

Νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου
και Ελληνικές Υποθέσεις σε Περιουσιακών Δικαιωμάτων

Πανεπιστήμιο Πειραιώς

ΔΙΔΑΚΤΑΡΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μαρία Παπαδοπούλου

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
 ΤΜΗΜΑ ΔΙΕΘΝΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
 ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
 ΣΤΙΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΣΠΟΥΔΕΣ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ ΚΑΙ
 ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΕΠΙ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΚΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ

ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ ΜΑΡΙΑ

00163041

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΙΡΑΙΩΣ	
ΑΡ. ΕΙΣ.	63042
ΣΟΜΠ.	43977
ΤΑΣΗ	330.17 ΠΑΠ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ	

ΠΕΙΡΑΙΑΣ 2009

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ 1

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1.1 Εισαγωγή στην έννοια της ιδιοκτησίας 3

1.2 Η έννοια και η προστασία της ιδιοκτησίας βάσει της Ελληνικής
έννομης τάξης 4

1.3 Περιορισμοί της ιδιοκτησίας βάσει του Συντάγματος 13

1.4 Η έννοια της δημόσιας ωφέλειας βάσει του Συντάγματος 15

1.5 Η έννοια της πλήρους αποζημίωσης σύμφωνα με την Ελληνική
έννομη τάξη 16

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

2.1 Η διάταξη του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της
ΕΣΔΑ και οι κανόνες που εμπεριέχονται σε αυτή 19

2.2 Η έννοια της ιδιοκτησίας βάσει της διάταξης του άρθρου 1 του
Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου 23

2.3 Προϋποθέσεις για το σύννομο του περιορισμού της
ιδιοκτησίας βάσει της ΕΣΔΑ 25

2.4 Καταβολή αποζημίωσης σύμφωνα με το άρθρο 1 του Πρώτου
Πρόσθετου Πρωτοκόλλου 28

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

3.1 Η εφαρμογή της ΕΣΔΑ και των Πρόσθετων Πρωτοκόλλων της στην
εσωτερική Ελληνική έννομη τάξη 30

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

4.1 Υπόθεση Παπαμιχαλόπουλος και λοιποί κατά Ελλάδας 35

4.2 Υπόθεση Ελληνικά διυλιστήρια Στραν και Στρατής Ανδρεάδης
κατά Ελλάδας 38

4.3 Υπόθεση ιερές μονές κατά Ελλάδας 41

4.4 Υπόθεση Κατικαρίδης και λοιποί κατά Ελλάδας 44

4.5 Υπόθεση καθολική εκκλησία των Χανίων κατά Ελλάδα	47
4.6 Υπόθεση Ιατρίδης κατά Ελλάδα	50
4.7 Υπόθεση τέως Βασιλιά της Ελλάδος και λοιποί κατά Ελλάδα	53
4.8 Υπόθεση Αζάς κατά Ελλάδα	58
4.9 Υπόθεση Νάστου κατά Ελλάδα	61
4.10 Υπόθεση οικοδομικού συνεταιρισμού αναπήρων και θυμάτων πολέμου Αττικής και λοιποί κατά Ελλάδα	63
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	
Ορισμένα Συμπεράσματα	69
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	71

ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΑΚ	Αστικός Κώδικας
ΑΝ	Αναγκαστικός Νόμος
ΑΠ	Άρειος Πάγος
ΓΕΣ	Γενικό Επιτελείο Στρατού
ΕΔΔΑ ή ΕυρΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΕΔΑ	Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
Ν ή ν	Νόμος
ν.δ	Νομοθετικό Διάταγμα
ΟΔΕΠ	Οργανισμός Διαχείρισης Εκκλησιαστικής Περιουσίας
ΟΔΜΠ	Οργανισμός Διαχείρισης Μοναστηριακής Περιουσίας
ΠολΠρωτΑθηνών	Πολυμελές Πρωτοδικείο Αθηνών
ΠΠΠ	Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο
Σ	Σύνταγμα
ΣτΕ	Συμβούλιο της Επικρατείας
ΤΕΣ	Ταμείο Εθνικού Στόλου
ΦΕΚ	Φύλλο Εφημερίδας της Κυβερνήσεως

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η εργασία αυτή αποτελεί μια μελέτη αντικείμενο της οποίας είναι η έννοια της ιδιοκτησίας καθώς και η προστασία αυτής. Μελετάται η έννοια της ιδιοκτησίας τόσο βάσει της Ελληνικής έννομης τάξης όσο και της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Στόχος του συγκεκριμένου πονήματος είναι η κατανόηση της λειτουργίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και ειδικότερα η λειτουργία του σε σχέση με το δικαίωμα της προστασίας της ιδιοκτησίας, το οποίο προβλέπεται από το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου. Σκοπός είναι να αποδειχθεί ότι, ο απλός πολίτης ενός κράτους, συγκεκριμένα της Ελλάδας, το οποίο έχει εναρμονιστεί με την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου είναι σε θέση να προσφύγει στο Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου για την προάσπιση του παραπάνω δικαιώματός του κατόπιν της προηγούμενης προσφυγής του στα εθνικά δικαστήρια, τα οποία τον έχουν απογοητεύσει. Το ΕΔΔΑ εκδικάζει τόσο ατομικές όσο και διακρατικές προσφυγές. Συγκεκριμένα η αναγνώριση από την Ελλάδα της ατομικής προσφυγής ενώπιον του ΕΔΔΑ αποτέλεσε και αποτελεί σταθμό για την ενσωμάτωση της ΕΣΔΑ στην εσωτερική έννομη τάξη. Ενόληγος γίνεται κατανοητό ότι το ΕΔΔΑ είναι ένα ανεξάρτητο δικαστήριο συγκριτικά με τα εθνικά δικαστήρια, το οποίο είναι σε θέση να προστατεύσει τον πολίτη από τις αυθαιρεσίες του Ελληνικού Κράτους. Το ΕΔΔΑ δεν είναι σε θέση να τροποποιήσει αποφάσεις των εθνικών δικαστηρίων · δεν είναι σε θέση να παρέμβει για λογαριασμό του προσφεύγοντος ενώπιον της δημόσιας αρχής. Το συγκεκριμένο γεγονός αποδεικνύεται από την μοναδική εξουσία του Δικαστηρίου να επιδικάζει αποζημίωση στον προσφεύγοντα εφόσον υφίσταται παραβίαση της ΕΣΔΑ.

Αναμφίβολα, όμως για να γίνουν κατανοητά τα ανωτέρω, θα πρέπει πρώτα να παρουσιασθεί αναλυτικά τόσο το νομικό πλαίσιο της Ελλάδος αναφορικά με το δικαίωμα της ιδιοκτησίας όσο και το σχετικό άρθρο του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου καθώς και η επίδραση του ενός στο άλλο. Κατόπιν της εν λόγω παρουσίασης

θα αναφερθούν ορισμένες εκ των σπουδαιότερων αποφάσεων του ΕΔΔΑ κατά της Ελλάδας σχετικές με τη διάταξη του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου. Οι αποφάσεις αυτές θα συμβάλλουν στην παρουσίαση του σκεπτικού του ΕΔΔΑ καθώς και του λανθασμένου σκεπτικού του Ελληνικού Κράτους, από την στιγμή που το Ελληνικό Κράτος έχει καταδικαστεί επανηλειμένως από το εν λόγω δικαστήριο. Το Ελληνικό Κράτος, όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια, οφείλει να πάψει να αγνοεί το πλαίσιο προστασίας της ιδιοκτησίας όπως αυτό παρέχεται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου καθώς και να σέβεται την νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων.

Πανεπιστήμιο Πειραιώς

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

1.1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΗΝ ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ:

Σύμφωνα με τον Λοκ, το δικαίωμα της ιδιοκτησίας του ανθρώπου χαρακτηρίζεται ως έμφυτο, αναπαλλοτρίωτο κι αιώνιο.¹ Ο Λοκ πρεσβεύει ότι τα αγαθά της γης ανήκουν από κοινού σε όλους. Ενόλιγοις οτιδήποτε δύναται να αποτελέσει αντικείμενο ιδιοκτησίας κατά κύριο λόγο ανήκει σε όλους. Όμως η άποψη αυτή του Λοκ δεν αποκλείει, κάθε άλλο, τεκμηριώνει τη λεγόμενη ατομική ιδιοκτησία. Ως ατομική ιδιοκτησία ορίζεται η αφαίρεση αγαθών, από την προαναφερθείσα κοινή κληρονομιά, από το άτομο. Προϋπόθεση για την πραγματοποίηση της αφαίρεσης αυτής των αγαθών από την κοινή κληρονομιά και την μετατροπή τους σε προσωπικό – ατομικό απόκτημα είναι η ανθρώπινη εργασία. Επομένως, βάσει των ανωτέρω, γίνεται αντιληπτό ότι ιδιοκτησία δεν αποτελούν μονάχα τα εμπράγματα δικαιώματα αλλά οτιδήποτε δύναται να αποκτηθεί κατόπιν ανθρώπινης εργασίας.²

Επιπλέον η έννοια της ιδιοκτησίας είναι μια έννοια δυναμική, άρα δεν δύναται να χαρακτηριστεί ως απόλυτη. Η ιδιοκτησία αποτελεί μια μεταβλητή σχέση εξουσίας του ατόμου με τα πράγματα κι οτιδήποτε έχει τη δυνατότητα να εξομοιωθεί, κατά καιρούς, με πράγμα. Η ιδιοκτησία είναι μια σχέση μεταξύ ατόμων –μελών μιας κοινωνικής ομάδας, τα οποία δύναται να εξουσιάσουν επί πραγμάτων.³ Η ιδιοκτησία πέραν της ιδιότητάς της ως ατομικού δικαιώματος απέκτησε και την ιδιότητα του κοινωνικού θεσμού. Με την εξέλιξη του αστικού κράτους τα ατομικά δικαιώματα, μεταξύ των οποίων κι η ιδιοκτησία μετατράπηκαν σε κοινωνικά λειτουργήματα. Η έννοια της ιδιοκτησίας ήταν κι είναι μια κοινωνική έννοια.⁴ Επομένως, η ιδιοκτησία υπόκειται σε περιορισμούς, δίχως αυτό να σημαίνει πως κι ο Λοκ ακόμη δεν είχε αναγνωρίσει την ύπαρξη ορίων στην ιδιοκτησία. Περιορισμός της

¹Γέροντας Απόστολος, 2003, Η συνταγματική προστασία της ιδιοκτησίας και αναγκαστική απαλλοτρίωση, Εκδόσεις Α. Σάκκουλα, Σελίδα 1.

²Δρόσος Γιάννης Ζ., 1997, Συνταγματικοί Περιορισμοί της Ιδιοκτησίας και Αποζημίωση, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη, Σελίδες 16,18,19.

³Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π, Σελίδα 23. Επίσης, Κασσιμάτης Γεώργιος Ι., 1974, «Η Συνταγματική έννοια της ιδιοκτησίας και η διεύρυνση αυτής», Περιοδικό Επιθεώρηση Δημοσίου και Διοικητικού Δικαίου, Σελίδα 205.

⁴Γέροντας Απόστολος, ό.π, Σελίδα 4. Επίσης, Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π, Σελίδα 37. Ακόμη, Κασσιμάτης Γεώργιος Ι., ό.π, Σελίδες 205,218.

ιδιοκτησίας κατά τον Λοκ αποτελούσε η αδυναμία του ατόμου να αποσπάσει από τα υπόλοιπα άτομα ό,τι τα τελευταία είχαν αποκτήσει με την προσωπική τους εργασία από την κοινή κληρονομιά.⁵

1.2 Η ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ Η ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ΒΑΣΕΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΝΝΟΜΗΣ ΤΑΞΗΣ:

Η έννοια της ιδιοκτησίας συγκαταλέγεται μεταξύ των εννοιών του συνταγματικού δικαίου.⁶ Υφίσταται διαφοροποίηση μεταξύ της έννοιας της ιδιοκτησίας όπως αυτή λογίζεται σύμφωνα με το Συνταγματικό- Δημόσιο Δίκαιο και της ίδιας έννοιας βάσει του Αστικού Δικαίου. Στο Δημόσιο Δίκαιο πρόκειται για μια ευρεία έννοια, ή τουλάχιστον ευρύτερη της κυριότητας, ενώ στο Συνταγματικό Δίκαιο πρόκειται για μία έννοια συνήθως ταυτόσημη με αυτήν της κυριότητας.⁷ Η ιδιοκτησία στο Σύνταγμα νοείται τόσο ως δικαίωμα ατομικό όσο κι ως θεσμός νομικός. Βέβαια ο νομικός θεσμός οφείλει να προϋπάρχει έτσι ώστε να προστατευτεί το ατομικό δικαίωμα της ιδιοκτησίας. Με λίγα λόγια, για να προστατευτεί το ατομικό αυτό δικαίωμα θα πρέπει πρώτα να αναγνωρίζεται και να εξασφαλίζεται η νομική δυνατότητα όλων να συνάπτουν ιδιοκτησιακές σχέσεις.⁸ Συνοπτικά, όταν γίνεται λόγος για την ιδιοκτησία ως νομικό θεσμό, η ιδιοκτησία λογίζεται ως « η νομική δυνατότητα εξουσιάσεως οικονομικών αγαθών δια τα άτομα γενικώς και αφηρημένως.»⁹ Το Σύνταγμα, με την σειρά του, υποχρεώνει τον νομοθέτη να εξασφαλίζει μια σειρά από νομικές δυνατότητες έτσι ώστε να είναι σε θέση το ατομικό δικαίωμα της ιδιοκτησίας να συσταθεί. Οι νομικές δυνατότητες είναι οι ακόλουθες τρεις: Πρώτον η δυνατότητα κτήσεως ιδιοκτησίας, δεύτερον η εξουσία χρήσεως και τέλος η δυνατότητα διαθέσεως.¹⁰

Το συνταγματικό δικαίωμα της ιδιοκτησίας ως ατομικό δικαίωμα καλύπτει κάθε πρόσωπο, φορέα ιδιοκτησίας, εφόσον το ιδιοκτησιακό δικαίωμα ασκείται εντός της Ελληνικής επικράτειας. Την ίδια στιγμή το συνταγματικό δικαίωμα

⁵ Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π., Σελίδα 22.

⁶ Κασσιμάτης Γεώργιος Ι., ό.π., Σελίδα 207.

⁷ Σπυριδάκης Ι.Σ., 2004, Εγχειρίδιο Αστικού Δικαίου 3, Εμπράγματο Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλας, Σελίδα 130.

⁸ Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π., Σελίδες 131- 132. Επίσης, Κασσιμάτης Γεώργιος Ι., ό.π., Σελίδα 219.

⁹ Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π., Σελίδα 132. Επίσης, Κασσιμάτης Γεώργιος Ι., ό.π., Σελίδα 210.

¹⁰ Κασσιμάτης Γεώργιος Ι., ό.π., Σελίδα 211. Επίσης, Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π., Σελίδα 133.

είναι απόλυτο δικαίωμα στρεφόμενο κατά όλων, δηλαδή στρέφεται τόσο κατά του κράτους όσο και κατά κάθε ιδιωτικής εξουσίας.¹¹

Στο ισχύον Σύνταγμα, του 1975, υφίστανται μια σειρά από διατάξεις οι οποίες προστατεύουν και ρυθμίζουν την ιδιοκτησία.¹² Η κυριότερη διάταξη όλων είναι αυτή της διάταξης του άρθρου 17 του Συντάγματος, η οποία προβλέπει τα ακόλουθα: «1. Η ιδιοκτησία τελεί υπό την προστασία του Κράτους, τα δικαιώματα όμως που απορρέουν από αυτήν δεν μπορούν να ασκούνται εις βάρος του δημοσίου συμφέροντος. 2. Κανένας δεν στερείται την ιδιοκτησία του, παρά μόνο για δημόσια ωφέλεια που έχει αποδειχθεί με τον προσήκοντα τρόπο, όταν κι όπως ο νόμος ορίζει, και πάντοτε αφού προηγηθεί πλήρους αποζημίωση, που να ανταποκρίνεται στην αξία την οποία είχε το απαλλοτριούμενο κατά το χρόνο της συζήτησης στο δικαστήριο για τον προσωρινό προσδιορισμό της αποζημίωσης. Αν ζητηθεί απευθείας ο οριστικός προσδιορισμός της αποζημίωσης λαμβάνεται υπόψη η αξία κατά το χρόνο της σχετικής συζήτησης στο δικαστήριο. Αν η συζήτηση για τον οριστικό προσδιορισμό της αποζημίωσης διεξαχθεί μετά την παρέλευση έτους από τη συζήτηση για τον προσωρινό προσδιορισμό, τότε για τον προσδιορισμό της αποζημίωσης λαμβάνεται υπόψη η αξία κατά το χρόνο της συζήτησης για τον οριστικό προσδιορισμό. Στην απόφαση κήρυξης πρέπει να δικαιολογείται ειδικά η δυνατότητα κάλυψης της δαπάνης αποζημίωσης. Η αποζημίωση, εφόσον συναινεί ο δικαιούχος, μπορεί να καταβάλλεται και σε είδος ιδίως με τη μορφή της παραχώρησης της κυριότητας άλλου ακινήτου ή της παραχώρησης δικαιωμάτων επί άλλου ακινήτου. 3. Η ενδεχόμενη μεταβολή της αξίας του απαλλοτριούμενου μετά τη δημοσίευση της πράξης απαλλοτρίωσης, και μόνο εξαιτίας της, δεν λαμβάνεται υπόψη. 4. Η αποζημίωση ορίζεται από τα αρμόδια δικαστήρια. Μπορεί να οριστεί και προσωρινά δικαστικώς, ύστερα από ακρόαση ή πρόσκληση του δικαιούχου, που μπορεί να υποχρεωθεί κατά την κρίση του δικαστηρίου να παράσχει για την είσπραξή της ανάλογη εγγύηση, σύμφωνα με τον τρόπο που ορίζει ο νόμος. Νόμος μπορεί να προβλέπει την εγκαθίδρυση ενιαίας δικαιοδοσίας, κατά παρέκκλιση από το άρθρο 94, για όλες τις διαφορές και υποθέσεις που

¹¹ Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π., Σελίδα 135. Επίσης, Κασιμάτης Γεώργιος Ι., ό.π., Σελίδες 212-213.

¹² Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π., Σελίδες 88- 93.

σχετίζονται με απαλλοτρίωση, καθώς και την κατά προτεραιότητα διεξαγωγή των σχετικών δικών. Με τον ίδιο νόμο μπορεί να ρυθμίζεται ο τρόπος με τον οποίο συνεχίζονται εκκρεμείς δικές. Πριν καταβληθεί η οριστική ή προσωρινή αποζημίωση διατηρούνται ακέραια όλα τα δικαιώματα του ιδιοκτήτη και δεν επιτρέπεται η κατάληψη. Προκειμένου να εκτελεστούν έργα γενικότερης σημασίας για την οικονομία της Χώρας είναι δυνατόν, με ειδική απόφαση του δικαστηρίου που είναι αρμόδιο για τον οριστικό ή προσωρινό προσδιορισμό της αποζημίωσης, να επιτρέπεται η πραγματοποίηση εργασιών και πριν από τον προσδιορισμό και την καταβολή της αποζημίωσης, υπό τον όρο της καταβολής εύλογου τμήματος της αποζημίωσης και της παροχής πλήρους εγγύησης υπέρ του δικαιούχου της αποζημίωσης, όπως νόμος ορίζει. Η δεύτερη πρόταση του πρώτου εδαφίου εφαρμόζεται αναλόγως και στις περιπτώσεις αυτές. Η αποζημίωση που ορίστηκε καταβάλλεται υποχρεωτικά το αργότερο μέσα σε ενάμισι έτος από τη δημοσίευση της απόφασης για τον προσωρινό προσδιορισμό της αποζημίωσης και, σε περίπτωση απευθείας αίτησης για οριστικό προσδιορισμό της αποζημίωσης, από τη δημοσίευση της σχετικής απόφασης του δικαστηρίου, διαφορετικά η απαλλοτρίωση αίρεται αυτοδικαίως. Η αποζημίωση δεν υπόκειται, ως αποζημίωση, σε κανένα φόρο, κράτηση ή τέλος. 5. Νόμος ορίζει τις περιπτώσεις υποχρεωτικής ικανοποίησης των δικαιούχων για την πρόσοδο, την οποία έχασαν από το ακίνητο απαλλοτριώθηκε ως το χρόνο καταβολής της αποζημίωσης. 6. Όταν πρόκειται να εκτελεστούν έργα κοινής ωφέλειας ή γενικότερης σημασίας για την οικονομία της Χώρας, νόμος μπορεί να επιτρέψει την απαλλοτρίωση υπέρ του Δημοσίου ευρύτερων ζωνών, πέρα από τις εκτάσεις που είναι αναγκαίες για την κατασκευή των έργων. Ο ίδιος νόμος καθορίζει τις προϋποθέσεις και τους όρους μιας τέτοιας απαλλοτρίωσης, καθώς και τα σχετικά με τη διάθεση ή χρησιμοποίηση, για δημόσιους ή κοινωφελείς γενικά σκοπούς, των εκτάσεων που απαλλοτριώνονται επιπλέον όσων είναι αναγκαίες για το έργο που πρόκειται να εκτελεστεί. 7. Νόμος μπορεί να ορίσει ότι για την εκτέλεση έργων με προφανή κοινή ωφέλεια υπέρ του Δημοσίου, νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, οργανισμών κοινής ωφέλειας και δημόσιων επιχειρήσεων, επιτρέπεται να διανοιχθούν υπόγειες

σήραγγες στο επιβαλλόμενο βάθος, χωρίς αποζημίωση, υπό τον όρο ότι δεν θα παραβλάπτεται η συνήθης εκμετάλλευση του υπερκείμενου ακινήτου.»¹³

Στο Σύνταγμα του 1975, συγκριτικά με τα προγενέστερα Συντάγματα, εισήλθαν νέοι κανόνες και νέα στοιχεία που αφορούν την ιδιοκτησία. Ειδικότερα, στην § 2 του άρθρου 17 Σ αναφέρεται και ο χρόνος ο οποίος πρέπει να ληφθεί υπόψη ώστε να υπολογιστεί η πλήρης αποζημίωση. Στην § 5 του ίδιου άρθρου ο νομοθέτης καλείται να ρυθμίσει την υποχρεωτική ικανοποίηση των δικαιούχων αποζημίωσης για αναγκαστική απαλλοτρίωση για πρόσοδο που έχασαν από ακίνητο που απαλλοτριώθηκε ως τον χρόνο καταβολής της αποζημίωσης. Στην § 6 του συγκεκριμένου άρθρου, προβλέπεται δυνατότητα απαλλοτρίωσης ευρύτερων ζωνών από τις αναγκαίες εκτάσεις για την κατασκευή των έργων υπέρ του δημοσίου. Στην επόμενη παράγραφο του ίδιου άρθρου, § 7 άρθρου 17 Σ, αναγράφεται κανόνας που όμοιός του δεν υφίστατο στα προγενέστερα Συντάγματα.

Βέβαια, νέες διατάξεις που αφορούν την ιδιοκτησία εισήλθαν και μέσω των άρθρων 106 και 107 του Συντάγματος του 1975. Συγκεκριμένα το άρθρο 106 Σ αναφέρει « 1. Για την εδραίωση της κοινωνικής ειρήνης και την προστασία του γενικού συμφέροντος το Κράτος προγραμματίζει και συντονίζει την οικονομική δραστηριότητα στη Χώρα, επιδιώκοντας να εξασφαλίσει την οικονομική ανάπτυξη όλων των τομέων της εθνικής οικονομίας. Λαμβάνει τα επιβαλλόμενα μέτρα για την αξιοποίηση των πηγών του εθνικού πλούτου, από την ατμόσφαιρα και τα υπόγεια ή υποθαλάσσια κοιτάσματα, για την προώθηση της περιφερειακής ανάπτυξης και την προαγωγή ιδίως της οικονομίας των ορεινών, νησιώτικων και παραμεθόριων περιοχών. 2. Η ιδιωτική οικονομική πρωτοβουλία δεν επιτρέπεται να αναπτύσσεται σε βάρος της ελευθερίας και της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας ή προς βλάβη της εθνικής οικονομίας. 3. Με την επιφύλαξη της προστασίας που παρέχεται από το άρθρο 107 ως προς την επανεξαγωγή κεφαλαίων εξωτερικού, μπορεί να ρυθμίζονται με νόμο τα σχετικά με την εξαγορά επιχειρήσεων ή την αναγκαστική συμμετοχή σ' αυτές του Κράτους ή άλλων δημόσιων φορέων, εφόσον οι επιχειρήσεις αυτές έχουν χαρακτήρα μονοπωλίου ή ζωτική σημασία

¹³Άρθρο 17 Συντάγματος 1975.

για την αξιοποίηση των πηγών του εθνικού πλούτου, ή έχουν ως κύριο σκοπό την παροχή υπηρεσιών στο κοινωνικό σύνολο. 4. Το τίμημα της εξαγοράς ή το αντάλλαγμα της αναγκαστικής συμμετοχής του Κράτους ή των άλλων δημόσιων φορέων καθορίζεται απαραίτητως δικαστικώς και πρέπει να είναι πλήρες, ώστε να ανταποκρίνεται στην αξία της επιχείρησης που εξαγοράζεται ή της συμμετοχής σ' αυτή. 5. Μέτοχος, εταίρος ή κύριος επιχείρησης, της οποίας ο έλεγχος περιέρχεται στο Κράτος ή σε φορέα που ελέγχεται απ' αυτό εξαιτίας αναγκαστικής συμμετοχής, κατά την παράγραφο 3, δικαιούται να ζητήσει την εξαγορά της συμμετοχής του στην επιχείρηση, όπως νόμος ορίζει. 6. Νόμος μπορεί να ορίσει τα σχετικά με τη συμμετοχή στη δαπάνη του Δημοσίου αυτών που ωφελούνται από την εκτέλεση έργων κοινής ωφέλειας ή γενικότερης σημασίας για την οικονομική ανάπτυξη της Χώρας.»¹⁴ ενώ το άρθρο 107 Σ ορίζει ότι « 1. Η πριν από την 21 Απριλίου 1967 νομοθεσία, με αυξημένη τυπική ισχύ για την προστασία κεφαλαίων εξωτερικού, διατηρεί την αυξημένη τυπική ισχύ που είχε και εφαρμόζεται και στα κεφάλαια που θα εισάγονται στο εξής. Την ίδια ισχύ έχουν και οι διατάξεις των Κεφαλαίων Α' έως και Δ' του τμήματος Α' του νόμου 27/75 «περί φορολογίας πλοίων, επιβολής εισφοράς προς ανάπτυξη της εμπορικής ναυτιλίας, εγκαταστάσεως αλλοδαπών ναυτιλιακών επιχειρήσεων και ρυθμίσεως συναφών θεμάτων». 2. Νόμος, που εκδίδεται μία φορά μόνο μέσα σε τρεις μήνες από την ισχύ του Συντάγματος, ορίζει τους όρους και τη διαδικασία για την αναθεώρηση ή λύση των εγκριτικών διοικητικών πράξεων που εκδόθηκαν με οποιονδήποτε τύπο κατ' εφαρμογή του νομοθετικού διατάγματος 2687/1953 ή των συμβάσεων που έχουν συναφθεί από 21 Απριλίου 1967 έως 23 Ιουλίου 1974 για επενδύσεις κεφαλαίων εξωτερικού, με εξαίρεση εκείνες που αφορούν τη νηολόγηση πλοίων με ελληνική σημαία.»¹⁵

Επιπλέον, σχετικά με την αναθεώρηση του Συντάγματος 1975/1986/2001, διατήρησε τα πρώτα δύο εδάφια της § 2 του άρθρου 17 του Συντάγματος και προσέθεσε ουσιαστικές διατάξεις σχετικές με την αποζημίωση. Διατάξεις, οι οποίες θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως ευνοϊκές για την προστασία της ιδιοκτησίας είναι οι ακόλουθες τρεις: Πρώτον, η διάταξη σύμφωνα με την

¹⁴ Άρθρο 106 Συντάγματος 1975.

¹⁵ Άρθρο 107 Συντάγματος 1975.

οποία μετατίθεται ο χρόνος υπολογισμού της αποζημίωσης στην συζήτηση της αίτησης του οριστικού καθορισμού της αποζημίωσης. Δεύτερον, η διάταξη σύμφωνα με την οποία η κάλυψη της δαπάνης της αποζημίωσης θα πρέπει να δικαιολογείται στην απόφαση κήρυξης καθώς και τρίτον, η διάταξη βάσει της οποίας η αποζημίωση, κατόπιν συναίνεσης του θιγόμενου, δύναται να καλύπτεται σε είδος.¹⁶

Εν συνεχεία, με την τελευταία αναθεώρηση, ουσιώδεις τροποποιήσεις πραγματοποιήθηκαν και στην § 4 του άρθρου 17 του Συντάγματος. Οι τροποποιήσεις αυτές είναι οι ακόλουθες δύο: (α) Δεν καθορίζονται πλέον ρητώς στο Σύνταγμα τα αρμόδια για τον ορισμό της αποζημίωσης δικαστήρια· αρμόδια δικαστήρια δεν δύναται να είναι όμως άλλα από τα τακτικά διοικητικά δικαστήρια, σύμφωνα με τη διάταξη της § 1 του άρθρου 94 του Συντάγματος καθώς και (β) Ο νόμος μπορεί να ορίσει κατά παρέκκλιση των διατάξεων του άρθρου 94 περί δικαιοδοσίας, την εγκαθίδρυση ενιαίας δικαιοδοσίας, για όλες τις διαφορές της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης και την προτεραιότητα των σχετικών δικών. Ως μη ευνοϊκή τροποποίηση αναφορικά με την ιδιοκτησία δύναται να χαρακτηριστεί η διαιώνιση της αρμοδιότητας των πολιτικών δικαστηρίων επί των εκ φύσεως διοικητικών διαφορών ουσίας, οι οποίες επιλύονται στις δίκες για την αποζημίωση από τις αναγκαστικές απαλλοτριώσεις. Παράλληλα, ως δυσμενής διάταξη της § 4 του άρθρου 17 του Συντάγματος για την ιδιοκτησία είναι κι αυτή η οποία ανατρέπει την μέχρι τώρα προστασία της, αφού παρέχει τη δυνατότητα κατάληψης του ακινήτου και προ της καταβολής της πλήρους αποζημίωσης, η οποία έχει δικαστικούς οριστεί.¹⁷

Το βασικό σημείο αναφορικά με την συνταγματική προστασία του δικαιώματος της ιδιοκτησίας είναι ότι ανεξαρτήτως των αλλαγών που επέφεραν οι αναθεωρήσεις του Συντάγματος, η ουσία παραμένει η ίδια, ενώ παράλληλα η προστασία του αυξάνεται και σε καμία περίπτωση δεν υπόκειται

¹⁶ www.kostasbeys.gr, Χορομίδης Κωνσταντίνος, 2001, «Η πληρότητα της αποζημίωσης για τη στέρηση της ιδιοκτησίας και η ευρωπαϊκή σύμβαση για τα δικαιώματα του ανθρώπου», Περιοδικό Δίκη, Τόμος 2001, Νοέμβριος 2001, Μελέτες και παρατηρήσεις στη νομολογία.

¹⁷ www.kostasbeys.gr, Χορομίδης Κωνσταντίνος,ό.π.

Επίσης, www.kostasbeys.gr, Καράκωστας Βελισσάριος Κ., 2005, «Περιουσία και υπερνομοθετική προστασία της», Περιοδικό Δίκη, Τόμος 2005, Μάιος 2005, Μελέτες και παρατηρήσεις στη νομολογία.

σε μείωση. Όπως παρατήρησε ο Γ. Δρόσος, η ουσία αναφορικά με την προστασία που παρέχει το Σύνταγμα στην ιδιοκτησία είναι η ακόλουθη «ο κεντρικός πυρήνας της ιδιοκτησίας θα μπορούσε να διατυπωθεί ως εξής: κανένας δεν στερείται την ιδιοκτησία του χωρίς τη θέλησή του, παρά μόνο για σκοπό που αποδεδειγμένως εξυπηρετεί δημόσιο όφελος και έναντι αποζημίωσης.»¹⁸

Όπως ήδη αναφέρθηκε η συνταγματική έννοια της ιδιοκτησίας εισάγεται με το άρθρο 17 του Συντάγματος. Πρόκειται για αναφορά σε μία αόριστη νομική έννοια, της οποίας το περιεχόμενο οφείλει να προσδιοριστεί. Η μέχρι τώρα αντίληψη τόσο της νομολογίας όσο και τμήματος της θεωρίας υποστηρίζει πως στην συνταγματικά κατοχυρωμένη προστασία της ατομικής ιδιοκτησίας εμπίπτουν μονάχα τα λεγόμενα εμπράγματα δικαιώματα. Τα εμπράγματα δικαιώματα αναφέρονται ρητώς από τον νόμο στην διάταξη του άρθρου 973 του Αστικού Κώδικα και τα οποία είναι η κυριότητα, οι δουλειές, το ενέχυρο και η υποθήκη. Ενολίγοις πρόκειται για δικαιώματα τα οποία παρέχουν άμεση εξουσία και κατά παντός(απόλυτη) πάνω σε πράγμα.¹⁹ Ο Αστικός Κώδικας στο άρθρο 947 περιέχει τον ορισμό του πράγματος, όπου κατά την έννοια του νόμου είναι μόνο ενσώματα αντικείμενα. Ο ορισμός αυτός είναι ατελής και για τον λόγο αυτό μέσω επιμέρους διατάξεων του εμπράγματος δικαίου δίδεται συνήθως ο ακόλουθος ορισμός: «Κατά την έννοια του νόμου, πράγμα είναι κάθε ενσώματο, απρόσωπο, αυθύπαρκτο και δεκτικό ανθρώπινης εξουσιάσεως αντικείμενο.»²⁰

Αναμφισβήτητα, πέραν των εμπραγμάτων δικαιωμάτων επί ακινήτων πραγμάτων, στην συνταγματικά κατοχυρωμένη προστασία της ατομικής ιδιοκτησίας εμπίπτουν και τα εμπράγματα δικαιώματα επί κινητών πραγμάτων. Ακίνητα πράγματα είναι το έδαφος και τα συστατικά του μέρη, ενώ κινητά είναι όσα δεν είναι ακίνητα.²¹ Άρα στην έννοια της ιδιοκτησίας εμπεριέχονται πέρα των ακινήτων και τα κινητά πράγματα. Το συγκεκριμένο γεγονός απορρέει από την διάταξη του άρθρου 19 του Συντάγματος του 1927,

¹⁸ Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π., Σελίδα 93.

¹⁹ Γέροντας Απόστολος, ό.π., Σελίδα 12. Επίσης, www.kostasbeys.gr, Καρακώστας Βελισσάριος Κ., ό.π.

²⁰ Σπυριδάκης Ι.Σ., ό.π., Σελίδα 33.

²¹ Άρθρο 948 Αστικού Κώδικα.

η οποία όριζε ότι «εν τω όρω ιδιοκτησία νοείται και η κινητή τοιαύτη.»²² Η διάταξη του άρθρου 19 του Συντάγματος του 1927 διατηρήθηκε και στο άρθρο 17 του Συντάγματος του 1952. Ειδικότερα υπήρξε ερμηνευτική δήλωση παρά πόδας του οικείου άρθρου περί του ότι «εν τω όρω "ιδιοκτησία" νοείται κι η κινητή.» Παρόμοια διευκρίνιση δεν επαναλαμβάνεται στα μεταγενέστερα Συντάγματα της χώρας. Υφίσταται η δυνατότητα να υποθεθεί ότι μια τέτοια διευκρίνιση θα ήταν περιττή, αφού κατόπιν των Συνταγμάτων του 1927 και 1952 λογικό είναι να λογίζεται πλέον ως αυτονόητη.²³

Για τον προσδιορισμό της συνταγματικής έννοιας της ιδιοκτησίας έχει εκδώσει το Συμβούλιο της Επικρατείας σχετική απόφαση, την απόφαση 2701/1991. Η συγκεκριμένη απόφαση προβλέπει ότι: «ο νομοθέτης (κοινός ή κανονιστικός) είναι ελεύθερος να καθορίζει το περιεχόμενο της ιδιοκτησίας, δηλαδή την έκταση των εξουσιών που απορρέουν από το δικαίωμα αυτό, δεν μπορεί όμως κατά τη θέσπιση ορίων και περιορισμών να υπερβεί ένα όριο, πέραν του οποίου πλήττεται ο πυρήνας του δικαιώματος έτσι ώστε στην ουσία να αδρανοποιείται.»²⁴

Ο περιορισμός της συνταγματικής προστασίας της ιδιοκτησίας στην κυριότητα και τα λοιπά εμπράγματα δικαιώματα είναι ξεπερασμένος κι αδικαιολόγητος.²⁵ Βέβαια, η συγκεκριμένη προσήλωση δικαιολογείται εξαιτίας της συστηματικής νομοθετικής οργάνωσης της χώρας αναφορικά με την αναγκαστική απαλλοτρίωση των ακινήτων πραγμάτων, σε αντίθεση με αυτή των κινητών. Για τα κινητά πράγματα προτιμάται η επίταξη κι όχι η απαλλοτρίωση. Ακόμη αν στην έννοια της συνταγματικής ιδιοκτησίας του άρθρου 17 συμπεριλαμβάνονταν και τα ενοχικά και γενικότερα τα περιουσιακά δικαιώματα θα έπρεπε να υιοθετηθούν αλλαγές και αναφορικά με τον θεσμό της απαλλοτρίωσης. Η αναστάτωση του θεσμού της απαλλοτρίωσης θα ήταν σίγουρη εξαιτίας της επιβάρυνσης του Δημοσίου, από ταμειακής άποψης.²⁶

²² Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π., Σελίδα 87.

²³ www.kostasbeys.gr, Καράκωστας Βελισσάριος Κ., ό.π.

²⁴ Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π., Σελίδα 99. Επίσης, ΣτΕ 2701/1991.

²⁵ Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π., Σελίδα 102. Επίσης, Γέροντας Απόστολος, ό.π., Σελίδα 15. Ακόμη, www.kostasbeys.gr, Καράκωστας Βελισσάριος Κ., ό.π.

²⁶ Γέροντας Απόστολος, ό.π., Σελίδα 12. Επίσης, www.kostasbeys.gr, Καράκωστας Βελισσάριος Κ., ό.π.

Πλέον, μέρος της θεωρίας έχει προβάλει αντίλογο σχετικά με τον μέχρι τώρα προσδιορισμό της συνταγματικής έννοιας της ιδιοκτησίας. Υποστηρίζεται ότι υφίστανται διατάξεις στο Σύνταγμα, οι οποίες προϋποθέτουν μια συνταγματική έννοια της ιδιοκτησίας που να περιλαμβάνει την κυριότητα και τα λοιπά εμπράγματα δικαιώματα, αλλά να καλύπτει και όλες τις μορφές των οικονομικών δικαιωμάτων που προστατεύονται ρητά από το Σύνταγμα. Συγκεκριμένα τόσο το δικαίωμα στην οικονομική ζωή της χώρας και το δικαίωμα ιδιωτικής οικονομικής πρωτοβουλίας όσο και αυτό της εξαγοράς επιχειρήσεων αποζητούν μια συνταγματική έννοια ιδιοκτησίας πιο διευρυμένη.²⁷ Συνεπώς η μερίδα αυτή της θεωρίας πρεσβεύει ότι δεν δύναται οι συνταγματικές διατάξεις που ρυθμίζουν την αναγκαστική απαλλοτρίωση και αναφέρονται κατά κύριο λόγο στο εμπράγματο δικαίωμα της κυριότητας να περιορίζουν τόσο το περιεχόμενο της συνταγματικής έννοιας της ιδιοκτησίας.²⁸ Σε κάθε περίπτωση το Σύνταγμα καλείται να προστατεύει και γενικότερα να ρυθμίζει την άσκηση του συνόλου των δικαιωμάτων, τα οποία στηρίζουν την ανάπτυξη της σημερινής οικονομικής δραστηριότητας· όχι να εμμένει στην προστασία περιορισμένων δικαιωμάτων. Το Σύνταγμα καλείται να εναρμονίζεται με τα νέα οικονομικά και κοινωνικά δεδομένα. Η διεύρυνση και αναπροσαρμογή της συνταγματικής έννοιας της ιδιοκτησίας εφ' όλων των περιουσιακών δικαιωμάτων επιβάλλεται καθώς αποτελεί λογική συνέπεια της υπάρχουσας κοινωνικο-οικονομικής πραγματικότητας.²⁹

Συμπερασματικά, η έννοια της ιδιοκτησίας υπό την συνταγματική της μορφή διαφέρει και είναι κι ευρύτερη της κυριότητας ή της ιδιοκτησίας του αστικού δικαίου.³⁰ Όπως ήδη έχει ειπωθεί η θεωρία εμφανίζεται διχασμένη αναφορικά με το αν η συνταγματική έννοια της ιδιοκτησίας καλύπτει μόνο την κυριότητα και τα περιορισμένα εμπράγματα δικαιώματα επί ακινήτων και κινητών ή επεκτείνεται κι επί παντός περιουσιακού δικαιώματος. Κατά την παλαιότερη

²⁷ www.kostasbeys.gr, Καράκωστας Βελισσάριος Κ., ό.π. Επίσης, Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π., Σελίδες 120-121.

²⁸ www.kostasbeys.gr, Καράκωστας Βελισσάριος Κ., ό.π. Επίσης, Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π., Σελίδα 106.

²⁹ Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π., Σελίδα 121. Επίσης, Κασιμάτης Γεώργιος Ι., ό.π., Σελίδα 220. Ακόμη Γέροντας Απόστολος, ό.π., Σελίδες 14, 17.

³⁰ Μητσόπουλος Γεώργιος, 1987, Η προστασία των περιουσιακών δικαιωμάτων κατ' άρθρον 1 του πρώτου πρόσθετου πρωτοκόλλου της συμβάσεως της Ρώμης «δια την προστασίαν των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών, Περιοδικό Το Σύνταγμα, ΙΓ', Τεύχος Β', Σελίδα 220.

εκδοχή η έννοια της ιδιοκτησίας περιοριζόταν στην κυριότητα και στα περιορισμένα εμπράγματα δικαιώματα κι όχι και στα ενοχικά ή γενικότερα στα λοιπά περιουσιακά δικαιώματα. Κατά την νεότερη όμως εκδοχή το Σύνταγμα ασφαλίζει κάθε περιουσιακό δικαίωμα.³¹

1.3 ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ ΤΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ΒΑΣΕΙ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ:

Ο περιορισμός της ιδιοκτησίας προκειμένου να συνάδει με το Σύνταγμα οφείλει να συγκεντρώνει σωρευτικά ορισμένες προϋποθέσεις. Οι προϋποθέσεις αυτές είναι: (α) να προβλέπεται από νόμο, (β) να θεσπίζεται βάσει αντικειμενικών κριτηρίων, (γ) να εναρμονίζεται με την αρχή της αναλογικότητας, (δ) να τηρείται η αρχή της ισότητας, (ε) να μην καθιστά αδρανή την ιδιοκτησία σε σχέση με τον προσδιορισμό της, δηλαδή να μην θίγεται στο πυρήνα του το συγκεκριμένο δικαίωμα και πάνω απ' όλα (στ) να εξυπηρετεί το δημόσιο συμφέρον.³²

Αναλυτικότερα, στο άρθρο 17 §1 του Συντάγματος ορίζεται ότι η ιδιοκτησία τελεί υπό την προστασία του κράτους, αλλά κι ότι τα δικαιώματα που απορρέουν από την ιδιοκτησία δεν δύνανται να ασκούνται σε βάρος του γενικού συμφέροντος. Προφανώς εξουσιοδοτείται ο νομοθέτης να θεσπίζει ειδικότερους σχετικούς περιορισμούς ώστε η άσκηση των δικαιωμάτων αυτών να μην προσκρούουν στο δημόσιο συμφέρον.³³

Σύμφυτοι περιορισμοί της ιδιοκτησίας με την ανωτέρω διάταξη του Συντάγματος (άρθρο 17 Σ) καθώς και του Αστικού Κώδικα, είναι οι περιορισμοί της κυριότητας (άρθρα 1003 και επόμενα του ΑΚ), οι οποίοι επιβάλλονται για πλήθος λόγων δημοσίου συμφέροντος. Χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτών των περιορισμών είναι οι περιορισμοί για λόγους δημόσιας τάξεως και ασφάλειας, οι περιορισμοί για λόγους οικοδομικής

³¹ Μητσόπουλος Γεώργιος, ό.π., Σελίδες 218-219.

³² Γέροντας Απόστολος, ό.π., Σελίδα 11. Επίσης, www.kostasbeys.gr, Καράκωστας Βελισσάριος Κ., ό.π.

³³ www.kostasbeys.gr, Καράκωστας Βελισσάριος Κ., ό.π.

τάξεως καθώς κι οι περιορισμοί για λόγους κοινωνικής πολιτικής.³⁴ Στους γενικούς αυτούς περιορισμούς της κυριότητας προστίθενται κι οι ειδικοί περιορισμοί, οι οποίοι επιβάλλονται από το λεγόμενο γειτονικό δίκαιο. Αναμφίβολα υπάρχουν κι περιορισμοί του δικαιώματος της ιδιοκτησίας, οι οποίοι προβλέπονται ρητώς σε διατάξεις του Συντάγματος. Ενδεικτικό παράδειγμα είναι οι περιορισμοί της ιδιοκτησίας χάριν του περιβάλλοντος, οι κυριότεροι εκ των οποίων αναφέρονται στην επιβολή περιορισμών δόμησης και χρήσης, απαγόρευση κατάμησης της γης σε τμήματα κάτω από ορισμένα στρέμματα(άρθρο 18 § 4 Σ), αναγκαστική συνιδιοκτησία συνεχόμενων ιδιοκτησιών αστικών περιοχών(άρθρο 18 § 7 Σ).³⁵

Περαιτέρω, η αναγκαστική απαλλοτρίωση κατά τη διάταξη του άρθρου 17 Σ λογίζεται ως στέρηση της ιδιοκτησίας για δημόσια ωφέλεια που έχει αποδειχθεί με τον προσήκοντα τρόπο. Για την ικανοποίηση επιτακτικών κοινωνικών αναγκών κρίνεται αναγκαία, μέσω μονομερούς πράξεως του κράτους, η προσφυγή στην αναγκαστική απαλλοτρίωση, που καθορίζεται από τον νόμο έναντι αποζημιώσεως. Δεν πρόκειται για μια συμβατική σύμπτωση βουλήσεων, αλλά για στέρηση της ιδιοκτησίας για την οποία δεν οφείλεται τίμημα, αλλά αποζημίωση. Η αναγκαστική απαλλοτρίωση συνεπάγεται άρση του δικαιώματος της ιδιοκτησίας. Ενόλγοις μεταξύ ιδιωτικού δικαιώματος της ιδιοκτησίας και δημοσίου συμφέροντος βάσει του Συντάγματος υπερτερεί το δημόσιο συμφέρον.³⁶

Συγκεκριμένα, η απαλλοτρίωση ως στέρηση ατομικού δικαιώματος υπόκειται σε μια διαδικασία, η οποία προβλέπεται από τον νόμο 2882/2001 (κώδικας αναγκαστικών απαλλοτριώσεων ακινήτων). Για να συντελεσθεί η απαλλοτρίωση απαιτείται:

1. Απόφαση της διοίκησης, η οποία να αναφέρει πως υφίσταται ορισμένη δημόσια ωφέλεια για την ικανοποίηση της οποίας απαιτείται αναγκαστική απαλλοτρίωση. Το δημόσιο όργανο καλείται να προβεί,

³⁴ Σπυριδάκης Ι.Σ., ό.π, Σελίδα 132. Επίσης, www.kostasbeys.gr, Καράκωστας Βελισσάριος Κ., ό.π. Ακόμη, Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π, Σελίδα 164.

³⁵ Γέροντας Απόστολος, ό.π, Σελίδες 6-7. Επίσης, Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π, Σελίδες 159-162 και 168.

³⁶ Γέροντας Απόστολος, ό.π, Σελίδες 28-29. Επίσης, Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π, Σελίδες 139, 158. Ακόμη, www.kostasbeys.gr, Καράκωστας Βελισσάριος Κ., ό.π.

προ της έκδοσης πράξης απαλλοτρίωσης σε έρευνα προκειμένου να διαπιστώσει κατά πόσο η εκπλήρωση της δημόσιας ωφέλειας δύναται να επέλθει με άλλα μέτρα λιγότερο επαχθή.

2. Να αναγνωριστούν οι δικαιούχοι της αποζημίωσης
3. Να κηρυχθεί η αναγκαστική απαλλοτρίωση. Τόσο η αναγκαστική απαλλοτρίωση ακινήτου όσο και η σύσταση εμπράγματος δικαιώματος σε βάρος αυτού κηρύσσεται κατά κύριο λόγο κατόπιν απόφασης του Γενικού Γραμματέα της Περιφέρειας στην οποία βρίσκεται το ακίνητο προς απαλλοτρίωση. Η απόφαση αυτή είναι μία διοικητική πράξη, η οποία οφείλει να είναι σαφής και ρητή καθώς και να περιλαμβάνει ειδική αιτιολογία. Η αναγκαστική απαλλοτρίωση λογίζεται ως κηρυχθείσα από την δημοσίευση της προαναφερθείσας απόφασης στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως.
4. Να προσδιοριστεί η αποζημίωση δικαστικώς κατόπιν αιτήσεως του ενδιαφερόμενου και τέλος
5. Να συντελεστεί η απαλλοτρίωση. Η απαλλοτρίωση συντελείται με την καταβολή της πλήρους αποζημίωσης που προσδιορίσθηκε στον δικαιούχο.³⁷

1.4 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΩΦΕΛΕΙΑΣ ΒΑΣΕΙ ΤΟΥ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΟΣ:

Όπως έχει ήδη αναφερθεί, για την στέρηση της ιδιοκτησίας απαιτείται δημόσια ωφέλεια, η οποία να έχει αποδειχθεί με προσήκοντα τρόπο, όταν κι όπως ο νόμος ορίζει. Με την έννοια δημόσια ωφέλεια, εννοείται σοβαρός δημοσίου συμφέροντος σκοπός, ο οποίος θα πρέπει να έχει οριστεί ειδικώς από τον νόμο. Υποχρεωτικώς, η διοίκηση οφείλει να αιτιολογήσει πλήρως τον λόγο για τον οποίο είναι αναγκαία η αναγκαστική απαλλοτρίωση του συγκεκριμένου μάλιστα ακινήτου κι όχι κάποιου άλλου, σύμφωνα πάντα με την αρχή της αναλογικότητας. Η αναγκαστική απαλλοτρίωση πρέπει να στοχεύει αμέσως στη δημόσια ωφέλεια. Σε καμία περίπτωση δεν νοείται ως δημόσια ωφέλεια η απλή αύξηση της περιουσίας ή των εσόδων του κράτους εκ μέρους αναγκαστικής απαλλοτρίωσης, αν δεν εξυπηρετείται κάποιο κοινωνικό

³⁷Γέροντας Απόστολος, ό.π., Σελίδες 51-72. Επίσης, Κώδικας Αναγκαστικών Απαλλοτριώσεων Ακινήτων, Νόμος 2882/2001.

συμφέρον. Ο όρος δημόσια ωφέλεια δεν είναι ταυτόσημος με τον όρο ωφέλεια του δημοσίου, αλλά με τον όρο έντονο δημόσιο συμφέρον. Συνεπώς η δημόσια ωφέλεια είναι δυνατόν να αναφέρεται και σε ωφέλεια ιδιωτών. Η συνταγματική διάταξη δεν αποκλείει η απαλλοτρίωση να κηρύσσεται και υπέρ ιδιώτη, είτε φυσικού είτε νομικού προσώπου, αρκεί να υφίσταται σκοπός δημοσίου συμφέροντος, όπως η προαγωγή της εθνικής οικονομίας. Στην περίπτωση κήρυξης απαλλοτρίωσης υπέρ ιδιώτη η διοίκηση οφείλει περαιτέρω αιτιολογική θεμελίωση.³⁸

1.5 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΠΛΗΡΟΥΣ ΑΠΟΖΗΜΙΩΣΗΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ:

Ενώ η συνδρομή της δημόσιας ωφέλειας αποτελεί σύμφωνα με το Σύνταγμα προϋπόθεση για την κήρυξη της απαλλοτρίωσης, η καταβολή πλήρους αποζημίωσης στο δικαιούχο, αντιστοίχως, λογίζεται ως απαραίτητη προϋπόθεση για την συντέλεσή της. Ως πλήρης αποζημίωση θεωρείται νομολογιακά η αποζημίωση εκείνη, βάσει της οποίας ο ιδιοκτήτης του απαλλοτριωμένου μπορεί να το αντικαταστήσει με άλλο ισάξιο. Ως ισάξιο πράγμα νοείται εκείνο του οποίου η εκμετάλλευση με τον ίδιο τρόπο αποδίδει τα ίδια περιουσιακά ωφελήματα, ώστε ο καθού η απαλλοτρίωση να μην υπόκειται σε οικονομική βλάβη. Η αποζημίωση θα πρέπει να επαρκεί ώστε να είναι δυνατή η αγορά άλλου ανάλογου πράγματος και να καλύπτει και τη θετική ζημία.³⁹

Σύμφωνα με το Αστικό Δίκαιο, ειδικότερα του γενικού ενοχικού δικαίου, η έννοια της αποζημίωσης ορίζεται ως εξής: «αντάλλαγμα με το οποίο να αντισταθμίζεται η ζημία που αναίτια υπέστη ιδιοκτήτης από την στέρηση της ιδιοκτησίας του.» Υποχρέωση προς πλήρη αποζημίωση σημαίνει υποχρέωση αποκατάστασης όλης της ζημίας. Άρα, βασική προϋπόθεση και κεντρική έννοια της αποζημίωσης είναι η ζημία. Η ύπαρξη της ζημίας είναι απαραίτητη για τη γέννηση της υποχρέωσης προς αποζημίωση. Επιπλέον

³⁸ www.kostasbeys.gr, Καρακώστας Βελισσάριος Κ., 2005, ό.π. Επίσης, Γέροντας Απόστολος, ό.π, Σελίδες 33-38.

³⁹ Χορομίδης Κωνσταντίνος, 2007, Ζητήματα προστασίας της ιδιοκτησίας και αναγκαστικής απαλλοτρίωσης κατά το Σύνταγμα, την ΕΣΔΑ και το Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο, Εκδόσεις Αντ. Σάκουλα, Σελίδα 135. Επίσης, Γέροντας Απόστολος, ό.π, Σελίδες 39-40.

όμως χρειάζεται νομοθετική πρόβλεψη, η οποία ανάγει το ζημιόγνο γεγονός, δηλαδή την αιτία που προκάλεσε τη ζημία. Με τον όρο ζημία νοείται τόσο η θετική ή το διαφυγόν κέρδος όσο και η άμεση ή η έμμεση. Θετική ζημία υφίσταται όταν μειώνεται η υπάρχουσα περιουσία του ζημιωθέντος, δηλαδή όταν υπόκειται ο τελευταίος σε μείωση του ενεργητικού του ή σε αύξηση του παθητικού του. Ζημία, το λεγόμενο διαφυγόν κέρδος, όμως υπάρχει κι όταν αποτρέπεται η αύξηση της περιουσίας που θα επερχόταν δίχως το ζημιόγνο γεγονός. Ενολίγοις δίχως το ζημιόγνο γεγονός θα είχε αυξηθεί το ενεργητικό ή θα είχε μειωθεί το παθητικό της περιουσίας του ζημιωθέντος. Επιπλέον όταν μια πράξη κατευθύνεται άμεσα στην προσβολή ενός αγαθού γίνεται λόγος για άμεση ζημία, ενώ για έμμεση όταν η προαναφερθείσα προσβολή συνεπάγεται και περαιτέρω συνέπειες στην συνολική περιουσιακή κατάσταση του ζημιωθέντος. Η διάταξη του άρθρου 298 ΑΚ ορίζει ότι: «Η αποζημίωση περιλαμβάνει τη μείωση της υπάρχουσας περιουσίας του δανειστή (θετική ζημία), καθώς και το διαφυγόν κέρδος. Τέτοιο κέρδος λογίζεται εκείνο που προσδοκά κανείς με πιθανότητα σύμφωνα με τη συνηθισμένη πορεία των πραγμάτων ή τις ειδικές περιστάσεις και ιδίως τα προπαρασκευαστικά μέτρα που έχουν ληφθεί.» Στόχος, ενολίγοις, της αποζημίωσης είναι η αποκατάσταση του περιουσιακού κενού που έχει δημιουργηθεί στον ιδιοκτήτη λόγω της στέρησης της ιδιοκτησίας του.⁴⁰

Στην πραγματικότητα όμως, έστω κι αν το Σύνταγμα έχει υιοθετήσει τον όρο της «πλήρους αποζημίωσης», τα δικαστήρια προσδιορίζουν αποζημιώσεις ιδιαίτερα χαμηλότερες και μέσω χρονοβόρων διαδικασιών, οι οποίες αποφέρουν οικονομικές απώλειες στον δικαιούχο αυτής. Επομένως δύναται να ειπωθεί ότι τα δικαστήρια λαμβάνουν αποφάσεις σε βάρος του ατομικού δικαιώματος της ιδιοκτησίας. Η Ελληνική νομολογία επηρεάζεται έντονα από το ταμειακό συμφέρον του Κράτους. Ακόμη και στο τέλος του 20^{ου} αιώνα η προστασία της ιδιοκτησίας από το άρθρο 17 του Συντάγματος δεν περιλαμβάνει την αποκατάσταση άλλης θετικής ζημίας ή διαφυγόντος κέρδους του ιδιοκτήτη, αν η ζημία αυτή δεν συνεπάγεται άμεσα από την αξία

⁴⁰ Γεωργιάδης και Σταθόπουλος, 1979, Γενικό Ενοχικό, Εκδόσεις Σάκκουλα, Σελίδες 59-72. Επίσης, www.kostasbeys.gr, Χορομίδης Κωνσταντίνος, ό.π. Ακόμη, Χορομίδης Κωνσταντίνος, όπως υποσημείωση 39, Σελίδα 132. Επιπλέον, Αστικός Κώδικας, άρθρο 298.

του απαλλοτριούμενου ακινήτου · έστω κι αν άμεση αιτία των ανωτέρω αποτελεί η απαλλοτρίωση.⁴¹

Περαιτέρω, η αποκατάσταση της ζημίας του ιδιοκτήτη, ο οποίος στερείται την ιδιοκτησία του επέρχεται με την καταβολή χρηματικού ποσού κατόπιν καθορισμού αυτού εκ μέρους του δικαστηρίου. Βέβαια, μετά την αναθεώρηση του Συντάγματος το 2001, όπως έχει ήδη αναφερθεί είναι δυνατή η αλλαγή του είδους της αποζημίωσης. Η αλλαγή αυτή δεν περιορίζεται μονάχα στην παραχώρηση ακινήτου, αλλά είναι δυνατή και η αποκατάσταση της ζημίας με καταβολή σε δόσεις ή μέσω ομολόγων. Σε κάθε περίπτωση είναι απαραίτητη η συναίνεση του δικαιούχου της αποζημίωσης. Η συναίνεση οφείλει να έχει την μορφή της έγγραφης δήλωσης αυτού. Βέβαια, η ανεπιφύλακτη παραλαβή της αποζημίωσης σε είδος από πλευράς του δικαιούχου εξομοιώνεται με την έγγραφη συναίνεση.⁴²

Επιπλέον, όσο ίσχυαν τα Συντάγματα του 1927 και 1952, η αποζημίωση υπόκειτο σε μεθοδεύσεις που την μείωναν. Βάσει των συγκεκριμένων Συνταγμάτων νόμιμα η αποζημίωση υποβάλλετο σε φόρο μεταβίβασης, δικαστικά έξοδα, χαρτόσημο και σε ειδικό τέλος εποικισμού. Ενδεικτικά το ν.δ 797/1971 προέβλεπε τη μείωση της αποζημίωσης κατά το ποσό των φορών, των εισφορών, της δικαστικής δαπάνης κ.ο.κ. Το Σύνταγμα του 1975 με τη διάταξη του άρθρου 17 § 4 ήρθε να προστατεύσει την αποζημίωση ορίζοντας ότι η τελευταία δεν υπόκειται σε κανένα φόρο, κράτηση ή τέλος.⁴³

Σχετικά τόσο με την έννοια της ιδιοκτησίας όσο και με αυτήν της πλήρους αποζημίωσης, άρχισαν να εμφανίζονται ρήγματα στις θεωρητικές θέσεις της Ελληνικής νομολογίας. Η αλλαγή αυτή αποτελεί συνέπεια της νομολογίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

⁴¹ www.kostasbeys.gr, Χορομίδης Κωνσταντίνος, ό.π. Επίσης, Γέροντας Απόστολος, ό.π, Σελίδα 39.

⁴² Γέροντας Απόστολος, ό.π, Σελίδες 43 και 64. Επίσης, www.kostasbeys.gr, Χορομίδης Κωνσταντίνος, ό.π.

⁴³ www.kostasbeys.gr, Χορομίδης Κωνσταντίνος, ό.π. Επίσης, Γέροντας Απόστολος, ό.π, Σελίδα 41.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

2.1 Η ΔΙΑΤΑΞΗ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 1 ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΠΡΟΣΘΕΤΟΥ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΥ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ ΚΑΙ ΟΙ ΚΑΝΟΝΕΣ ΠΟΥ ΕΜΠΕΡΙΕΧΟΝΤΑΙ ΣΕ ΑΥΤΗ:

Η ιδιοκτησία προστατεύεται από το πρώτο πρόσθετο πρωτόκολλο της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και ειδικότερα από την διάταξη του πρώτου του άρθρου. Η συγκεκριμένη διάταξη ορίζει τα ακόλουθα: «Παν φυσικόν ή νομικόν πρόσωπον δικαιούται σεβασμού της περιουσίας του. Ουδείς δύναται να στερηθή της ιδιοκτησίας αυτού ειμή δια λόγους δημοσίας ωφελείας και υπό τους προβλεπομένους, υπό του νόμου και των γενικών αρχών του διεθνούς δικαίου όρους.

Αι προαναφερόμεναι διατάξεις δεν θίγουσι το δικαίωμα παντός Κράτους όπως θέση εν ισχύι Νόμους ους ήθελε κρίνει αναγκαίον προς ρύθμισιν της χρήσεως αγαθών συμφώνως προς το δημόσιον συμφέρον ή προς εξασφάλισιν της καταβολής φόρων ή άλλων εισφορών ή προστίμων.»⁴⁴

Η ανωτέρω διάταξη περιλαμβάνει μια σειρά από κανόνες · για την ακρίβεια τρεις κανόνες, στους οποίους κατέληξε το ΕΔΔΑ κατόπιν της ανάλυσης της απόφασης *Sporrong και Lönnroth* κατά Σουηδίας. Η υπόθεση αυτή αφορούσε τις συνέπειες των αδειών απαλλοτρίωσης μεγάλης διάρκειας και των απαγορεύσεων οικοδόμησης από τους κληρονόμους του κ. *Sporrong* και της κ. *Lönnroth*. Οι προσφεύγοντες στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή ασκούσαν κριτική με την προσφυγή τους στην διάρκεια των προθεσμιών που είχε ορίσει ο Δήμος της Στοκχόλμης για τη διαδικασία της αποζημίωσης. Η διάρκεια που ορίστηκε για την ιδιοκτησία του *Sporrong* ήταν 27 έτη ενώ για αυτή της *Lönnroth* ήταν 10 έτη. Δεν υποστηρίχθηκε από τους προσφεύγοντες η μη νομιμότητα των μέτρων που ελήφθησαν από τον Δήμο, αλλά ο υπερβολικός τους χαρακτήρας. Το ΕΔΔΑ υποστήριξε πως τα μέτρα που ελήφθησαν από τον Δήμο περιόριζαν την πρακτική δυνατότητα άσκησης του δικαιώματος της ιδιοκτησίας, δίχως να θίγονται νομικά τα δικαιώματά τους αναφορικά με την

⁴⁴ Μαγγανάς Αντώνης Δ. και Καρατζά Λίλα Χ., 2005, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων Του Ανθρώπου- Αποφάσεις και πρακτική του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, Β' έκδοση, Νομική Βιβλιοθήκη, Σελίδα 331. Επίσης, Άρθρο 1 Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ.

διάθεσή τους. Τα μέτρα που έλαβε ο Δήμος της Στοκχόλμης είχαν ως αποτέλεσμα να παρεμποδιστεί η πλήρης απόλαυση του δικαιώματος της ιδιοκτησίας για ιδιαίτερα μεγάλο χρονικό διάστημα και μάλιστα μη μπορώντας οι ιδιοκτήτες να ζητήσουν επανεξέταση ή αποζημίωση. Το ΕΔΔΑ έκρινε πως το φορτίο που επωμίζονταν οι ιδιοκτήτες ήτο παράλογο, αφού δεν υφίστατο ισορροπία μεταξύ της προστασίας του δικαιώματος της ιδιοκτησίας και τις απαιτήσεις γενικού συμφέροντος από την στιγμή που οι ιδιοκτήτες δεν είχαν τη δυνατότητα να ασκήσουν τα δικαιώματά που απορρέουν από το δικαίωμά τους. Η απόφαση αυτή αποτέλεσε πραγματική στροφή της νομολογίας του ΕΔΔΑ και αφητηρία μιας ενδελεχούς ερμηνείας της διάταξης του άρθρου 1 του ΠρΠρΠρ, γιατί μέχρι τότε το Δικαστήριο δεν είχε διαπιστώσει παραβίασή του.⁴⁵

Οι κανόνες στους οποίους κατέληξε το Δικαστήριο για πρώτη φορά κατόπιν της έκδοσης της απόφασης *Sporrong* και *Lönnroth* κατά Σουηδίας παρουσιάζουν τα ακόλουθα χαρακτηριστικά⁴⁶:

Ο πρώτος κανόνας είναι γενικής φύσεως και χαρακτήρα. Επομένως οι δύο επόμενοι έχουν ειδικό χαρακτήρα. Ο κανόνας αυτός, ο πρώτος, θεμελιώνει την αρχή του σεβασμού της περιουσίας κι εντοπίζεται στο πρώτο εδάφιο της πρώτης παραγράφου «κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο δικαιούται σεβασμού της ιδιοκτησίας του.» Εφόσον, όπως αναφέρθηκε πρόκειται για γενικής φύσεως κανόνα, πριν εξεταστεί κατά πόσο έχει παραβιαστεί ή όχι ο συγκεκριμένος κανόνας θα πρέπει να εξεταστεί κατά πόσο υφίσταται λόγος εφαρμογής των υπολοίπων δύο.⁴⁷

⁴⁵ Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π., Σελίδες 47-50. Επίσης, Πέτρογλου Ιωάννη Αντ., 1995, «Η έννοια της ιδιοκτησίας κατά το άρθρο 1 του πρώτου πρόσθετου πρωτοκόλλου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου», Περιοδικό Επιθεώρησης Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης, Αριθμ. Τευχ. 9/441, Σελίδα 514. Ακόμη, www.kostasbeys.gr, Χορομίδης Κωνσταντίνος, 2005, «Η Επίδραση της νομολογίας του ΕυρΔΔΑ στην έκταση της αποζημίωσης και στη διαδικασία της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης», Περιοδικό Δίκη, Τόμος 2005, Αύγουστος- Σεπτέμβριος 2005, Μελέτες και παρατηρήσεις στη νομολογία. Επιπλέον, Greer Steven, 2006, *The European Convention on Human Rights- Achievements, Problems and Prospects*, Cambridge University Press 2006, Σελίδες 274- 275. Επιπρόσθετα, Μαγγανάς Αντώνης Δ. και Καρατζά Λίλα Χ., ό.π., Σελίδες 349- 353.

⁴⁶ www.echr.coe.int, case of *Sporrong and Lönnroth v. Sweden*

⁴⁷ Πέτρογλου Ιωάννη Αντ., ό.π., Σελίδα 514. Επίσης, www.kostasbeys.gr, Χορομίδης Κωνσταντίνος, όπως υποσημείωση 45. Ακόμη, Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π., Σελίδες 50-51. Επιπλέον, Χορομίδης Κωνσταντίνος, όπως υποσημείωση 39, Σελίδα 22.

διάθεσή τους. Τα μέτρα που έλαβε ο Δήμος της Στοκχόλμης είχαν ως αποτέλεσμα να παρεμποδιστεί η πλήρης απόλαυση του δικαιώματος της ιδιοκτησίας για ιδιαίτερα μεγάλο χρονικό διάστημα και μάλιστα μη μπορώντας οι ιδιοκτήτες να ζητήσουν επανεξέταση ή αποζημίωση. Το ΕΔΔΑ έκρινε πως το φορτίο που επωμίζονταν οι ιδιοκτήτες ήτο παράλογο, αφού δεν υφίστατο ισορροπία μεταξύ της προστασίας του δικαιώματος της ιδιοκτησίας και τις απαιτήσεις γενικού συμφέροντος από την στιγμή που οι ιδιοκτήτες δεν είχαν τη δυνατότητα να ασκήσουν τα δικαιώματά που απορρέουν από το δικαίωμά τους. Η απόφαση αυτή αποτέλεσε πραγματική στροφή της νομολογίας του ΕΔΔΑ και αφετηρία μιας ενδελεχούς ερμηνείας της διάταξης του άρθρου 1 του ΠρΠρΠρ, γιατί μέχρι τότε το Δικαστήριο δεν είχε διαπιστώσει παραβίασή του.⁴⁵

Οι κανόνες στους οποίους κατέληξε το Δικαστήριο για πρώτη φορά κατόπιν της έκδοσης της απόφασης *Sporrong* και *Lönnroth* κατά Σουηδίας παρουσιάζουν τα ακόλουθα χαρακτηριστικά⁴⁶:

Ο πρώτος κανόνας είναι γενικής φύσεως και χαρακτήρα. Επομένως οι δύο επόμενοι έχουν ειδικό χαρακτήρα. Ο κανόνας αυτός, ο πρώτος, θεμελιώνει την αρχή του σεβασμού της περιουσίας κι εντοπίζεται στο πρώτο εδάφιο της πρώτης παραγράφου «κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο δικαιούται σεβασμού της ιδιοκτησίας του.» Εφόσον, όπως αναφέρθηκε πρόκειται για γενικής φύσεως κανόνα, πριν εξεταστεί κατά πόσο έχει παραβιαστεί ή όχι ο συγκεκριμένος κανόνας θα πρέπει να εξεταστεί κατά πόσο υφίσταται λόγος εφαρμογής των υπολοίπων δύο.⁴⁷

⁴⁵ Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π., Σελίδες 47-50. Επίσης, Πέτρογλου Ιωάννη Αντ., 1995, «Η έννοια της ιδιοκτησίας κατά το άρθρο 1 του πρώτου πρόσθετου πρωτοκόλλου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου», Περιοδικό Επιθεώρησης Δικαίου Κοινωνικής Ασφάλισης, Αριθμ. Τευχ. 9/441, Σελίδα 514. Ακόμη, www.kostasbevs.gr, Χορομίδης Κωνσταντίνος, 2005, «Η Επίδραση της νομολογίας του ΕυρΔΔΑ στην έκταση της αποζημίωσης και στη διαδικασία της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης», Περιοδικό Δίκη, Τόμος 2005, Αύγουστος- Σεπτέμβριος 2005, Μελέτες και παρατηρήσεις στη νομολογία. Επιπλέον, Greer Steven, 2006, *The European Convention on Human Rights- Achievements, Problems and Prospects*, Cambridge University Press 2006, Σελίδες 274- 275. Επιπρόσθετα, Μαγγανάς Αντώνης Δ. και Καρατζά Λίλα Χ., ό.π., Σελίδες 349- 353.

⁴⁶ www.echr.coe.int, case of *Sporrong and Lönnroth v. Sweden*
⁴⁷ Πέτρογλου Ιωάννη Αντ., ό.π., Σελίδα 514. Επίσης, www.kostasbevs.gr, Χορομίδης Κωνσταντίνος, όπως υποσημείωση 45. Ακόμη, Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π., Σελίδες 50-51. Επιπλέον, Χορομίδης Κωνσταντίνος, όπως υποσημείωση 39, Σελίδα 22.

Ο δεύτερος κανόνας, ο οποίος εντοπίζεται στο δεύτερο εδάφιο της πρώτης παραγράφου της διάταξης, αναφέρει τις προϋποθέσεις στέρησης ή αφαίρεσης της ιδιοκτησίας. Συγκεκριμένα ορίζει: «Ουδείς δύναται να στερηθή της ιδιοκτησίας αυτού ειμή δια λόγους δημοσίας ωφελείας και υπό τους προβλεπομένους, υπό του νόμου και των γενικών αρχών του διεθνούς δικαίου όρους.» Ως στέρηση της ιδιοκτησίας δεν νοείται μόνο η επερχόμενη με τυπικό νόμο ή μέσω άλλης κρατικής πράξεως νομοθετικού περιεχομένου, αλλά και κάθε άλλη ενέργεια, η οποία μπορεί να επιφέρει ως αποτέλεσμα τη μη δυνατότητα ασκήσεως του δικαιώματος υπό προστασία.⁴⁸ Η στέρηση της ιδιοκτησίας μπορεί να γίνει μόνο για λόγους δημοσίας ωφελείας, με τους όρους του νόμου και των γενικών αρχών του διεθνούς δικαίου. Στον κανόνα αυτό περιλαμβάνονται οι περιπτώσεις απαλλοτριώσεων, της de facto στέρησης της ιδιοκτησίας, της κατάσχεσης και ανάλογων περιπτώσεων. Σε κάθε περίπτωση στον κανόνα αυτόν, ως προϋπόθεση της αφαίρεσης ή στέρησης της ιδιοκτησίας δεν αναφέρεται η προηγούμενη καταβολή πλήρους αποζημίωσης. Βέβαια, ουδέποτε έχει αμφισβητηθεί από το ΕΔΔΑ η ανάγκη καταβολής αποζημίωσης για την συντέλεση της στέρησης της ιδιοκτησίας γεγονός που αποδεικνύει ότι η προγενέστερη καταβολή αποζημιώσεων αποτελεί αυτονόητη προϋπόθεση για την αφαίρεση της ιδιοκτησίας βάσει του άρθρου 1 του πρώτου πρόσθετου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Κάθε άλλο η καταβολή της αποζημίωσης θα μπορούσε να αντιμετωπιστεί ως ένα στοιχείο το οποίο συμβάλλει στον σεβασμό και τη διατήρηση της λεγόμενης εύλογης ισορροπίας(αναφορά της οποίας πραγματοποιείται κάτωθι), η οποία οφείλει να υφίσταται ανάμεσα στις απαιτήσεις του γενικού συμφέροντος και της προστασίας της ιδιοκτησίας⁴⁹

Ο τρίτος και τελευταίος κανόνας αναφορικά με την διάταξη του άρθρου 1 του πρώτου πρόσθετου πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, εντοπίζεται στην δεύτερη παράγραφο του. Ειδικότερα, αναφέρεται στη δυνατότητα του Κράτους να νομοθετεί, αναγνωρίζοντας ότι τα κράτη μπορεί να επιβάλουν τους

⁴⁸ Μητσόπουλος Γεώργιος, ό.π., Σελίδα 227.

⁴⁹ www.kostasbeys.gr, Χορομίδης Κωνσταντίνος, όπως υποσημείωση 45. Επίσης Γιάννης Ζ., ό.π., Σελίδες 49, 51 και 56. Ακόμη, Πέτρογλου Ιωάννη Αντ., ό.π., Σελίδα 514. Επιπλέον, Χορομίδης Κωνσταντίνος, όπως υποσημείωση 39, Σελίδα 22.

αναγκαίους περιορισμούς στη χρήση των αγαθών για το δημόσιο συμφέρον ή για την εξασφάλιση καταβολής φόρων ή άλλων εισφορών και προστίμων · ρυθμίζει τη χρήση των αγαθών. Τα κράτη έχουν τη δυνατότητα να περιορίζουν το δικαίωμα της ιδιοκτησίας για λόγους δημόσιου συμφέροντος. Ενόληγος ο τρίτος κανόνας αναγνωρίζει την λεγόμενη αρχή της κοινωνικής δέσμευσης της ιδιοκτησίας.⁵⁰

Οι τρεις προαναφερθέντες κανόνες δεν είναι ανεξάρτητοι μεταξύ τους. Ο ειδικός χαρακτήρας των δύο τελευταίων κανόνων της διάταξης του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι δεν εξετάζονται από το ΕΔΔΑ αυτοτελώς αλλά σε συνδυασμό με την γενική αρχή του σεβασμού της ιδιοκτησίας, του πρώτου κανόνα. Οι κανόνες αυτοί παρέχουν εξειδίκευση στην γενική αρχή, αφού της θέτουν περιορισμούς.

Βάσει των ανωτέρω γίνονται αντιληπτά τα κάτωθι:

Πρώτον, ότι αν υπήρξε στέρηση της ιδιοκτησίας για λόγους δημόσιας ωφέλειας ή περιορισμός της χρήσης των αγαθών για λόγους δημόσιου συμφέροντος, δεν νοείται παραβίαση του πρώτου κανόνα, περί σεβασμού της περιουσίας του φυσικού ή νομικού προσώπου. Με άλλα λόγια, αν ο περιορισμός της ιδιοκτησίας ή η στέρησή της επέλθουν σύμφωνα με τον δεύτερο και τον τρίτο κανόνα, θεωρείται ότι κατ' επέκταση τηρείται κι ο πρώτος.

Δεύτερον, αναμφίβολα, η απόφαση Sporrong και Lönnroth κατά Σουηδίας, ήταν η βάση σημαντικών εξελίξεων στη νομολογία του ΕΔΔΑ, γιατί καθιέρωσε ακόμη μια προϋπόθεση ώστε ο περιορισμός ή στέρηση της ιδιοκτησίας να είναι σύμφωνοι με το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου. Η προϋπόθεση αυτή δεν είναι άλλη από τη δίκαιη ή εύλογη ισορροπία (fair balance) μεταξύ του γενικού συμφέροντος της κοινότητας και της προστασίας της περιουσίας. Η αρχή της δίκαιης ισορροπίας είναι η λεγόμενη αρχή της

⁵⁰ www.kostasbeys.gr, Χορομίδης Κωνσταντίνος, όπως υποσημείωση 45. Επίσης, Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π., Σελίδα 52. Ακόμη, Πέτρογλου Ιωάννη Αντ., ό.π., Σελίδα 514. Επιπλέον, Μητσόπουλος Γεώργιος, ό.π., Σελίδα 228. Επιπρόσθετα, Χορομίδης Κωνσταντίνος, όπως υποσημείωση 39, Σελίδες 22-23.

αναλογικότητας ή της μη δυσαναλογίας. Η καθιέρωση της εύλογης ισορροπίας ανάμεσα στο κοινωνικό σύνολο και το ατομικό δικαίωμα έχει ως αποτέλεσμα να μην αρκεί να συντρέχει η δημόσια ωφέλεια και ο νόμος για να επέλθει στέρηση της ιδιοκτησίας ή αντίστοιχα να συντρέχει το δημόσιο συμφέρον ώστε να επέλθει περιορισμός της χρήσης της. Συνεπώς για να είναι ο περιορισμός ή στέρηση της ιδιοκτησίας σύμφωνος με την διάταξη του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου θα πρέπει να υπάρχει μια ισορροπία ανάμεσα στον δημόσιο σκοπό που καλείται να ικανοποιηθεί και τον περιορισμό που επιβάλλεται στην ιδιοκτησία ώστε να επέλθει η ικανοποίησή του αυτή. Το Κράτος που έχει επιβάλλει περιορισμό στην ατομική ιδιοκτησία είτε για λόγο δημόσιας ωφέλειας είτε δημόσιου συμφέροντος θα υποχρεωθεί να άρει τον περιορισμό αυτό, αν δεν είναι σε θέση να σεβαστεί την παραπάνω εύλογη ισορροπία. Σε περίπτωση που δεν γίνεται σεβαστή η αρχή της δίκαιης ισορροπίας κατά την επιβολή του περιορισμού της ιδιοκτησίας, ένας τρόπος να αποκατασταθούν τα πράγματα είναι μέσω αποκατάστασης της οικονομικής βλάβης στην οποία υπόκειται ο δικαιούχος.

Τρίτον, το ΕΔΔΑ καλείται να προσδιορίσει σε κάθε υπόθεση ξεχωριστά κατά πόσο γίνεται σεβαστή η εύλογη ισορροπία ανάμεσα στον κοινωνικό καλό και το ατομικό δικαίωμα. Βέβαια, για να το επιτύχει αυτό οφείλει να προσδιορίσει τις έννοιες της δημόσιας ωφέλειας και του δημοσίου συμφέροντος.

2.2 Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ΒΑΣΕΙ ΤΗΣ ΔΙΑΤΑΞΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 1 ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΠΡΟΣΘΕΤΟΥ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΥ:

Η έννοια της ιδιοκτησίας είναι ευρεία καθώς και αυτόνομη. Με λίγα λόγια ερμηνεύεται ανεξάρτητα από τις ερμηνείες που η συγκεκριμένη έννοια λαμβάνει στις επιμέρους έννομες τάξεις των κρατών που επικύρωσαν την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.⁵¹ Η έννοια της ιδιοκτησίας κατά τη διάταξη του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου καταλαμβάνει όλα τα οικονομικώς αποτιμητά δικαιώματα και δεν εξαντλείται στην κυριότητα πραγμάτων. Επομένως ως περιουσία νοείται οποιοδήποτε

⁵¹ Πέτρογλου Ιωάννη Αντ., ό.π., Σελίδα 522.

περιουσιακό δικαίωμα όπως αυτό αναγνωρίζεται από το ιδιωτικό δίκαιο. Η περιουσία περιλαμβάνει όχι μόνο τα εμπράγματα δικαιώματα αλλά και τα ενοχικά και τα δικαιώματα επί άυλων αγαθών. Περιλαμβάνει κάθε δικαίωμα το οποίο απορρέει από την περιουσία, ακόμη και την πελατεία ενός εστιατορίου.⁵²

Συγκεκριμένα, λαμβάνοντας υπόψη την νομολογία τόσο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής όσο και του Δικαστηρίου υπάγονται στην προστασία του άρθρου 1:

- Τα εμπράγματα δικαιώματα επί ακινήτων.
- Τα εμπράγματα δικαιώματα επί κινητών· κατά κύριο λόγο οι αποφάσεις του Δικαστηρίου σχετίζονται με περιπτώσεις παράνομης κατάσχεσης και δήμευσης αγαθών.
- Τα ενοχικά δικαιώματα, όπως επί της μετοχής και του εταιρικού μεριδίου καθώς και το δικαίωμα μισθού για δεδουλευμένη εργασία.
- Τα δικαιώματα δημοσίου δικαίου, όπως χρηματικές απαιτήσεις κατά του Δημοσίου, κοινωνικοασφαλιστικά δικαιώματα καθώς και τα δικαιώματα τα οποία επεκτείνονται στην παροχή συντάξεως. Όσον αφορά το δικαίωμα για σύνταξη συμπεριλαμβάνεται στην έννοια της ιδιοκτησίας εφόσον πρόκειται για πλήρη διακοπή καταβολής της σύνταξης κι όχι για μεταβολή του ύψους αυτής. Ειδικά για τα συνταξιοδοτικά δικαιώματα, η ΕΕΔΑ έκρινε ότι δεν υφίσταται καμία διάταξη στην Συνθήκη, η οποία ρητά να το προστατεύει, όμως παρά ταύτα οι υποχρεωτικές ασφαλιστικές εισφορές λογίζονται ως περιουσιακό δικαίωμα.⁵³

Ανεξάρτητα, από τα δικαιώματα που περιλαμβάνει η έννοια της ιδιοκτησίας σύμφωνα με το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, τα δικαιώματα που προστατεύονται θα πρέπει να απορρέουν από ήδη υφιστάμενη ιδιοκτησία. Ενολίγους στην έννοια της ιδιοκτησίας περιλαμβάνεται

⁵² Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π., Σελίδα 60. Επίσης, Μητσόπουλος Γεώργιος, ό.π., Σελίδα 226.

Ακόμη, Χορομίδης Κωνσταντίνος, όπως υποσημείωση 39, Σελίδα 142.

⁵³ Πέτρογλου Ιωάννη Αντ., ό.π., Σελίδες 515 και 519. Επίσης, Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π., Σελίδα 60. Ακόμη, Γέροντας Απόστολος, ό.π., Σελίδα 19.

κάθε κεκτημένο περιουσιακό δικαίωμα · δεν προστατεύει η διάταξη αυτή δικαιώματα τα οποία να απορρέουν από περιουσία που δύναται να αποκτηθεί.⁵⁴

2.3 ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΓΙΑ ΤΟ ΣΥΝΝΟΜΟ ΤΟΥ ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΥ ΤΗΣ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑΣ ΒΑΣΕΙ ΤΗΣ ΕΣΔΑ:

Στην σχετική με την προστασία της ιδιοκτησίας διάταξη του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, όπως έχει ήδη αναφερθεί, προβλέπονται τρεις προϋποθέσεις οι οποίες πρέπει να συντρέχουν ώστε ο περιορισμός της ιδιοκτησίας να είναι σύμφωνος με την ΕΣΔΑ. Συγκεκριμένα η στέρηση της ιδιοκτησίας καλείται να είναι σύμφωνη με τον νόμο, με τις γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου και να πραγματοποιείται για λόγους δημόσιας ωφέλειας. Αναλυτικά:

- Ως νόμος λογίζεται ο εθνικός νόμος. Όμως δεν περιορίζεται το ΕΔΔΑ στο να αναγνωρίζει ως εθνικό νόμο μονάχα τον τυπικό νόμο, δηλαδή τον νόμο που ψηφίζεται από το εθνικό κοινοβούλιο. Αντίθετα, το ΕΔΔΑ αναγνωρίζει ως νόμο κάθε εθνικό κανόνα δικαίου που έχει τη δυνατότητα να επιφέρει την στέρηση της ιδιοκτησίας του ιδιώτη στο πλαίσιο του εκάστοτε εθνικού κράτους.
- Βάσει της Ευρωπαϊκής Επιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η υποχρέωση ή στέρηση της ιδιοκτησίας να πραγματοποιείται σεβόμενη τους όρους των γενικών αρχών του διεθνούς δικαίου αφορά μονάχα τους πολίτες άλλων κρατών κι όχι τους πολίτες του κράτους το οποίο προβαίνει στην επίδικη στέρηση της ιδιοκτησίας. Ενολίγοις, η επίκληση των όρων των γενικών αρχών του διεθνούς δικαίου δεν δύναται να πραγματοποιηθεί από τους ημεδαπούς του κράτους που απαλλοτριώνει, αλλά μονάχα από τους αλλοδαπούς. Με τον τρόπο αυτό διασφαλίζονται οι αλλοδαποί, αφού

⁵⁴ Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π., Σελίδα 61. Επίσης, Χορομιδής Κωνσταντίνος, όπως υποσημείωση 39, Σελίδα 137.

αποφεύγεται κάθε κίνδυνος να αποκλειστούν από τη δυνατότητα προσφυγής στην ΕΣΔΑ.⁵⁵

Πριν ολοκληρωθούν οι απαραίτητες προϋποθέσεις περιορισμού του δικαιώματος της ιδιοκτησίας καλό θα ήταν να επισημανθεί ότι σε κάθε περίπτωση αναγνωρίζεται η υποχρέωση αποζημίωσης τόσο σε περίπτωση απαλλοτρίωσης περιουσίας αλλοδαπών όσο κι ημεδαπών. Ειδικότερα, η υποχρέωση αποζημίωσης στην πρώτη περίπτωση, των αλλοδαπών, αναγνωρίζεται σύμφωνα με τις γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου, ενώ στη δεύτερη περίπτωση αναγνωρίζεται σύμφωνα με τον νόμο του κράτους.

- Η δημόσια ωφέλεια αποτελεί προϋπόθεση, η οποία πρέπει να συντρέχει για να επέλθει η στέρηση του δικαιώματος της ιδιοκτησίας, μόνο που αρμόδιο να κρίνει αν συντρέχει ή όχι δεν είναι το ΕΔΔΑ αλλά το Εθνικό Κράτος. Δεν υφίσταται κανένα κοινό μέτρο αναφορικά με τη δημόσια ωφέλεια για όλα τα εθνικά κράτη τα οποία έχουν επικυρώσει την ΕΣΔΑ. Επομένως το ΕΔΔΑ δεν είναι σε θέση να κρίνει αν ο εκάστοτε λόγος που επικαλείται ένα εθνικό κράτος ως λόγο δημόσιας ωφέλειας αποτελεί και στην πραγματικότητα δημόσια ωφέλεια. Χαρακτηριστικά το ΕΔΔΑ έχει αποδεχτεί, στην απόφαση της υπόθεσης James και λοιποί κατά του Ηνωμένου Βασιλείου, τα ακόλουθα: «Εξαπίας του ότι διαθέτουν άμεση γνώση της κοινωνίας τους και των αναγκών της, οι εθνικές αρχές βρίσκονται κατ' αρχήν σε καλύτερη θέση από ότι ο διεθνής δικαστής ως προς την εκτίμηση του τι συνιστά δημόσιο συμφέρον. Υπό το σύστημα προστασίας που έχει θεμελιώσει η Σύμβαση καλούνται οι εθνικές αρχές να κάνουν την αρχική αξιολόγηση τόσο αναφορικά με την ύπαρξη ενός προβλήματος δημόσιας ανησυχίας εγγυώντας μέτρα στέρησης της ιδιοκτησίας όσο και των διορθωτικών μέτρων που πρέπει να ληφθούν. Επιπλέον, η έννοια "δημόσιου ενδιαφέροντος" είναι απαραίτητως εκτενής. Ειδικότερα, όπως η Επιτροπή σημείωσε, η απόφαση να θεσπιστούν οι νόμοι που επιβάλλουν την απαλλοτρίωση ιδιοκτησίας συνήθως

⁵⁵ www.kostasbeys.gr, Χορομίδης Κωνσταντίνος, ό.π. Επίσης, Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π. Σελίδες 63-64. Ακόμη, Μητσόπουλος Γεώργιος, ό.π. Σελίδες 227-228.

συνεπάγεται την εκτίμηση των πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών ζητημάτων, για τα οποία σε μια δημοκρατική κοινωνία είναι εύλογο να υφίσταται μεγάλη διαφορά απόψεων κι αντιλήψεων. Το Δικαστήριο, θεωρώντας φυσικό ότι το περιθώριο εκτιμήσεων που ανήκουν στο νομοθέτη ως προς την εφαρμογή κοινωνικών και οικονομικών πολιτικών πρέπει να είναι ευρύ, θα σεβαστεί την κρίση του νομοθετικού σώματος ως προς το τι εξυπηρετεί το δημόσιο συμφέρον" εκτός αν εκείνη η κρίση εμφανίζεται δίχως να έχει κάποιο λογικό υπόβαθρο, θεμελίωση. Με άλλα λόγια, παρά το ότι το Δικαστήριο δεν δύναται να υποκαταστήσει τη δική του εκτίμηση σε εκείνη των εθνικών κρατών, είναι υποχρεωμένο να κρίνει επίδικα μέτρα υπό το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου και επιτελώντας αυτό το καθήκον, να ερευνά τα πραγματικά περιστατικά σε σχέση με τα οποία ανέλαβαν δραστηριότητα οι εθνικές αρχές.⁵⁶ Στην συγκεκριμένη περίπτωση οι έννοιες δημόσια ωφέλεια και δημοσίου συμφέροντος εκλαμβάνονται ως ισοδύναμες.⁵⁷

⁵⁶ CASE OF JAMES AND OTHERS v. UNITED KINGDOM, (*Application no. 8793/79*) §46. «Because of their direct knowledge of their society and its needs, the national authorities are in principle better placed than the international judge to appreciate what is "in the public interest". Under the system of protection established by the Convention, it is thus for the national authorities to make the initial assessment both of the existence of a problem of public concern warranting measures of deprivation of property and of the remedial action to be taken (see, *mutatis mutandis*, the Handyside judgment of 7 December 1976, Series A no. 24, p. 22, para. 48). Here, as in other fields to which the safeguards of the Convention extend, the national authorities accordingly enjoy a certain margin of appreciation. Furthermore, the notion of "public interest" is necessarily extensive. In particular, as the Commission noted, the decision to enact laws expropriating property will commonly involve consideration of political, economic and social issues on which opinions within a democratic society may reasonably differ widely. The Court, finding it natural that the margin of appreciation available to the legislature in implementing social and economic policies should be a wide one, will respect the legislature's judgment as to what is "in the public interest" unless that judgment be manifestly without reasonable foundation. In other words, although the Court cannot substitute its own assessment for that of the national authorities, it is bound to review the contested measures under Article 1 of Protocol No. 1 (P1-1) and, in so doing, to make an inquiry into the facts with reference to which the national authorities acted. »

⁵⁷ Μητσόπουλος Γεώργιος, ό.π., Σελίδα 228.

2.4 ΚΑΤΑΒΟΛΗ ΑΠΟΖΗΜΙΩΣΗΣ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΑΡΘΡΟ 1 ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΠΡΟΣΘΕΤΟΥ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΥ:

Ως γενικό κανόνα, το ΕΔΔΑ στις αποφάσεις του, θεμελιώνει ότι δεν δικαιολογείται στέρηση της ιδιοκτησίας για λόγους δημόσιας ωφέλειας δίχως την πληρωμή- καταβολή αποζημίωσης. Όμως το ίδιο το Δικαστήριο επιτρέπει την παρέκκλιση από τον προαναφερθέντα γενικό κανόνα όταν συντρέχουν εξαιρετικές καταστάσεις. Ενδεικτικά θα πρέπει να αναφερθεί πως το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου δεν απαιτεί η αποζημίωση, η οποία θα καταβληθεί λόγω περιορισμού της ιδιοκτησίας να είναι πλήρης. Από τη διάταξη του συγκεκριμένου άρθρου αλλά κι από την νομολογία του ΕΔΔΑ συνεπάγεται η υποχρέωση να καταβληθεί η αντίστοιχη της δίκαιης ισορροπίας (fair balance) αποζημίωση. Από την στιγμή που η στέρηση της περιουσίας γίνεται για λόγους δημόσιου συμφέροντος, η εύλογη αυτή ισορροπία ανάμεσα στον επιβαλλόμενο περιορισμό της ιδιοκτησίας και του δημοσίου συμφέροντος που καλείται να ικανοποιήσει παρέχει τη δυνατότητα η αποζημίωση η οποία θα καταβληθεί να είναι μικρότερης αξίας από την αξία που προσδίδεται στο προσβαλλόμενο δικαίωμα της ιδιοκτησίας. Η αρχή η οποία πρέπει να γίνεται σεβαστή κατά την καταβολή της αποζημίωσης είναι αυτή της εύλογης ισορροπίας, η οποία περιλαμβάνεται στο άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου.⁵⁸

Παραβίαση του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου αναφορικά με την απαλλοτρίωση υφίσταται, όταν η απαλλοτρίωση αυτή δεν πραγματοποιείται σύμφωνα με τους νόμους του εθνικού κράτους και τις γενικές αρχές του διεθνούς δικαίου έστω κι αν η αρχή της εύλογης ισορροπίας γίνεται σεβαστή. Βέβαια, όπως είναι ήδη γνωστό, παραβίαση της συγκεκριμένης διάταξης υφίσταται όταν δεν υπάρχει δίκαιη ισορροπία μεταξύ

⁵⁸ www.echr.coe.int, Case of James and others v. the United Kingdom § 54. Στην συγκεκριμένη παράγραφο το Δικαστήριο ανέφερε ότι «η αφαίρεση της ιδιοκτησίας χωρίς την καταβολή ενός ποσού που να βρίσκεται σε εύλογη σχέση με την αξία του δικαιώματος της ιδιοκτησίας που αφαιρείται αποτελεί κατά κανόνα δυσανάλογη επέμβαση στο προαναφερθέν δικαίωμα κι η οποία δεν δύναται να θεωρηθεί ότι συμβιβάζεται με το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου. Το συγκεκριμένο άρθρο σε κάθε περίπτωση δεν εγγυάται δικαίωμα σε πλήρη αποζημίωση. Στόχοι δημοσίου συμφέροντος, οι οποίοι είναι θεμιτοί λόγω του ότι στοχεύουν στην επίτευξη μεγαλύτερης κοινωνικής δικαιοσύνης ή οικονομικές μεταρρυθμίσεις δύναται να δικαιολογούν αποζημίωση μικρότερη από την πλήρη αγοραστική αξία.»

του προσβαλλόμενου δικαιώματος της ιδιοκτησίας και του δημοσίου συμφέροντος προς ικανοποίηση. Εφόσον η παραβίαση της Σύμβασης ή των Πρωτοκόλλων της αναγνωριστεί από το Δικαστήριο, ενδεχομένως να ακολουθήσει και η επιδίκαση χρηματικής αποζημίωσης ως δίκαιη ικανοποίηση γι' αυτήν. Δεν αποτελεί τελικό αποτέλεσμα η αυτόματη ακύρωση της ενδοπολιτειακής πράξης για την οποία παραπονείται ο προσφεύγων. Το συγκεκριμένο ζήτημα προβλέπεται κι αντιμετωπίζεται σύμφωνα με τη διάταξη του άρθρου 41 της ΕΣΔΑ, το οποίο αναφέρεται στη δίκαιη ικανοποίησή κι ορίζει τα ακόλουθα: «Εάν το Δικαστήριο κρίνει ότι υπήρξε παραβίαση της Σύμβασης ή των Πρωτοκόλλων της και αν το εσωτερικό δίκαιο του Υψηλού Συμβαλλόμενου Μέρους δεν επιτρέπει παρά μόνο ατελή εξάλειψη των συνεπειών της παραβίασης αυτής, το Δικαστήριο χορηγεί, εφόσον είναι αναγκαίο, στον παθόντα δίκαιη ικανοποίηση.» Η αποζημίωση αυτή καλύπτει τόσο την υλική όσο και την ηθική βλάβη που υπέστη ο παθών του οποίου το δικαίωμα παραβιάστηκε.⁵⁹ Ενώ παράλληλα το άρθρο 46 §1 της ΕΣΔΑ ορίζει ότι «Τα Υψηλά Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να συμμορφώνονται προς τις οριστικές αποφάσεις του Δικαστηρίου επί των διαφορών στις οποίες είναι διάδικοι». Οι προαναφερθείσες αυτές διατάξεις σε συνδυασμό με τη διάταξη του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου αναδεικνύουν την ύπαρξη ενός μηχανισμού «δίκαιης αποζημίωσης» λόγω παραβίασης δικαιώματος που κατοχυρώνεται και προστατεύεται από την ΕΣΔΑ κι όχι ενός μηχανισμού με στόχο την αποκατάσταση της βλάβης, η οποία προκλήθηκε από την παραβίαση του δικαιώματος της ιδιοκτησίας.⁶⁰ Η αποζημίωση δεν καταβάλλεται αν το εσωτερικό δίκαιο του κράτος το οποίο προέβη στην παραβίαση έχει προβλέψει και εξασφαλίσει την επανόρθωση των συνεπειών της παραβίασης, η οποία έχει αναγνωριστεί με απόφαση του ΕΔΔΑ.

⁵⁹ <http://tosyntagma.ant-sakkoullas.gr>. Χρυσογόνου Κώστας Χ., 2001, «Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου μισό αιώνα μετά», Περιοδικό Σύνταγμα, Τεύχος 5/2001. Επίσης, Μαγγανάς Αντώνης Δ. και Καρατζά Λίλα Χ., ό.π., Σελίδα 322.

⁶⁰ Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π., Σελίδες 70-73. Επίσης, Μαγγανάς Αντώνης Δ. και Καρατζά Λίλα Χ., ό.π., Σελίδα 324.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

3.1 Η ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ ΕΣΔΑ ΚΑΙ ΤΩΝ ΠΡΟΣΘΕΤΩΝ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΩΝ ΤΗΣ ΣΤΗΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΝΝΟΜΗ ΤΑΞΗ:

Η Ελλάδα ήταν μία από τις πρώτες ευρωπαϊκές χώρες που κύρωσαν με νόμο (ν. 2329/1953) την Ευρωπαϊκή Σύμβαση «για την προστασία των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών» (ΕΣΔΑ), ενσωματώνοντάς την έτσι στο εσωτερικό δίκαιο. Μετά την καταγγελία της από το δικτατορικό καθεστώς την 12.12.1969, η Σύμβαση κυρώθηκε εκ νέου με το ν.δ. 53/1974 και απέκτησε αυξημένη έναντι των κοινών νόμων τυπική ισχύ με βάση το άρθρο 28 Συντ. 1975.⁶¹ Η διάταξη του άρθρου 28 του Συντάγματος προβλέπει τα ακόλουθα:

1. Οι γενικά παραδεγμένοι κανόνες του διεθνούς δικαίου, καθώς και οι διεθνείς συμβάσεις, από την επικύρωσή τους με νόμο και τη θέση τους σε ισχύ σύμφωνα με τους όρους καθεμιάς, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου και υπερισχύουν από κάθε άλλη αντίθετη διάταξη νόμου. Η εφαρμογή των κανόνων του διεθνούς δικαίου και των διεθνών συμβάσεων στους αλλοδαπούς τελεί πάντοτε υπό τον όρο της αμοιβαιότητας.
2. Για να εξυπηρετηθεί σπουδαίο εθνικό συμφέρον και να προαχθεί η συνεργασία με άλλα κράτη, μπορεί να αναγνωρισθούν, με συνθήκη ή συμφωνία, σε όργανα διεθνών οργανισμών αρμοδιότητες που προβλέπονται από το Σύνταγμα. Για την ψήφιση νόμου που κυρώνει αυτή τη συνθήκη ή συμφωνία απαιτείται πλειοψηφία των τριών πέμπτων του όλου αριθμού των βουλευτών.
3. Η Ελλάδα προβαίνει ελεύθερα, με νόμο που ψηφίζεται από την απόλυτη πλειοψηφία του όλου αριθμού των βουλευτών, σε περιορισμούς ως προς την άσκηση της εθνικής κυριαρχίας της, εφόσον αυτό υπαγορεύεται από σπουδαίο εθνικό συμφέρον, δεν θίγει τα

⁶¹ Άρθρο 28 του Συντάγματος της Ελλάδας. Επίσης, Μαγγανάς Αντώνης Δ. και Καρατζά Λίλα Χ., ό.π., Σελίδες 20-21.

δικαιώματα του ανθρώπου και τις βάσεις του δημοκρατικού πολιτεύματος και γίνεται με βάση τις αρχές της ισότητας και με τον όρο της αμοιβαιότητας.

Ερμηνευτική δήλωση: Το άρθρο 28 αποτελεί θεμέλιο για τη συμμετοχή της Χώρας στις διαδικασίες της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης

Βάσει της προαναφερθείσας διάταξης, η ΕΣΔΑ αποτελεί ισχύον δικαιο αναφορικά με την ελληνική έννομη τάξη. Οι διατάξεις της ΕΣΔΑ και των κυρωθέντων Πρόσθετων Πρωτοκόλλων της, από την στιγμή που η Σύμβαση κυρωθεί νομοθετικώς, εντάσσονται στην έννομη τάξη της συμβαλλόμενης χώρας· στην υπό ανάλυση περίπτωση εντάσσονται στην ελληνική έννομη τάξη. Με τον τρόπο αυτό σε περίπτωση γέννησης διαφορών προς επίλυση που απορρέουν από την εφαρμογή των προαναφερθέντων διατάξεων, δύναται να επιληφθούν τα δικαστήρια της εν λόγω χώρας, της Ελλάδας. Ταυτόχρονα, οι διατάξεις της ΕΣΔΑ αποτελούν τμήμα μιας υπερεθνικής έννομης τάξης. Εν ολίγοις η υποχρέωση του ελληνικού κράτους να συμμορφώνεται με τις αποφάσεις του ΕΔΔΑ προκύπτει από το ελληνικό Σύνταγμα. Ναι μεν το ΕΔΔΑ δεν αποτελεί εθνικό δικαστήριο, αλλά αποτελεί ένα υπερεθνικό δικαστήριο, του οποίου η λειτουργία είναι εντεταγμένη εντός της ελληνικής έννομης τάξης. Ειδικότερα, τα εθνικά δικαστήρια καλούνται να προσαρμόζονται στη νομολογία των ευρωπαϊκών οργάνων, από την στιγμή που τόσο οι κανόνες της ΕΣΔΑ όσο και των πρόσθετων πρωτοκόλλων της, αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου με υπερνομοθετική ισχύ. Οι διατάξεις τόσο της ΕΣΔΑ όσο και των κυρωθέντων Πρόσθετων Πρωτοκόλλων της υπερισχύουν έναντι αντίθετου μεταγενέστερου νόμου, υποχωρούν όμως εφ' όσον προσκρούουν στις διατάξεις του Συντάγματος. Ενόψει πρέπει να γίνει σαφές ότι οι ουσιαστικοί κανόνες της ΕΣΔΑ καθώς και των κυρωθέντων πρόσθετων πρωτοκόλλων της υπερισχύουν στο πλαίσιο της ελληνικής έννομης τάξης κάθε κανόνα της κοινής νομοθεσίας.⁶² Η κατά το άρθρο 28 παρ. 1 Συντ. υπερίσχυση των

⁶²Βεγλερή Φ., 1977, Η σύμβαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και το σύνταγμα, Εκδόσεις Σάκκουλα, Σελίδες 103-104. Επίσης, <http://tosyntagma.ant-sakkoullas.gr>, Χρυσόγονου Κώστας Χ., 2002, «Η (μη) εφαρμογή της ΕΣΔΑ από τα ελληνικά δικαστήρια», Περιοδικό το Σύνταγμα, Τεύχος 5/2002. Ακόμη, Μαγγανάς Αντώνης Δ. και

διατάξεων της ΕΣΔΑ και των κυρωμένων με νόμο πρόσθετων πρωτοκόλλων έναντι των κοινών νόμων δεν συνεπάγεται και υπερίσχυσή τους έναντι του ίδιου του Συντάγματος. Επομένως δεν τίθεται ζήτημα υπεροχής των κανόνων της ΕΣΔΑ έναντι του ελληνικού Συντάγματος · η προστατευτική λειτουργία της ΕΣΔΑ είναι πάντοτε συμπληρωματική ως προς αυτή του Συντάγματος, απέναντι στο οποίο έχει κατώτερη τυπική ισχύ.⁶³

Μόνο διατάξεις του διεθνούς δικαίου ευθέως αντίθετες προς το Σύνταγμα μένουν ανεφάρμοστες. Διατάξεις των διεθνών συμβάσεων, οι οποίες κινούνται στον ίδιο θεματικό κύκλο προς τη συνταγματική διάταξη, χωρίς ν' αντίκεινται σ' αυτήν, ισχύουν και υποχρεώνουν σε συμμόρφωση τον κοινό νομοθέτη. Κατά κανόνα το Σύνταγμα λειτουργεί ως όριο των επιλογών του νομοθέτη, χωρίς να αποκλείει τη θέση στενότερων ορίων με διεθνείς συμβάσεις. Εάν το Σύνταγμα παρέχει μείζονα προστασία στο άτομο από ό,τι το διεθνές δίκαιο, τότε θα ληφθεί υπόψη η συνταγματική διάταξη, για να κριθεί το θεμιτό ή μη συγκεκριμένης μορφής πολιτειακής δράσης. Άλλωστε αυτό προβλέπεται ρητά και σε πολλές από τις ίδιες τις διεθνείς συμβάσεις, παραδείγματος χάριν το άρθρο 53 ΕΣΔΑ προστατεύει τα αναγνωρισμένα δικαιώματα του ανθρώπου. Ειδικότερα η διάταξη αυτή ρητώς προβλέπει: « Ουδεμία των διατάξεων της παρούσης Συμβάσεως δύναται να ερμηνευθεί ως περιορίζουσα ή αναιρούσα τα δικαιώματα του ανθρώπου και θεμελιώδεις ελευθερίας τα οποία τυχόν αναγνωρίζονται συμφώνως προς τους νόμους οιοδήποτε των Συμβαλλομένων Μερών ή προς πάσαν άλλην Σύμβαση την οποίαν ταύτα έχουν υπογράψει.»⁶⁴ Εάν αντίθετα μείζονα προστασία παρέχει το διεθνές δίκαιο, τότε (και) αυτό θα αποτελέσει το κριτήριο · τότε προστίθεται στη συνταγματική προστασία αυτή που απορρέει από τη Σύμβαση.⁶⁵

Καρατζά Λίλα Χ., ό.π., Σελίδες 230 – 231. Επιπλέον, <http://tosyntagma.ant-sakkoullas.gr>, Παπαδημητρίου Γ, 2002, ο Έλληνας δικαστής και η ΕΣΔΑ, Περιοδικό Το Σύνταγμα, Τεύχος 5/2002.

⁶³<http://tosyntagma.ant-sakkoullas.gr>, Κατρουγκαλου Γιώργου Σ.-Π., 2002, «Η επίδραση της ΕΣΔΑ στην εσωτερική έννομη τάξη», Περιοδικό Το Σύνταγμα, τεύχος 5/2002. Επίσης, Κωνσταντίνος, ό.π. Επιπλέον, Γέροντας Απόστολος, ό.π., Σελίδες 18, 20, 22. Επιπρόσθετα, www.kostasbeys.gr, Μπέης Κώστας, 1997, «Η δραστηριότητα της ατομικής προσφυγής ενώπιον των οργάνων της ΕΣΔΑ ιδίως κατά το ελληνικό δίκαιο», Περιοδικό Δίκη, Τόμος 1997, Ιούλιος 1997, Μελέτες και παρατηρήσεις στη νομολογία.

⁶⁴ Μαγγανάς Αντώνης Δ. και Καρατζά Λίλα Χ., ό.π., Σελίδες 325-326.

⁶⁵<http://tosyntagma.ant-sakkoullas.gr>, Κατρουγκαλου Γιώργου Σ.-Π., ό.π.

Βάσει των όσων αναπτύχθηκαν ανωτέρω γίνεται κατανοητό πως ως πρόβλημα θα μπορούσε να παρουσιαστεί η σχέση των κανόνων της Ευρωπαϊκής Σύμβασης Δικαιωμάτων του Ανθρώπου με το Σύνταγμα. Το ερώτημα προς απάντηση είναι: Ποιες διατάξεις θα υπερίσχυαν σε περίπτωση σύγκρουσης; Η σύγκρουση τους δεν μπορεί να αποκλεισθεί δίχως αυτό να σημαίνει πως είναι το πλέον εύκολο προς πραγμάτωση. Στην περίπτωση όμως που το ενδεχόμενο αυτό μεταβληθεί σε πραγματικότητα, οφείλει να γίνει δεκτή η υπεροχή του συνταγματικού κανόνα.⁶⁶

Περαιτέρω αναφορικά με την νομική έννοια της ιδιοκτησίας, τόσο ο Έλληνας δικαστής όσο κι ο Έλληνας νομοθέτης δεσμεύονται από τον προσδιορισμό και την ερμηνεία που το ΕΔΔΑ της αποδίδει. Επομένως οφείλει να πυκνώσει η επίκληση της ΕΣΔΑ από τον Έλληνα δικαστή.⁶⁷

Στην πράξη ωστόσο τα ελληνικά δικαστήρια εμφανίζονται ανέτοιμα να αξιοποιήσουν για την καλύτερη προστασία των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων τις δυνατότητες που τους παρέχει τόσο το διεθνές δίκαιο και η επεξεργασία του από την νομολογία των αρμοδίων διεθνών οργάνων. Αυτό ισχύει και για την ίδια την ΕΣΔΑ, η οποία δεν λειτούργησε αμέσως μετά την κύρωσή της. Το 1985 υπέβαλε η Ελλάδα τη σχετική δήλωση για την άσκηση της ατομικής προσφυγής. Ουσιαστικά για τα ελληνικά δικαστήρια η ΕΣΔΑ και τα Πρόσθετα Πρωτόκολλα της παρέμειναν γράμμα νεκρό χωρίς η κατάσταση να παρουσιάζει καμία ιδιαίτερη βελτίωση. Η μη «εφαρμογή» της γίνεται αισθητή από τις καταδίκες που έχει δεχτεί η Ελλάδα από το ΕΔΔΑ· γεγονός που αποδεικνύει πως ακυρώνεται με τον τρόπο αυτό και το κανονιστικό περιεχόμενο του άρθρου 28 του Συντάγματος.⁶⁸ Ορισμένες από τις καταδίκες

⁶⁶ Μητσόπουλος Γεώργιος, ό.π., Σελίδα 231. Επίσης, <http://tosyntagma.ant-sakkoullas.gr>, Παπαδημητρίου Γ, ό.π.

⁶⁷ Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π., Σελίδες 42- 43. Επίσης, www.kostasbevs.gr, Χορομιδής

Κωνσταντίνος, ό.π.

⁶⁸ Μαγγανάς Αντώνης Δ. και Καρατζά Λίλα Χ., ό.π., Σελίδα 20. Επίσης, <http://tosyntagma.ant-sakkoullas.gr>, Κατρουγκαλου Γιώργου Σ.-Π., ό.π. Ακόμη, <http://tosyntagma.ant-sakkoullas.gr>, Χρυσογόνου Κώστας Χ., 2001, «Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου μισό αιώνα μετά», Περιοδικό Σύνταγμα, Τεύχος 5/2001.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΣΤΟ ΕΔΔΑ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ ΣΧΕΤΙΚΕΣ ΜΕ ΤΗ ΔΙΑΤΑΞΗ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 1 ΤΟΥ ΠΡΩΤΟΥ ΠΡΟΣΘΕΤΟΥ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΥ:

4.1 ΥΠΟΘΕΣΗ ΠΑΠΑΜΙΧΑΛΟΠΟΥΛΟΣ ΚΑΙ ΛΟΙΠΟΙ ΚΑΤΑ ΕΛΛΑΔΑΣ⁶⁹

Οι προσφεύγοντες ήταν ιδιοκτήτες οικοπέδων επί της παραλίας της Αγίας Μαρίνας Μαραθώνα Αττικής. Το 1963 ο Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού συμφώνησε να κατασκευαστεί στον συγκεκριμένο χώρο ένα ξενοδοχειακό συγκρότημα. Με λίγα λόγια δόθηκε άδεια στους ιδιοκτήτες να εκμεταλλευτούν την συγκεκριμένη έκταση τουριστικά. Τέσσερα χρόνια όμως αργότερα, το 1967, το Ελληνικό Κράτος με τον νόμο 109/1967 παραχώρησε μια έκταση 1.165.000 τ.μ. κοντά στην παραλία της Αγίας Μαρίνας στο Ταμείο Εθνικού Στόλου. Τμήμα της συγκεκριμένης έκτασης ανήκε σε ορισμένους εκ των προσφευγόντων, οι οποίοι μάλιστα στράφηκαν στον Εισαγγελέα Πρωτοδικών ζητώντας του να ληφθούν προσωρινά μέτρα καθώς και την επαναφορά των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση. Η ανωτέρα αίτηση έγινε δεκτή.

Το 1969 το Γενικό Επιτελείο Στρατού ενημερώνεται, από τον Υπουργό Γεωργίας, για την αδυναμία παραχώρησης τμήματος της συγκεκριμένης έκτασης καθώς και για την ανάγκη αποκατάστασης του δικαίου γεγονός που δεν ελήφθη υπόψη από το Πολεμικό Ναυτικό, από την στιγμή που συνέχιζε την κατασκευή ναυτικής βάσης και χώρου διακοπών για τους αξιωματικούς στην ανωτέρω έκταση. Χαρακτηριστικά την ίδια χρονιά βασιλικό διάταγμα αποδίδει στον συγκεκριμένο χώρο τον χαρακτηρισμό του «ναυτικού φρουρίου».

Μετά την πτώση της δικτατορίας οι αιτούτες απευθύνθηκαν στα αρμόδια δικαστήρια ώστε να τους αποδοθούν από το Ταμείο Εθνικού Στόλου οι εκτάσεις τους. Περαιτέρω το 1980 ο Υπουργός Γεωργίας ανέθεσε στην Νομαρχία να παραχωρήσει στους ενδιαφερόμενους οικόπεδα ίσης αξίας με

⁶⁹ Μαγγανάς Αντώνης Δ. και Καρατζά Λίλα Χ., ό.π., Σελίδες 340-343. Επίσης, Νάσκου-Περράκη Π. και Κπιστάκης Γ., 2006, Οι Ελληνικές Υποθέσεις Στο Στρασβούργο, Τόμος Α', Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Σελίδες 247-250. Ακόμη, www.echr.coe.int, case of Paramichalopoulos and Others v. Greece. Επιπλέον, Πέτρογλου Ιωάννη Αντ., ό.π., Σελίδα 515. Επιπρόσθετα, Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π., Σελίδα 79.

αυτά που είχαν παραχωρηθεί στο Ταμείο Εθνικού Στόλου. Μέχρι και το 1987 δεν βρέθηκαν διαθέσιμα οικόπεδα ώστε να δοθούν στους προσφεύγοντες ως αντάλλαγμα · γεγονός το οποίο προβλεπόταν από τον νόμο 1341/1983.⁷⁰ Ο συγκεκριμένος νόμος προέβλεπε ότι οι ιδιοκτήτες που διεκδικούσαν την κυριότητα εκτάσεων που κατείχε το Ταμείο Εθνικού Στόλου είχαν τη δυνατότητα να ζητήσουν άλλα οικόπεδα ως αντάλλαγμα. Βασιζόμενοι στον νόμο αυτό οι αιτούντες ζήτησαν από την Επιτροπή Απαλλοτριώσεων να αναγνωριστεί το δικαίωμα κυριότητάς τους επί των εκτάσεων, αίτημα το οποίο έγινε δεκτό. Κατά της απόφασης αυτής, ενώπιον του Πρωτοδικείου, προσέφυγε το Ταμείο Εθνικού Στόλου · προσφυγή η οποία απορρίφθηκε εφόσον το ΤΕΣ θεωρήθηκε ως τρίτος κι όχι ως διάδικος. Το ίδιο έκρινε τόσο το Εφετείο όσο και ο Άρειος Πάγος. Εν τω μεταξύ, οι προσφεύγοντες είχαν καταθέσει αγωγή αποζημίωσης κατά του Γενικού Επιτελείου Ναυτικού για την στέρηση χρήσης των ιδιοκτησιών τους.

Τελικώς, οι αιτούντες προσέφυγαν στην ΕΕΔΑ το 1988, βασιζόμενοι στο άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου. Ενώπιον του ΕΔΔΑ οι αιτούντες ζήτησαν το Ελληνικό Κράτος να αναγνωρίσει το δικαίωμα ιδιοκτησίας τους και να τους επιστραφούν τα οικόπεδά τους, όπως όριζε η Επιτροπή Απαλλοτρίωσης.

Η Ελληνική Κυβέρνηση υποστήριξε στο ΕΔΔΑ ότι η προσφυγή δεν συγκέντρωνε τις απαραίτητες προϋποθέσεις ώστε να είναι παραδεκτή, αφού οι προσφεύγοντες δεν λογίζονταν ως θύματα και παραλλήλως δεν είχαν

⁷⁰ Νόμος 1341/1983, άρθρο 10(ανταλλάξιμη περιουσία δημοσίου) «Εκτάσεις στις οποίες προβάλλονται δικαιώματα κυριότητας εκ μέρους τρίτων και οι οποίες συμπεριλαμβάνονται στην δια του Α.Ν.109/1967 "περί παραχωρήσεως δημοσίας δασικής εκτάσεως εις το Ταμείο Εθνικού Στόλου δια τας ανάγκας αυτού" παραχωρηθείσα στο Ταμείο Εθνικού Στόλου έκταση, η οποία βρίσκεται στην περιοχή Αγίας Μαρίας Λοιμικού-Αττικής, μπορούν να ανταλλάσσονται μετά από αίτηση των ενδιαφερομένων με γαίες ίσης αξίας από τις κοινόχρηστες ή διαθέσιμες εκτάσεις κατά την Εποικιστική Νομοθεσία, σύμφωνα με τη διαδικασία που ορίζουν οι παράγραφοι 3,4 και 5 του άρθρου 263 του Αγροτικού Κώδικα. Για την αναγνώριση του δικαιώματος κυριότητας των εκτάσεων που αναφέρονται πιο πάνω, οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να ακολουθήσουν την διαδικασία που ορίζεται από το άρθρο 246 του Αγροτικού Κώδικα όπως η παράγραφος 1 αυτού τροποποιήθηκε με άρθρο 27 του Ν. 3194/1955.»

εξαντλήσει τα εσωτερικά ένδικα μέσα. Οι ισχυρισμοί αυτοί της Ελληνικής Κυβέρνησης απορρίφθηκαν από το ΕΔΔΑ.

Επί της ουσίας, το ΕΔΔΑ υποστήριξε ότι η κατοχή της έκτασης από το Ταμείου Εθνικού Στόλου συνιστά επέμβαση- στέρηση στην ειρηνική απόλαυση της περιουσίας των προσφευγόντων. Ειδικότερα, το ΕΔΔΑ εκτιμά ότι η απώλεια διαθέσιμων οικοπέδων ικανών να δοθούν ως αντάλλαγμα αυτών που είχαν παραχωρηθεί στο ΤΕΣ προκάλεσαν συνέπειες στους ενδιαφερόμενους. Η επέμβαση αυτή που υπέστησαν οι ενδιαφερόμενοι χαρακτηρίστηκε από το ΕΔΔΑ ως *de facto* απαλλοτρίωση. Με τον όρο αυτό εννοείται η στέρηση ή αποδυνάμωση της ιδιοκτησίας ή των εξουσιών και των ωφελειών της, δίχως τη νόμιμη πράξη της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης. Ενόληγοις, *de facto* απαλλοτρίωση υπάρχει, συνέπεια της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης, σε περίπτωση αποδυνάμωσης περιουσίας του ιδιοκτήτη είτε διότι δεν περιλαμβάνεται στην αναγκαστική απαλλοτρίωση είτε διότι υφίσταται απώλεια οικονομικού προσδιορισμού με την αναίρεση της δυνατότητας χρήσης και κάρπωσης του πράγματος σύμφωνα με τον προορισμό του⁷¹. Οι ενδιαφερόμενοι από το 1967 είχαν στερηθεί κάθε δικαίωμα επί της ιδιοκτησίας τους, ενώ παράλληλα οι δικαστικές τους προσπάθειες δεν είχαν αποφέρει κανένα αποτέλεσμα. Χαρακτηριστικά το ΤΕΣ είχε αρνηθεί στον Παπαμιχαλόπουλο ακόμη και την εκτέλεση δικαστικής απόφασης.

Το Ελληνικό Κράτος καταδικάστηκε από το ΕΔΔΑ, αφού η *de facto* απαλλοτρίωση αποτελεί παραβίαση του δικαιώματος της ιδιοκτησίας, γεγονός που αναγνωρίστηκε από το ΕΔΔΑ για πρώτη φορά στην εν λόγω απόφαση. Δεν έχει σημασία για το ΕΔΔΑ αν η στέρηση της περιουσίας είναι αποτέλεσμα μίας νόμιμης ή αυθαίρετης διαδικασίας· αρκεί να υφίσταται η στέρηση αυτής. Οι ιδιοκτήτες δεν είχαν τη δυνατότητα χρησιμοποίησής, διαθέσεως ή υποθηκεύσεως των ακινήτων τους γεγονός που αποδείκνυε την παραβίαση του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου. Συγκεκριμένα στο Ελληνικό Κράτος το ΕΔΔΑ έδωσε δύο επιλογές, την επιστροφή των εκτάσεων στους προσφεύγοντες ή την καταβολή αποζημίωσης στους προσφεύγοντες

⁷¹Χορομίδης Κωνσταντίνος, 2007, όπως υποσημείωση 39, Σελίδα 128. Επίσης, www.kostasbeys.gr, Καράκωστας Βελισσάριος Κ., ό.π.

για την υλική ζημία και την ηθική βλάβη που υπέστησαν καθώς και για τα έξοδα και τις δαπάνες που πραγματοποίησαν.

Κατά συνέπεια των ανωτέρω γίνεται κατανοητό ότι κατ' αρχήν στο ρυθμιστικό πεδίο του άρθρου 1 υπάγονται τα εμπράγματα δικαιώματα επί ακινήτων. Στην προκειμένη περίπτωση αφορά υπόθεση- περίπτωση παράνομης απαλλοτρίωσης καθώς και αφαίρεση ακίνητης περιουσίας άνευ καταβολής της προσήκουσας αποζημίωσης.

4.2 ΥΠΟΘΕΣΗ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΔΙΥΛΙΣΤΗΡΙΑ ΣΤΡΑΝ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΣ ΑΝΔΡΕΑΔΗΣ ΚΑΤΑ ΕΛΛΑΔΑΣ⁷²

Η Ελληνική Κυβέρνηση κατά τη διάρκεια της δικτατορίας σύναψε σύμβαση με τον Στρατή Ανδρεάδη, βάσει της οποίας ο δεύτερος ανέλαβε την κατασκευή διυλιστηρίων στην περιοχή Μεγάρων Αττικής. Η κατασκευή θα γινόταν από μία εταιρεία τα Ελληνικά Διυλιστήρια «Στραν», στην οποία ο Ανδρεάδης θα ήταν ο μοναδικός ιδιοκτήτης. Η Ελληνική Κυβέρνηση από την πλευρά της ανέλαβε την υποχρέωση να αγοράσει την κατάλληλη εδαφική έκταση για την ανέγερση του έργου, ενώ παράλληλα εξουσιοδότησε τον Ανδρεάδη να εισάγει εκ του εξωτερικού κεφάλαια για τη χρηματοδότηση της κατασκευής του.

Ένα χρόνο μετά την υπογραφή η Ελληνική Κυβέρνηση διέταξε την παύση των εργασιών, ενώ με την επάνοδο της δημοκρατίας η Ελληνική Κυβέρνηση έλυσε μονομερώς την σύμβαση. Ο Στρατής Ανδρεάδης και η Στραν Α.Ε υπέβαλαν αγωγή κατά του ελληνικού Δημοσίου ζητώντας να αποκατασταθεί η ζημία που προκλήθηκε από τη μονομερή λύση της σύμβασης. Συγκεκριμένα κατέθεσαν αγωγή στο ΠολΠρωτΑθηνών, τη δικαιοδοσία του οποίου το Ελληνικό Δημόσιο αμφισβήτησε και ζήτησε η υπόθεση να παραπεμφθεί σε διαιτησία, όπως προβλεπόταν από την σύμβαση που είχαν υπογράψει τα μέρη.

⁷²Μαγγανάς Αντώνης Δ. και Καρατζά Λίλα Χ., ό.π., Σελίδες 133-136. Επίσης, Νάσκου-Περράκη Π. και Κτιστάκης Γ., ό.π., Σελίδες 28-35. Ακόμη, www.echr.coe.int, case of Stran Greek refineries and Stratis Andreadis v. Greece. Επιπλέον, Πέτρογλου Ιωάννη Αντ., ό.π., Σελίδες 517-518. Επιπρόσθετα, Χορομίδης Κωνσταντίνος, όπως υποσημείωση 39, Σελίδα 32. Περαιτέρω, Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π., Σελίδα 52. Καθώς και Μπέτης Κ, Παρατηρήσεις στην απόφαση Στρατή Ανδρεάδη κατά Ελλάδος, Περιοδικό Δίκη, Έτος 1995.

Η απόφαση του διαιτητικού δικαστηρίου έκρινε ότι οι απαιτήσεις της εταιρείας Στραν και του Ανδρεάδη ήταν βάσιμες. Σύμφωνα με την απόφαση η ευθύνη για τη ζημία που υπέστη η εταιρεία μοιραζόταν κατά 70% στο Ελληνικό Δημόσιο και κατά 30% στην εταιρεία. Το Ελληνικό Δημόσιο μη αποδεχόμενο την απόφαση αυτή, κατέθεσε αγωγή με την οποία ζητούσε την ακύρωση της διαιτητικής απόφασης. Η αγωγή απερρίφθη από το δικαστήριο. Παρόμοια ήταν η έκβαση της υπόθεσης τόσο ενώπιον του Εφετείου όσο και του Αρείου Πάγου. Ενώ η υπόθεση εκκρεμούσε ενώπιον του Αρείου Πάγου η Ελληνική Βουλή ψήφισε τον νόμο 1701/1987 σύμφωνα με τον οποίο οι αποφάσεις επιδιαιτησίας δεν έχουν πλέον ισχύ κι όσες διαδικασίες ήταν εκκρεμείς ακυρώθηκαν.⁷³ Η Ολομέλεια του Αρείου Πάγου έκρινε συνταγματικές τις διατάξεις του νόμου αυτού και δεν καταδίκασε το Ελληνικό Δημόσιο στην πληρωμή της αποζημίωσης, η οποία είχε επιδικαστεί από το διαιτητικό δικαστήριο. Επομένως ακυρώθηκε με πράξη νομοθετικής εξουσίας μια απόφαση διαιτητικού δικαστηρίου η οποία καλούσε το Ελληνικό Δημόσιο να καταβάλει αποζημίωση.

Οι Στρατής Ανδρεάδης και η εταιρεία Στραν απευθύνθηκαν στην ΕΕΔΑ το 1987 και η προσφυγή τους κρίθηκε παραδεκτή το 1991. Συγκεκριμένα η ΕΕΔΑ διαπίστωσε την ύπαρξη παραβίασης του άρθρου 6§1 ΕΣΔΑ, το οποίο αφορά το δικαίωμα για δίκαιη δίκη καθώς και παραβίαση του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, το οποίο αφορά την προστασία της ιδιοκτησίας.

Η Ελληνική Κυβέρνηση υποστήριξε πως οι προσφεύγοντες δεν εξάντλησαν όλα τα εσωτερικά ένδικα μέσα, αλλά επιδίωξαν την επίλυση της διαφοράς μέσω της διαιτησίας. Η ΕΕΔΑ σχετικά με τη θέση της Ελληνικής Κυβέρνησης υποστήριξε πως δεν χαρακτηριζόταν από σαφήνεια, ενώ ταυτόχρονα η επίλυση της διαφοράς ανατέθηκε στη διαιτησία κατόπιν αίτησης του Ελληνικού Δημοσίου. Παραβιάστηκαν η αρχή του κράτους δικαίου καθώς και

⁷³ Νόμος 1701/1987, Άρθρο 12 § 2(παραγραφή απαιτήσεων κατά του δημοσίου). Επίσης Νόμος 141/1975, Άρθρο 2 § 1 «Συμβάσεις μεταξύ του Ελληνικού Δημοσίου και οιοδήποτε τρίτου φυσικού ή νομικού προσώπου αφορώσαι εις επενδύσεις υπαχθείσας εις το Ν.Δ. 2687/1953, συναφθείσαι κατά το χρονικόν διάστημα από 21 Απρ. 1967 μέχρι και 23 Ιουλ. 1974, δύνανται να αναθεωρηθούν ή να λυθούν υπό τους όρους του παρόντος νόμου και αν έτι ακυρώθησαν νομοθετικώς ή διοικητικώς.»

η έννοια της δίκαιης δίκης, από την στιγμή που παρενέβη η νομοθετική εξουσία στην απονομή της δικαιοσύνης.

Σχετικά με την παραβίαση της προστασίας της ιδιοκτησίας, οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν ότι η εφαρμογή του νόμου 1701/1987 προσέβαλε τα περιουσιακά τους δικαιώματα, αφού κατόπιν της εφαρμογής του ακυρώθηκε η ευνοϊκή για αυτούς και τα περιουσιακά τους δικαιώματα διαιτητική απόφαση. Η Ελληνική Κυβέρνηση με την σειρά της υποστήριξε ότι τα ποσά που επιδικάστηκαν με την συγκεκριμένη απόφαση δεν εμπίπτουν στην έννοια της περιουσίας του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Από την άλλη το ΕΔΔΑ αποδέχθηκε τον ισχυρισμό των προσφευγόντων, αφού η διαιτητική απόφαση ήταν τελεσίδικη κι άμεσα εκτελεστή σύμφωνα με το ελληνικό δίκαιο ενώ παράλληλα η εφαρμογή του νόμου 1701/1987 δεν τους επέτρεπε να διεκδικήσουν τα ποσά που τους επιδίκαζε. Με άλλα λόγια η προσβολή των περιουσιακών δικαιωμάτων των προσφευγόντων ήτο δεδομένη. Η ακύρωση της διαιτητικής απόφασης ανέτρεψε εις βάρος των προσφευγόντων την ισορροπία, η οποία οφείλει να υφίσταται ανάμεσα στην προστασία της περιουσίας των ιδιωτών και τη διασφάλιση του δημοσίου συμφέροντος.

Κατά συνέπεια η νομολογία τόσο της ΕΕΔΑ όσο και του ΕΔΔΑ δέχονται ότι υπό προϋποθέσεις οι χρηματικές αξιώσεις κατά του Δημοσίου εμπίπτουν στην έννοια της ιδιοκτησίας του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Για να εμπίπτουν τα ενοχικά δικαιώματα στην έννοια της ιδιοκτησίας οφείλουν να είναι επαρκώς θεμελιωμένα, ώστε να είναι απαιτητά.

Σε καμία περίπτωση το ΕΔΔΑ δεν αμφισβήτησε την ανάγκη της Ελληνικής Κυβέρνησης να εξαφανίσει τα κατάλοιπα του δικτατορικού καθεστώτος, όμως όφειλε να σεβαστεί την εκ νέου θέση σε ισχύ της ΕΣΔΑ το 1974 Έκτοτε η Σύμβαση δεσμεύει την Ελλάδα διεθνώς κι οι διατάξεις της αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου που υπερισχύουν κάθε άλλης διάταξης νόμου, βάσει του άρθρου 28§1 του Συντάγματος⁷⁴.

⁷⁴Μαγγανός Αντώνης Δ. και Καρατζά Λίλα Χ., ό.π., Σελίδα 20.

4.3 ΥΠΟΘΕΣΗ ΙΕΡΕΣ ΜΟΝΕΣ ΚΑΤΑ ΕΛΛΑΔΑΣ⁷⁵

Μια σειρά από Ιερές Μονές προσφεύγουν στο ΕΔΔΑ κατά του Ελληνικού Κράτους, οι οποίες είναι οι ακόλουθες: Άνω Ξενίας, Αγίας Λαύρας Καλαβρύτων, Μεταμορφώσεως του Σωτήρος, Οσίου Λουκά, Ασωμάτων Πετράκη, Χρυσολέοντισσας Αιγίνης, Μεγάλου Σπηλαίου Καλαβρύτων και Φλαμουριών Βόλου. Μέρος της ακίνητης περιουσίας που οι μονές απέκτησαν κατά την τουρκοκρατία πέρασε στα χέρια του Ελληνικού Δημοσίου είτε κατόπιν απαλλοτριώσεων ή δωρεών. Η περιουσία των Ιερών Μονών αποτέλεσε αντικείμενο διοίκησης και διαχείρισης του Οργανισμού Διαχείρισης Εκκλησιαστικής Περιουσίας, βάσει του νόμου 1700/1987. Ο συγκεκριμένος νόμος προέβλεψε ότι μέσα σε έξι μήνες από τη δημοσίευσή του, εφόσον οι Ιερές Μονές δεν αποδείξουν την κυριότητά τους επί της αγροτικής και δασικής τους περιουσίας είτε βάσει τίτλου νομίμως μεταγεγραμμένου είτε βάσει νομοθετικής διάταξης είτε βάσει τελεσιδικής δικαστικής απόφασης κατά

⁷⁵ Νάσκου-Περάκη Π. και Κτιστάκης Γ., ό.π., Σελίδες 251-257. Επίσης, Χορομίδης Κωνσταντίνος, όπως υποσημείωση 39, Σελίδα 21. Ακόμη, Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π., Σελίδες 80-81. Επιπλέον, Πέτρογλου Ιωάννη Αντ., ό.π., Σελίδα 515. Επιπρόσθετα, www.echr.coe.int, case of the Holy Monasteries v. Greece. Καθώς και Νόμος 1700/1987, Άρθρο 1 «Από την έναρξη της ισχύος του νόμου αυτού περιέχονται αυτοδικαίως στον Οργανισμό Διοίκησης της Εκκλησιαστικής Περιουσίας (Ο.Δ.Ε.Π.) η αποκλειστική διοίκηση, διαχείριση και εκπροσώπηση ολόκληρης της ακίνητης περιουσίας των ιερών μονών, ως προς την οποία νομιμοποιείται πλέον ενεργητικώς και παθητικώς, είτε αυτή ανήκει, σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία, στην "διατηρητέα" ή "διατηρούμενη" είτε στην "εκπονητέα" ή "ρευστοποιητέα" περιουσία.

2. Η διοίκηση, διαχείριση και εκπροσώπηση ολόκληρης της μοναστηριακής περιουσίας της Κρήτης, όπως προσδιορίζεται στα άρθρα 80, 89 και 90 του Ν. 4149/1961, ανήκει αποκλειστικώς στους Οργανισμούς Διοίκησης Μοναστηριακής Περιουσίας (Ο.Δ.Μ.Π.) των νομών Χανίων, Ρεθύμνης, Ηρακλείου και Λασιθίου.

3. Με προεδρικό διάταγμα, που εκδίδεται ύστερα από πρόταση των Υπουργών Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Οικονομικών και Γεωργίας, καθορίζονται και κατά τροποποίηση των ισχυουσών διατάξεων, οι όροι και η διαδικασία εκποίησης, εκμίσθωσης, παραχώρησης της χρήσης και αξιοποίησης από τον Ο.Δ.Ε.Π. και τους Ο.Δ.Μ.Π. της κινητής και ακίνητης μοναστηριακής περιουσίας και γενικά κάθε θέμα σχετικό με τη διοίκηση και διαχείριση της περιουσίας αυτής. Με το ίδιο διάταγμα μπορεί να παρέχεται εξουσιοδότηση σε άλλα όργανα της διοίκησης να ρυθμίζουν με κανονιστικές αποφάσεις τους κάθε λεπτομέρεια εφαρμογής του. Ειδικά προκειμένου για εκποίηση αστικών ακινήτων της μοναστηριακής περιουσίας ή της παραχώρηση οποιοδήποτε εμπράγματος δικαιώματος σε αυτά, απαιτείται η συναίνεση της ιεράς μονής, που έχει την κυριότητα των ακινήτων, χωρίς την οποία είναι απολύτως άκυρη ή σχετική σύμβαση.»

του Δημοσίου, το Ελληνικό Δημόσιο καθίσταται κύριος όλης της μοναστηριακής περιουσίας. Σχετικά με τον παραπάνω νόμο υπήρξε προσφυγή στο Συμβούλιο της Επικρατείας από ορισμένες εκ των συγκεκριμένων Μονών. Οι τελευταίες επικαλούντο ότι ο νόμος 1700/1987 ήτο αντισυνταγματικός. Η απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας δεν απεδέχθει τον ισχυρισμό αυτό κι απεφάνθη υπέρ της συνταγματικότητας του νόμου καθώς κι ότι δεν αντιτίθετο σε διατάξεις της ΕΣΔΑ.

Τον Μάιο του 1988 Ιερά Σύνοδος και Ελληνικό Δημόσιο κατέληξαν σε συμφωνία, σύμφωνα με την οποία 149 Μονές, μεταξύ των οποίων κι ορισμένες από τις προσφεύγουσες, θα μεταβίβαζαν στο Ελληνικό Δημόσιο τις αργοτικές και δασικές τους εκτάσεις. Η συμφωνία αυτή επικυρώθηκε από τη βουλή με τον νόμο 1811/1988.⁷⁶ Οι διαδικασίες όμως μεταβίβασης των εν λόγω εκτάσεων δεν ολοκληρώθηκαν· αντιθέτως εμφάνιζαν προβλήματα.

Στο ΕΔΔΑ προσέφυγαν τόσο Μονές που προσχώρησαν στην σύμβαση αυτή και παραχώρησαν την περιουσία τους όσο κι άλλες Μονές, που δεν παραχώρησαν την περιουσία τους. Για τον λόγο αυτό κίόλας το ΕΔΔΑ διαχώρισε τις Μονές σε δύο κατηγορίες αυτές που υπέγραψαν την συμφωνία με το Ελληνικό Δημόσιο και αυτές που δεν υπέγραψαν.

Η Ελληνική Κυβέρνηση προέβαλε δύο προκαταρκτικές ενστάσεις. Στην πρώτη η Κυβέρνηση υποστήριξε ότι οι Ιερές Μονές δεν ήταν μη κυβερνητικοί οργανισμοί. Με άλλα λόγια υποστήριξε ότι οι Μονές αυτές δεν ήταν ανεξάρτητες σε σχέση με το Ελληνικό Κράτος. Οι Μονές βάσει της Ελληνικής Κυβέρνησης ήταν κυβερνητικές οργανώσεις. Αναφορικά με αυτή την ένσταση, το ΕΔΔΑ έκρινε πως οι Μονές αποτελούσαν νομικά πρόσωπα εκτός της σφαιρας δράσης του Κράτους, επομένως σε αντίθεση με τα όσα υποστήριζε το Ελληνικό Δημόσιο, οι Μονές ήτο ανεξάρτητες. Στην δεύτερη ένσταση, το Ελληνικό Δημόσιο υποστήριξε πως δεν υπήρξε εξάντληση των εσωτερικών

⁷⁶ Νόμος 1811/1988, Άρθρο 1 «Κυρώνεται και έχει ισχύ νόμου η "Σύμβαση παραχώρησης στο Δημόσιο της δασικής και αγροτολιβαδικής περιουσίας των Ιερών Μονών της Εκκλησίας της Ελλάδος, που συμβάλλονται στη σύμβαση αυτή", η οποία υπογράφηκε στην Αθήνα στις 11 Μαΐου 1988 μεταξύ του Ελληνικού Δημοσίου και της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος και της οποίας το κείμενο έχει ως εξής: (Βλέπε Σύμβαση 11.05.1988)»

ενδίκων μέσων από την πλευρά των Μονών, ως όφειλαν. Αναφορικά με αυτή την ένσταση, το ΕΔΔΑ έκρινε ότι η απόφαση του Συμβουλίου της Επικρατείας, η οποία έκρινε ότι ο νόμος 1700/1987 ήταν συνταγματικός επηρέαζε σε τέτοιο σημείο τις οποιεσδήποτε περαιτέρω αποφάσεις που δεν επρόκειτο να ευδοκιμήσει οποιοδήποτε άλλο ένδικο μέσο κι αν ασκούσαν οι Μονές⁷⁷.

Το ΕΔΔΑ θεώρησε ότι το επιβαλλόμενο από τον νόμο 1700/1987 τεκμήριο κυριότητας του Δημοσίου επί της περιουσίας των Ιερών Μονών και ο περιορισμός της δυνατότητας ανατροπής του μόνο με μεταγεγραμμένη πράξη στηριζόμενη σε νόμιμο τίτλο κυριότητας, διάταξη νόμου ή τελεσίδικης απόφασης εις βάρος του Δημοσίου αποτελεί μια διάταξη ουσιαστικού δικαίου, αποτέλεσμα της οποίας είναι η μεταβίβαση της εν λόγω περιουσίας στο Δημόσιο. Για τις Μονές που προσέφυγαν ενώπιον του έχοντας προσχωρήσει στη σύμβαση με το Δημόσιο για τη μεταβίβαση της ιδιοκτησίας τους, έκρινε ότι δεν υπήρξε παραβίαση του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ από την στιγμή που οικειοθελώς μεταβίβασαν την περιουσία τους. Αντιθέτως για τις υπόλοιπες Μονές, οι οποίες προσέφυγαν στο ΕΔΔΑ δίχως να έχουν προσχωρήσει στη σύμβαση με το Δημόσιο, έκρινε ότι παραβιάστηκε το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ, άρα και το δικαίωμά τους στην ιδιοκτησία. Την κρίση του αυτή βάσισε στο γεγονός ότι οι συγκεκριμένες Μονές δεν θα μπορούσαν να αποδείξουν την κυριότητά τους βάσει χρησικτησίας ή δικαστικών αποφάσεων αναγνώρισης της κυριότητας, οι οποίες είχαν εκδοθεί υπέρ αυτών κατά τρίτων κι όχι κατά του Δημοσίου. Ο νόμος 1700/1987 εξυπηρετούσε το δημόσιο συμφέρον, όμως παραβιαζόταν η αρχή της αναλογικότητας · δεν διαφυλάχθηκε η λεγόμενη δίκαιη ισορροπία. Η αρχή της αναλογικότητας παραβιάστηκε εξαιτίας των μικρών ανταλλαγμάτων που προέβλεπε ο νόμος 1700/1987 για την περιουσία που αφαιρέθηκε από τις Ιερές Μονές. Δεν υφίστατο εύλογη σχέση μεταξύ της αξίας της περιουσίας που αφαιρέθηκε και των ανταλλαγμάτων που δόθηκαν.

Επιπλέον το ΕΔΔΑ έκρινε ότι σημειώθηκε παραβίαση και του άρθρου 6 της ΕΣΔΑ, το οποίο αναφέρεται στο δικαίωμα της δίκαιης δίκης · αναφορικά όμως με τις Μονές οι οποίες δεν είχαν προσχωρήσει στη σύμβαση με το Ελληνικό

⁷⁷ ΣτΕ 5057/1987 «περί συνταγματικότητας του Νόμου 1700/1987»

Δημόσιο. Η λογική επί της οποίας βασίζεται η κρίση αυτή είναι ότι οι Ιερές Μονές στερήθηκαν τη δυνατότητα να εκθέσουν στα αρμόδια δικαστήρια τα παράπονά τους

Τελικώς, το ΕΔΔΑ επιδίκασε ποσό για δικαστική δαπάνη στις Μονές που δεν υπέγραψαν την συμφωνία με το Ελληνικό Δημόσιο. Αναφορικά με την υλική αποζημίωση επιφυλάχθηκε μέχρις ότου να υπάρξει εκτίμηση της αξίας της περιουσίας των εν λόγω Μονών.

4.4 ΥΠΟΘΕΣΗ ΚΑΤΙΚΑΡΙΔΗΣ ΚΑΙ ΛΟΙΠΟΙ ΚΑΤΑ ΕΛΛΑΔΑΣ⁷⁸

Τον Ιούλιο του 1981, απαλλοτριώθηκε μέρος των ακινήτων των προσφευγόντων. Η απαλλοτρίωση αυτή είχε ως στόχο την δημιουργία γέφυρας στο τμήμα της εθνικής οδού Θεσσαλονίκης-Λαγκαδά. Οι προσφεύγοντες διατηρούσαν επιχειρήσεις στην περιοχή, επρόκειτο για πρατήρια υγρών καυσίμων καθώς και αντιπροσωπείες αυτοκινήτων, οι οποίες χαρακτηριστικά είχαν την πρόσοψή τους στην ήδη υπάρχουσα εθνική οδό. Στην συγκεκριμένη περίπτωση εφαρμόστηκε ο Νόμος 653/1977 και ειδικότερα οι διατάξεις των παραγράφων 1, 3 και 4, οι οποίες προβλέπουν τα ακόλουθα σχετικά με τις υποχρεώσεις των παροδίων ιδιοκτητών σε περίπτωση χάραξης εθνικών οδών:

«1. Σε περίπτωση χάραξης, εκτός του σχεδίου πόλεως, εθνικών οδών πλάτους μέχρι τριάντα μέτρων, οι παρόδιοι ιδιοκτήτες, οι οποίοι ωφελούνται, υποχρεούνται να πληρώσουν για μία ζώνη πλάτους δεκαπέντε μέτρων, συμμετέχοντας έτσι στα έξοδα απαλλοτρίωσης των κειμένων επί των οδών αυτών ακινήτων. Η υποχρέωση αυτή δεν μπορεί εν τούτοις να υπερβεί το ήμισυ της επιφανείας του εν λόγω ακινήτου. (...)

⁷⁸ Νάσκου-Περράκη Π. και Κτιστάκης Γ., ό.π, Σελίδες 258-261. Επίσης, Δρόσος Γιάννης Ζ., ό.π, Σελίδα 82. Ακόμη, www.echr.coe.int, case of Katikaridis and Others v. Greece. Επιπρόσθετα, www.nomikaxronika.gr, Χορομίδης Ι.Χ., 2004, «Σημαντική μεταστροφή της νομολογίας στο θέμα της αυτό-αποζημίωσης και γενικά στο δικαίο των αναγκαστικών απαλλοτριώσεων», Περιοδικό Νομικά Χρονικά, Ιούλιος-Αύγουστος 2004, Τεύχος 26. Περαιτέρω, <http://tosyntagma.ant-sakkoullas.gr>, Βογιατζή Παναγιώτη, 2003, «Ζητήματα εκτέλεσης των ελληνικών αποφάσεων: το δικαίωμα προστασίας της ιδιοκτησίας», Το Σύνταγμα, τεύχος 2/2003. Επιπλέον Χορομίδης Κωνσταντίνος, όπως υποσημείωση 39, Σελίδες 35-36 και 50-52.

3. Για τους σκοπούς της εφαρμογής του παρόντος άρθρου, λογίζονται ωφελούμενοι παρόδιοι ιδιοκτήτες, εκείνοι των οποίων τα ακίνητα αποκτούν πρόσοψη επί των χαρασσομένων οδών.

4. Όταν οι δικαιούχοι αποζημίωσης λόγω απαλλοτρίωσης είναι ταυτόχρονα υπόχρεοι πληρωμής μέρους αυτής, τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις συμψηφίζονται.»⁷⁹

Με λίγα λόγια σύμφωνα με τον νόμο αυτό, οι κύριοι γειτονικών ακινήτων υποχρεούνται να συμβάλλουν στο κόστος της απαλλοτρίωσης του τμήματος που είναι αναγκαίο για την κατασκευή της οδού. Θεσπίζεται βάσει του συγκεκριμένου νόμου αμάχητο νόμιμο τεκμήριο ότι οι κύριοι των ακινήτων που συνορεύουν με την υπό κατασκευή οδό αντλούν οφέλη. Μάλιστα τα οφέλη αυτά συνυπολογίζονται και στον προσδιορισμό της οφειλόμενης αποζημίωσης.

Οι προσφεύγοντες όμως είχαν αντίθετη άποψη και κατά τη διάρκεια του προσδιορισμού της οριστικής αποζημίωσης υποστήριξαν ενώπιον του Εφετείου Θεσσαλονίκης ότι οι διατάξεις του ανωτέρω νόμου είναι αντισυνταγματικές. Το Εφετείο έκρινε πως μειώθηκε η αξία των ακινήτων των προσφευγόντων κι αυτό διότι κατόπιν της απαλλοτρίωσης τα ακίνητα αυτά είχαν πρόσοψη σε παράδρομο της εθνικής οδού και ειδικότερα κάτω από τη γέφυρα. Επιπλέον το Εφετείο στην απόφασή του επιδίκασε χρηματικές αποζημίωσης υπέρ των προσφευγόντων.

Το 1989 όμως το κράτος προσέφυγε στον Άρειο Πάγο για το συγκεκριμένο ζήτημα. Για ακόμη μία φορά, οι προσφεύγοντες υποστήριξαν πως ο νόμος 653/1977 αντίκειται στο Σύνταγμα. Ο Άρειος Πάγος αποφανθεί ότι το αμάχητο τεκμήριο του ανωτέρω νόμου δεν αντίκειται στο Σύνταγμα.

Κατόπιν και της ανωτέρω απόφασης, του Αρείου Πάγου, οι ενδιαφερόμενοι προσέφυγαν στο ΕΔΔΑ αμφισβητώντας το γεγονός ότι το αμάχητο νόμιμο τεκμήριο του νόμου 653/1977 βρίσκεται σε συμφωνία με το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Με άλλα λόγια υποστήριξαν ότι

⁷⁹ Νόμος 653/1977 «περί υποχρεώσεων παροδίων ιδιοκτητών προκειμένου περί διανοίξεως εθνικών οδών»

δεν δύναται να επιβαρύνονται οι συγκεκριμένοι μόνο ιδιότητες για την κατασκευή ενός δημοσίου έργου.

Από την άλλη πλευρά, το Ελληνικό Κράτος υποστήριξε ότι εφόσον καταβλήθηκε στους ιδιοκτήτες των ακινήτων αποζημίωση, οι τελευταίοι δεν δύναντο να υποστηρίξουν την ύπαρξη παραβίασης του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου.

Το ΕΔΔΑ απέρριψε τον ισχυρισμό του δημοσίου περί του αμάχητου τεκμηρίου, το οποίο καθιερώνεται από το άρθρο 1 § 3 του νόμου 653/1977. Έκρινε ότι το υπερβολικά άκαμπτο σύστημα αυτό δεν λάμβανε υπόψη την ποικιλία των καταστάσεων, παραγνωρίζοντας τις διαφορές που απορρέουν ειδικότερα από την φύση των εργασιών και την διαμόρφωση του χώρου, γεγονός που το οδήγησε να καταλήξει στην παραβίαση του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Το ΕΔΔΑ υποστήριξε ότι το συγκεκριμένο σύστημα δεν επέτρεπε στους ιδιοκτήτες να αποδείξουν κατά πόσο άντλησαν όφελος από την απαλλοτρίωση και κατασκευή του συγκεκριμένου δημοσίου έργου ή κατά πόσο υπέστησαν ζημία. Το ΕΔΔΑ δέχθηκε ότι υπήρξε ανατροπή της εύλογης ισορροπίας ανάμεσα στην προστασία του δικαιώματος της ιδιοκτησίας και των απαιτήσεων του δημοσίου συμφέροντος. Η επιβάρυνση των προσφευγόντων ήταν δυσανάλογη, θα μπορούσε να αντισταθμιστεί μονάχα με την καταβολή ανάλογης χρηματικής αποζημίωσης.

Τα εθνικά δικαστήρια αποδέχονται πλέον ότι το εν λόγω τεκμήριο δεν είναι αμάχητο. Η θέση αυτή επικυρώθηκε από το άρθρο 33 του νόμου 2971/2001, με το οποίο ο νομοθέτης θέσπισε ειδική διαδικασία ώστε μετά από προδικασία ενώπιον διοικητικής επιτροπής, ο ενδιαφερόμενος να αναπτύξει τους ισχυρισμούς του για την μη ύπαρξη ωφέλειας ενώπιον του Εφετείου. Πρόκειται για διαφορετική δίκη από αυτήν για τον καθορισμό της αποζημίωσης.⁸⁰

⁸⁰ Νόμος 2971/2001, Άρθρο 33 § 1 «Το τεκμήριο της ωφέλειας των ιδιοκτητών κατά τις διατάξεις του Ν.653/1977 (ΦΕΚ 214 Α') είναι μαχητό και κρίνεται, μετά την κήρυξη της απαλλοτρίωσης, από το αρμόδιο για τον οριστικό προσδιορισμό της αποζημίωσης Εφετείο, κατά την ειδική διαδικασία του παρόντος άρθρου.»

Έκτοτε, οι ενδιαφερόμενοι μπορούν να προσφεύγουν στα πολιτικά δικαστήρια προκειμένου να κριθεί ότι δεν είναι ωφεληθέντες ιδιοκτήτες με την έννοια του πιο πάνω νόμου και να εισπράξουν, ενδεχομένως, μία πρόσθετη αποζημίωση.

4.5 ΥΠΟΘΕΣΗ ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΩΝ ΧΑΝΙΩΝ ΚΑΤΑ ΕΛΛΑΔΑΣ⁸¹

Το 1987 δύο γείτονες του εν λόγω Ναού, κατεδάφισαν έναν από τους εξωτερικούς τοίχους του και άνοιξαν, με την σειρά τους, στον τοίχο του δικού τους κτιρίου ένα παράθυρο που έβλεπε στον Ναό. Εξαιτίας της πράξης αυτής, το 1988 η συγκεκριμένη εκκλησία εκπροσωπούμενη από τον αββά Γεώργιο Ρούσσο προσέφυγε στο Ειρηνοδικείο ζητώντας να αναγνωριστεί από το τελευταίο η κυριότητά της επί του εν λόγω τοίχου κι οι εναγόμενοι να παύσουν τη διατάραξη καθώς και να επανέλθουν τα πράγματα στην προτέρα κατάσταση. Οι εναγόμενοι προέβλεπαν ένσταση απαραδέκτου λόγω έλλειψης νομικής προσωπικότητας των καθολικών εκκλησιών στην Ελλάδα, γεγονός που εμπόδιζε την εν λόγω εκκλησία να είναι διάδικος. Η εκκλησία επί της ένστασης αυτής, υποστήριξε πως πρόκειται για καθολική εκκλησία, η οποία έχει αναγνωριστεί από το Πρωτόκολλο του Λονδίνου του 1830 καθώς κι ότι ανήκει στην επισκοπή Σύρου και Θήρας, η οποία κατέχει νομική προσωπικότητα. Το Ειρηνοδικείο, βάσει των ανωτέρω, αναγνώρισε την κυριότητα της Καθολικής Εκκλησίας Χανίων επί του τοίχου και κάλεσε τους εναγόμενους να ανακατασκευάσουν τον κατεδαφισμένο τοίχο.

Οι εναγόμενοι, γείτονες της Εκκλησίας άσκησαν έφεση ενώπιον του Πρωτοδικείου κατά της απόφασης του Ειρηνοδικείου. Το Πρωτοδικείο ακύρωσε την απόφαση του Ειρηνοδικείου, υποστηρίζοντας ότι ούτε η Συνθήκη των Σεβρών (1920) ούτε το Πρωτόκολλο του Λονδίνου (1830) δεν

⁸¹ Νάσκου-Περράκη Π. και Κτιστάκης Γ., ό.π., Σελίδες 338-342. Επίσης, www.kostasbeys.gr, Γ. Κτιστάκης, 1998, «Η νομική προσωπικότητα της Καθολικής Εκκλησίας της Ελλάδος», Περιοδικό Δίκη, Μάιος 1998, Μελέτες και παρατηρήσεις στη νομολογία. Ακόμη, www.kostasbeys.gr, Μπέης Κ, 1998, «ΕυρΣΔΑ 9, 14.- Ικανότητα δικαίου και διαδίκου της Καθολικής Εκκλησίας της Παναγίας Χανίων μέσα στην ελληνική έννομη τάξη, Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου - Προσφυγή No 25528/94», Περιοδικό Δίκη, Μάιος 1998, Νομολογία. Επιπλέον, www.echr.coe.int, Case of the Canea Catholic Church v. Greece.

αναγνώριζε στους επισκόπους της δυτικής εκκλησίας μια δικαιοδοσία πέραν της διοικητικής και πνευματικής. Οι διατάξεις του εκκλησιαστικού δικαίου που διέπουν την Καθολική Ρωμαϊκή Εκκλησία και αποδίδουν νομική προσωπικότητα σε μοναστήρια που ιδρύθηκαν με πράξη των επισκόπων της Εκκλησίας αυτής, δεν εισήχθησαν. Με λίγα λόγια, το Πρωτοδικείο υποστήριξε ότι η ίδρυση και μόνο της Καθολικής Εκκλησίας των Χανίων από τον αρμόδιο επίσκοπο δεν είναι αρκετό ώστε να αποκτήσει νομική προσωπικότητα.

Η Καθολική Εκκλησία των Χανίων άσκησε αναίρεση ενώπιον του Αρείου Πάγου. Στην αναίρεσή της επικαλέστηκε παραβίαση του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου, της Συνθήκης των Σεβρών, διατάξεων του Αστικού Κώδικα και του Συντάγματος καθώς και της ΕΣΔΑ. Ο εισηγητής του Αρείου Πάγου τάχθηκε υπέρ της αναίρεσης της απόφασης, ενώ ο Άρειος Πάγος την απέρριψε. Η απόφαση του Αρείου Πάγου 360/1994 προκάλεσε την προσφυγή της Καθολικής Εκκλησίας των Χανίων στο Στρασβούργο.⁸²

Ειδικότερα, την προσφυγή στο ΕΔΔΑ κατέθεσε ο προσωρινός καθολικός Επίσκοπος Κρήτης Φραγκίσκος Παπαμανώλης, ο οποίος λειτούργησε ως εκπρόσωπος της Καθολικής εκκλησίας Χανίων. Άρα ενώπιον του ΕΔΔΑ προσφεύγων χαρακτηριζόταν η Καθολική Εκκλησία Χανίων, την οποία μάλιστα αποδέχθηκε το Δικαστήριο ως μη κυβερνητική οργάνωση.

Σύμφωνα με την προσφεύγουσα, η άρνηση από πλευράς των Ελληνικών Δικαστηρίων να αναγνωρίσουν σε αυτήν νομική προσωπικότητα, συνιστά προσβολή του δικαιώματός της στον σεβασμό της περιουσίας της. Μάλιστα επικαλείται τα άρθρα 6,9 και 14 της Σύμβασης καθώς και του άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ.

Το ΕΔΔΑ σε αντίθεση με την Επιτροπή, η οποία δεν ασχολήθηκε διόλου με το κατά πόσο υφίσταται παραβίαση του δικαιώματος στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης είτε μεμονωμένα είτε σε συνδυασμό με την απαγόρευση των

⁸² ΑΠ 360/1994, «Οι ιεροί ναοί και οι μονές της καθολικής εκκλησίας, αν δεν έχουν προσλάβει νομική προσωπικότητα, δεν έχουν δικαίωμα δικαστικής ακρόασης σύμφωνα με τους κανόνες της ελληνικής έννομης τάξης.»

διακρίσεων, έκρινε πως υφίσταντο οι παραπάνω παραβιάσεις. Το Δικαστήριο επιχειρηματολογεί σχετικά με την ύπαρξη των παραβιάσεων αυτών, στηριζόμενο στο γεγονός ότι ουδέποτε στο παρελθόν το Ελληνικό Δημόσιο δεν είχε αμφισβητήσει την νομική προσωπικότητα της Καθολικής Εκκλησίας. Η Ελληνική καθολική Εκκλησία είχε στο παρελθόν αποκτήσει, χρησιμοποιήσει και μεταβιβάσει ελεύθερα κινητά κι ακίνητα πράγματα, είχε συνάψει συμβάσεις των οποίων οι εγκυρότητα δεν αμφισβητήθηκε ουδέποτε από την Ελληνική Διοίκηση ή Δικαιοσύνη. Η πάγια αυτή τακτική, σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, δημιούργησαν μια νομική ασφάλεια τόσο επί περιουσιακών ζητημάτων όσο και σε ότι αφορά την εκπροσώπηση ενώπιον της δικαιοσύνης. Η απότομη αλλαγή στάσης, κατόπιν της έκδοσης των αποφάσεων του Πρωτοδικείου και του Αρείου Πάγου, είχε ως αποτέλεσμα την στέρηση του δικαιώματος στη χρηστή απονομή δικαιοσύνης. Την ίδια στιγμή παραβιάστηκε κι η αρχή μη διάκρισης της ΕΣΔΑ, αφού η Καθολική Εκκλησία των Χανίων εμποδίστηκε να προσφύγει στη δικαιοσύνη για να προστατεύσει τα περιουσιακά της δικαιώματα, ενώ τόσο η Ελληνική Εκκλησία όσο κι η Ισραηλίτικη κοινότητα χωρίς περαιτέρω διατυπώσεις δύναται να τα προστατεύσουν⁸³.

Επιπλέον, η Επιτροπή έκρινε πως σε συνδυασμό με την αρχή μη διάκρισης της ΕΣΔΑ παραβιάζοταν η ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας. Δεν απεδέχθη όμως την παραβίαση της ελευθερίας σκέψης, συνείδησης και θρησκείας μεμονωμένα. Το ΕΔΔΑ, σε αντίθεση με την Επιτροπή δεν ασχολήθηκε καθόλου με το αν παραβιάστηκε ή όχι η ελευθερία σκέψης, συνείδησης και θρησκείας για τον απλό λόγο ότι η κατεδάφιση του τοίχου, δηλαδή το πραγματικό περιστατικό που έδωσε τροφή για τη δικαστική διαμάχη, δεν αποτέλεσε ουδέποτε εμπόδιο για την τέλεση θρησκευτικών τελετουργιών στο εσωτερικό του Ναού.

Συνάμα, η Επιτροπή δεν θεωρεί αναγκαίο να εκφραστεί επί της υπάρξεως παραβιάσεως ή μη του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Την ίδια λογική ακριβώς ακολούθησε και το ΕΔΔΑ στην απόφασή, από

⁸³ Άρθρο 14 ΕΣΔΑ περί απαγόρευσης των διακρίσεων «Η χρήση των αναγνωρισμένων εν τη παρούση Συμβάσει δικαιωμάτων και ελευθεριών δέον να εξασφαλισθή ασχέτως διακρίσεως φύλου, φυλής, χρώματος, γλώσσης, θρησκείας, πολιτικών ή άλλων πεποιθήσεων, εθνικής ή κοινωνικής προελεύσεως, συμμετοχής εις εθνικήν μειονότητα, περιουσίας, γεννήσεως ή άλλης καταστάσεως.»

την στιγμή που στην τελευταία αναγράφεται ότι «δεν συντρέχει λόγος να εξετασθεί η υπόθεση υπό το πρίσμα των διατάξεων αυτών».

4.6 ΥΠΟΘΕΣΗ ΙΑΤΡΙΔΗΣ ΚΑΤΑ ΕΛΛΑΔΑΣ⁸⁴

Ο προσφεύγων στο ΕΔΔΑ, κ. Ιατρίδης, λειτουργούσε μέχρι το 1988 τον θερινό κινηματογράφο «Ηλιούπολη», σε ένα ακίνητο το οποίο είχε μισθώσει από τους κληρονόμους του αρχικού ιδιοκτήτη, το 1978. Το Ελληνικό Δημόσιο όμως επιθυμούσε το ακίνητο αυτό, το οποίο αποτελούσε αντικείμενο διαμάχης μεταξύ του ιδίου και των κληρονόμων του ακινήτου, να περάσει στην κυριότητά του · γεγονός που επιτεύχθη με απόφαση του Υπουργού Οικονομικών. Συγκεκριμένα το 1988 διατάχθηκε η έξωση του κ. Ιατρίδη από το ακίνητο, το οποίο παραχωρήθηκε μεταγενεστέρως στον Δήμο Ηλιουπόλεως.

Κατόπιν των ανωτέρω ο κ. Ιατρίδης προσέφυγε στο Πρωτοδικείο ζητώντας να απορριφθεί η απόφαση έξωσης. Το Πρωτοδικείο την απέρριψε με το αιτιολογικό ότι δεν πληρούνταν οι απαιτούμενες προϋποθέσεις για την πραγματοποίησή της. Έτσι και από την στιγμή εκείνη, η έξωση του αιτούντος έχασε κάθε νομική βάση και ο δήμος της Ηλιούπολης κατέστη ένας κάτοχος χωρίς τίτλο. Επομένως, ο δήμος είχε την υποχρέωση να αποδώσει το σινεμά στον αιτούντα, γεγονός που συνέστησαν όλα τα αρμόδια όργανα τα οποία εκλήθησαν να γνωμοδοτήσουν επί του θέματος προς τον Υπουργό Οικονομικών, δηλαδή το Υπουργείο Οικονομικών, το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους, και η Εταιρεία Ακινήτων του Δημοσίου.

Παρά τις θετικές γνωμοδοτήσεις της Κτηματικής Εταιρείας του Δημοσίου καθώς και του Νομικού Συμβουλίου του Κράτους, ο προσφεύγων δεν κατόρθωσε να εγκατασταθεί εκ νέου στο μίσθιο από το οποίο είχε αποβληθεί. Αποτέλεσμα αυτού ήταν ο κ. Ιατρίδης να προσφύγει στο ΕΔΔΑ.

⁸⁴Νάσκου-Περράκη Π. και Κτιστάκης Γ., ό.π., Σελίδες 269- 273. Επίσης, www.echr.coe.int, case of Iatridis v. Greece. Ακόμη, Σγουρίδου Α., 2000, Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Νομολογία Μάρτιος- Μάιος 1999, Επιλεγμένες Αποφάσεις, «Υπόθεση Ιατρίδης κατά Ελλάδας- απόφαση της 25^{ης} Μαρτίου 1999», Περιοδικό Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου 2000, Σελίδες 493-498.

Ενώπιον του ΕΔΔΑ, ο προσφεύγων ισχυρίστηκε ότι παραβιάστηκε το δικαίωμά του στην ειρηνική απόλαυση της ιδιοκτησίας, το οποίο προβλέπεται στο άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Τον ισχυρισμό του αυτόν τον αιτιολόγησε αναφέροντας ότι το συγκεκριμένο ακίνητο το είχε μισθώσει από το 1978 και το λειτουργούσε χωρίς το Δημόσιο ουδέποτε να έχει πράξει έως τότε με τρόπο που να αμφισβητεί την κυριότητα των εκμισθωτών επί του ακινήτου.

Η Ελληνική Κυβέρνηση από την πλευρά της, ισχυρίστηκε ότι η προσφυγή του κ. Ιατρίδη ενώπιον του ΕΔΔΑ ήταν απαράδεκτη λόγω της μη εξάντλησης από πλευράς του των εσωτερικών ενδίκων μέσων. Ισχυρισμό τον οποίο απέρριψε το ΕΔΔΑ υποστηρίζοντας ότι ακόμα και κατόπιν της ακύρωσης της διοικητικής αποβολής το Ελληνικό Δημόσιο δεν συμμορφώθηκε στη δικαστική απόφαση. Ουδεμία αγωγή θα μπορούσε να επιφέρει την μεταβολή της υπάρχουσας για τον κ. Ιατρίδη κατάστασης, αφού το Ελληνικό Δημόσιο αρνούταν να συμμορφωθεί. Επιπλέον τόνισε ότι το άρθρο 35 της Σύμβασης απαιτεί την εξάντληση όχι όλων των εσωτερικών ενδίκων μέσων γενικώς, αλλά όσων είναι προσιτά και πρόσφορα για τον προσφεύγοντα.

Παράλληλα, η Ελληνική Κυβέρνηση ισχυρίστηκε πως η προσφυγή του κ. Ιατρίδη ήταν απαράδεκτη λόγω του ότι κατατέθηκε εκπροθέσμως. Ενόψει η Ελληνική Κυβέρνηση υποστήριζε πως ο προσφεύγων δεν άσκησε την προσφυγή εντός της προθεσμίας των έξι μηνών από την έκδοση της τελεσίδικης απόφασης.⁸⁵ Το ΕΔΔΑ με την σειρά του ισχυρίστηκε πως η προσφυγή δεν ήταν εκπρόθεσμη για τον λόγο ότι, η μη συμμόρφωση του Ελληνικού Δημοσίου, του Υπουργού Οικονομικών, προς την απόφαση του Πρωτοδικείου, συνιστούσε διαρκή παραβίαση της ΕΣΔΑ.

Επιπλέον, η Ελληνική Κυβέρνηση, σχετικά με την ύπαρξη παραβίασης ή όχι του δικαιώματος της ιδιοκτησίας ισχυρίστηκε πως δεν υφίστατο. Η επιχειρηματολογία της ήταν ότι το πρωτόκολλο διοικητικής αποβολής του στέρησε μονάχα την νομή και την κατοχή επί του συγκεκριμένου ακινήτου. Ο

⁸⁵ Μαγγανάς Αντώνης Δ. και Καρατζά Λίλα Χ., ό.π., Σελίδα 24.

προσφεύγων είχε τη δυνατότητα να μεταφέρει αλλού την επιχείρησή του δίχως κανένα πρόβλημα.

Επί των ανωτέρω ισχυρισμών της Ελληνικής Κυβέρνησης, το ΕΔΔΑ δεν συμμερίστηκε την ίδια άποψη, αφού αναγνώρισε ότι ο προσφεύγων είχε αποκτήσει σταθερή πελατεία, ως συνέπεια της πολύχρονης λειτουργίας της επιχείρησής. Ακόμη, σημείωσε πως ο προσφεύγων είχε στην κατοχή του ειδική άδεια για τη λειτουργία του κινηματογράφου, ενώ παρά την υπέρ του έκδοση απόφασης που να ακυρώνει το πρωτόκολλο διοικητικής αποβολής, δεν ήταν σε θέση να επιστρέψει στο μίσθιό του. Ενόλγους, σύμφωνα με το ΕΔΔΑ, υπήρξε από πλευράς του Ελληνικού Δημοσίου παραβίαση του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου. Βέβαια, το δικαστήριο καλούνταν να ερευνήσει κατά πόσο η επέμβαση στο δικαίωμα του προσφεύγοντα για ειρηνική απόλαυση των περιουσιακών του αγαθών ήταν δικαιολογημένη. Το πρωτόκολλο διοικητικής αποβολής που εξεδόθη βασιζόταν σε κείμενη νομοθεσία, όμως μεταγενεστέρως κατόπιν την ακύρωσή του από το Πρωτοδικείο στερήθηκε νομικής βάσης. Ενόλγους, η επέμβαση του Ελληνικού Δημοσίου αντέβαινε τόσο στο εθνικό δίκαιο, αφού δεν συνέτρεχαν βάσει του Πρωτοδικείου οι απαραίτητες προϋποθέσεις για την έκδοσή του, όσο και στο άρθρο 1 Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, αφού δεν δικαιολογούνταν.

Συμπερασματικά, η απόφαση του ΕΔΔΑ απέδειξε ότι η έννοια της περιουσίας είναι ευρύτατη. Ακόμη κι η πελατεία του κινηματογράφου του προσφεύγοντος, λόγω του σταθερού της χαρακτήρα εθεωρήθη ως περιουσία. Αναμφίβολα στην υπόθεση αυτή δεν υπήρξε μόνο παραβίαση του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, αλλά και παραβίαση του άρθρου 13 της Σύμβασης. Η διάταξη αυτή, αναφέρεται στο δικαίωμα πραγματικής προσφυγής, υπό την έννοια της αποτελεσματικής προσφυγής ενώπιον εθνικής αρχής⁸⁶. Το δικαίωμα της πραγματικής προσφυγής του προσφεύγοντος παραβιάστηκε από την στιγμή που η άσκησή της ενώπιον της εθνικής αρχής εμποδίστηκε αδικαιολόγητα από παράλειψη των εθνικών οργάνων · ο Υπουργός

⁸⁶ Μαγγανάς Αντώνης Δ. και Καρατζά Λίλα Χ., ό.π., Σελίδα 297.

Οικονομικών αρνήθηκε να συμμορφωθεί με την δικαστική απόφαση του Πρωτοδικείου επί της ανακοπής.

4.7 ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΕΩΣ ΒΑΣΙΛΙΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΛΟΙΠΟΙ ΚΑΤΑ ΕΛΛΑΔΑΣ⁸⁷

Το 1973 απαλλοτριώθηκε υπέρ του δημοσίου η κινητή κι ακίνητη περιουσία του έκπτωτου Βασιλέως Κωνσταντίνου και της οικογένειάς του. Το νομοθετικό διάταγμα βάσει του οποίου πραγματοποιήθηκε η απαλλοτρίωση της εν λόγω περιουσίας προέβλεπε και την καταβολή αποζημίωσης. Η αποζημίωση αυτή ουδέποτε εισπράχθηκε από τους δικαιούχους. η Κυβέρνηση εξέδωσε ένα νομοθετικό διάταγμα (Αριθ. 72/1974) που όριζε ότι η διοίκηση και διαχείριση της περιουσίας του τέως Βασιλέως και της Βασιλικής Οικογενείας θα ανετίθετο σε μια επταμελή επιτροπή μέχρι οριστικού καθορισμού της μορφής του πολιτεύματος. Στις 8 Δεκεμβρίου 1974 διεξήχθη δημοψήφισμα, το αποτέλεσμα του οποίου ήταν υπέρ της Προεδρευομένης Κοινοβουλευτικής Δημοκρατίας.

Το 1992 επετεύχθη συμφωνία μεταξύ του τέως Βασιλέως και του Ελληνικού Δημοσίου, με τους εξής όρους:

- (i) Ο τέως Βασιλιάς μεταβίβασε μία έκταση 200.030 τετραγωνικών μέτρων από το δάσος Τατοΐου προς το Ελληνικό Δημόσιο έναντι του ποσού των 460.000.000 δραχμών.
- (ii) ο τέως Βασιλιάς δώρισε μία έκταση 401.541,75 τετραγωνικών μέτρων από το δάσος Τατοΐου σε ένα κοινωφελές ίδρυμα, το "Παγκόσμιο Ιπποκράτειο Νοσηλευτικό Ίδρυμα και Ερευνητικό Κέντρο".
- (iii) Δημιουργήθηκε ένα κοινωφελές ίδρυμα με την επωνυμία "Εθνικός Δρυμός Τατοΐου", και ο τέως Βασιλιάς δώρισε σε αυτό μία έκταση 37.426.000 τετραγωνικών μέτρων του δάσους Τατοΐου.
- (iv) Ο τέως Βασιλιάς, η Βασιλική Οικογένεια, και το Ελληνικό Δημόσιο, πα-

⁸⁷ Νάσκου-Περράκη Π. και Κτιστάκης Γ., ό.π., Σελίδες 286-295. Επίσης, www.echr.coe.int, case of the former king of Greece and others v. Greece. Επιπρόσθετα, Αλιβιζάτος Νίκος, 2003, Η βασιλική περιουσία στο Στρασβούργο, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, Σελίδες 57-70.

ραιπήθηκαν από όλα τα νόμιμα δικαιώματα και έπαυσαν κάθε δίκη που εκκρεμούσε μεταξύ της Βασιλικής Οικογενείας και του Δημοσίου σε σχέση με τις εκ φόρων υποχρεώσεις της Βασιλικής Οικογενείας.

(v) Ο τέως Βασιλιάς και η Βασιλική Οικογένεια συμφώνησαν να καταβάλουν στο Ελληνικό δημόσιο το ποσό των 817.677.937 δραχμών για φόρους κληρονομιάς, φόρους εισοδήματος και φόρους κεφαλαίου, μαζί με τόκους και προσαυξήσεις. Οι οφειλές του τέως Βασιλέως θα συμψηφίζοντο με τυχόν ποσά οφειλόμενα προς τον τέως Βασιλέα εις εκτέλεση της συμφωνίας.

Η συγκεκριμένη συμφωνία μεταξύ του τέως Βασιλιά και της κυβέρνησης Μητσοτάκη κυρώθηκε με τον Νόμο 2086/1992. Η νέα όμως κυβέρνηση του Παπανδρέου εισήγαγε τον Νόμο 2215/1994⁸⁸, ο οποίος προέβλεπε:

(i) Ο Νόμος 2086/1992 καταργείται κάθε πράξη γενομένη σε εκτέλεση αυτών είναι άκυρη και αίρονται τα αποτελέσματά της.

(ii) Το Ελληνικό Δημόσιο καθίσταται κύριο της κινητής και ακίνητης περιουσίας του τέως Βασιλέως, της Πριγκιπίσσης Ειρήνης και της Πριγκιπίσσης Αικατερίνης.

(iii) Η κυριότητα του Μον Ρεπό στο νησί Κέρκυρα μεταβιβάζεται στον Δήμο Κερκυραίων.

(iv) Φόροι που έχουν βεβαιωθεί διαγράφονται. Οι δίκες που εκκρεμούν ενώπιον των τακτικών διοικητικών δικαστηρίων, ή του Συμβουλίου της Επικρατείας και έχουν ως αντικείμενο τους παραπάνω φόρους, προσαυξήσεις ή πρόστιμα και λοιπές επιβαρύνσεις, καταργούνται. Τα ποσά που έχουν καταβληθεί από τον τέως Βασιλέα και τα λοιπά μέλη της Βασιλικής οικογενείας για τους παραπάνω φόρους, μπορούν να αναζητηθούν από το

⁸⁸ Νόμος 2215/1994, Άρθρο 1 «1. Ο ν. 2086/1992 «Κύρωση της μεταξύ του Ελληνικού Δημοσίου και του τέως Βασιλέως Κωνσταντίνου σύμβασης που καταρτίστηκε με την υπό αριθμ. 10573/1992 πράξη της συμβ/φου Αθηνών Στυλιανής Χαντζιάρα - Λέλη. (ΦΕΚ 172 Α), καταργείται από την ημέρα που ίσχυσε.

2. Η 10573/3.6.1992 πράξη της συμβολαιογράφου Αθηνών Στυλιανής Χαντζιάρα - Λέλη θεωρείται άκυρη από την ημέρα που υπογράφηκε.

3. Αίρονται, από τότε που επήλθαν, οι κάθε είδους έννομες συνέπειες του ν. 2086/1992 και της 10573/3.6.1992 πράξης της συμβολαιογράφου Αθηνών Στυλιανής Χαντζιάρα - Λέλη.»

Ελληνικό Δημόσιο, αλλά το Δημόσιο μπορεί να αντιπείνει σε συμψηφισμό οποιαδήποτε ληξιπρόθεσμη αξίωσή του κατά της Βασιλικής οικογενείας

(v) Όλες οι συμβάσεις πλην των μισθωτικών συμβάσεων που αφορούν κάθε περιουσιακό στοιχείο της Βασιλικής οικογενείας, ακυρώνονται.

(vi) Ένδικα βοηθήματα ή μέσα του τέως Βασιλέως ή των άλλων μελών της Βασιλικής οικογενείας ενώπιον οιοδήποτε δικαστηρίου, απορρίπτονται ως απαράδεκτα εάν χρησιμοποιείται ο όρος "Βασιλεύς" ή άλλος προσδιορισμός, έστω και σε συνδυασμό με την λέξη "πρώην" ή "τέως".

(vii) Τίθενται όροι στην συνέχιση της αναγνώρισης της Ελληνικής Ιθαγένειας του τέως Βασιλέως και της Βασιλικής οικογενείας, και για την διατήρηση των Ελληνικών διαβατηρίων τους.

Οι προσφεύγοντες είχαν ασκήσει ενώπιον των Ελληνικών δικαστηρίων διάφορες αγωγές σε σχέση με την κυριότητα των ακινήτων τους, ενώ παράλληλα έχουν αμφισβητήσει και την συνταγματικότητα του νόμου 2215/1994. Κατόπιν δύο αντικρουόμενων αποφάσεων, μία του Αρείου Πάγου και μία του Συμβουλίου Επικρατείας⁸⁹, η υπόθεση παραπέμφθηκε στο Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο. Το συγκεκριμένο δικαστήριο έκρινε ότι η βασιλική περιουσία αποτέλεσε εξαρχής ζήτημα πολιτικό καθώς κι ότι τα δικαιώματα των προσφευγόντων ήταν στενά συνδεδεμένα με τη μορφή του πολιτεύματος. Υποστήριξε επίσης ότι η βασιλική περιουσία αντιμετωπιζόταν ως ιδιαίτερη ομάδα περιουσίας κατά τη διάρκεια της βασιλείας. Βάσει των ανωτέρω έκρινε ότι ο νόμος 2251/1994 είναι συνταγματικός. Η Ελληνική Κυβέρνηση υποστήριξε ότι η βασιλική περιουσία είχε έναν οιονεί δημόσιο χαρακτήρα. Επομένως δεν ενέπιπτε στην έννοια των περιουσιακών στοιχείων ή των αγαθών που προστατεύονται από το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ.

Εξαιτίας των ανωτέρω ο τέως Βασιλιάς κι η οικογένεια του προσέφυγαν στο ΕΔΔΑ. Οι προσφεύγοντες ισχυρίστηκαν ότι ο νόμος 2215/1994, βάσει του οποίου πραγματοποιήθηκε απαλλοτρίωση ιδιωτικής περιουσίας άνευ

⁸⁹ ΣΤΕ 1931/1998. Επίσης ΣΤΕ 1937/1998

καταβολής αποζημίωσης, παραβίασε το δικαίωμά τους στην ιδιοκτησία. Οι αιτούντες καταλήγουν ότι στο Ελληνικό δίκαιο δεν υπάρχει βάση που να δικαιολογεί τον συσχετισμό του πολιτειακού ρόλου του τέως Βασιλέως και του ιδιοκτησιακού καθεστώτος της περιουσίας του. Το Ελληνικό αστικό δίκαιο δεν αναγνωρίζει την δήθεν *sui generis* έννοια της ιδιοκτησίας. Το Άρθρο 973 του Ελληνικού Αστικού Κώδικα δίνει ένα εξαντλητικό ορισμό των εμπραγμάτων δικαιωμάτων που αναγνωρίζει το Ελληνικό δίκαιο. Δεν υπάρχει κατηγορία «οιονεί δημόσια ιδιοκτησία». Εν ολίγοις υποστήριξαν ότι υπήρξε παραβίαση του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ από την Ελληνική Κυβέρνηση.

Το Δικαστήριο δεν μπορεί παρά να διακρίνει μία αντίφαση στην αντιμετώπιση της κυβερνήσεως προς αυτές τις περιουσίες. Συνεπώς, παρ' ότι το Δικαστήριο δέχεται ότι η βασιλική περιουσία σε ορισμένες περιπτώσεις είχε ένα ειδικό καθεστώς, το γεγονός ότι το ίδιο το Ελληνικό κράτος επανειλημμένως είχε μεταχειρισθεί τη βασιλική περιουσία ως ιδιωτική και δεν είχε δημιουργήσει ένα γενικό σύνολο κανόνων που να διέπει το καθεστώς αυτής της περιουσίας, δεν επιτρέπει στο Δικαστήριο να συμπεράνει ότι αυτή η περιουσία είχε ένα *sui generis* και οιονεί δημόσιο χαρακτήρα⁹⁰, με την έννοια ότι ουδέποτε ανήκε στην πρώην βασιλική οικογένεια.

Κατά συνέπειαν, το Δικαστήριο είναι της γνώμης ότι οι περιουσίες αυτές ανήκαν στους αιτούντες ως ιδιώτες και όχι ως μέλη της βασιλικής οικογενείας. Επομένως η περιουσία στην οποία αναφέρονται οι προσφεύγοντες απολάμβανε τον χαρακτήρα της ιδιωτικής περιουσίας, άρα ενέπιπτε και στην έννοια της περιουσίας του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου. Σε κάθε περίπτωση θεωρεί ότι το 1994 υπήρξε παρέμβαση στο δικαίωμα των προσφευγόντων για ειρηνική απόλαυση των αγαθών τους, η οποία συνιστά

⁹⁰ <http://tosyntagma.ant-sakkoullas.gr>, Καϊδατζή Ακριτα, 2002, «Ιδιοκτησιακά δικαιώματα των δημοσίων νομικών προσώπων: τρεις ερμηνευτικές εκδοχές για την συνταγματική τους προστασία», Περιοδικό Το Σύνταγμα, Τεύχος 1/2002

στέρση των αγαθών με την έννοια του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου⁹¹.

Παράλληλα, με δεδομένη την απόφαση του Ανωτάτου Ειδικού Δικαστηρίου, το ΕΔΔΑ δεν μπορεί να κρίνει τον Νόμο 2215/1994 αντισυνταγματικό. Άρα η στέρση ήταν προβλεπόμενη υπό του νόμου, όπως απαιτεί το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, ενώ δεν αμφισβητεί ότι ήταν αναγκαίο για το Ελληνικό Κράτος να επιλύσει ένα θέμα που θεωρούσε ότι έβλαπτε το ισχύον καθεστώς της αβασίλευτης δημοκρατίας. Όμως παρατήρησε ότι δεν υπήρξε ουδεμία διάταξη για αποζημίωση στον Νόμο 2215/1994 καθώς κι ότι το Ελληνικό Κράτος δεν κατέβαλε κανενός είδους αποζημίωση στους προσφεύγοντες. Οι ανωτέρω παρατηρήσεις του ΕΔΔΑ είχαν ως αποτέλεσμα το δικαστήριο να υποστηρίξει πως υπήρξε διαταραχή της δίκαιης ισορροπίας μεταξύ της προστασίας της ιδιοκτησίας και του δημοσίου συμφέροντος.

Επί της ουσίας θα μπορούσε να ειπωθεί ότι η συγκεκριμένη απόφαση του ΕΔΔΑ, παρόλο που ήταν καταδικαστική για την Ελλάδα, είναι ισορροπημένη. Αναγνωρίζεται η παραβίαση του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ και για τον λόγο αυτό επιδικάζεται από το ΕΔΔΑ κι ένα μέρος του ποσού που ζητήθηκε αλλά την ίδια στιγμή αναγνωρίζεται κι η νομιμότητα των όσων έπραξε ο Έλληνας νομοθέτης.

⁹¹ www.echr.coe.int, case of the former king of Greece and others v. Greece, §66. «The Court is of the opinion that the relevant properties were owned by the applicants as private persons rather than in their capacity as members of the royal family; accordingly the contested estates constituted a “possession” for the purposes of Article 1 of Protocol No. 1, which is applicable to the instant case.»

4.8 ΥΠΟΘΕΣΗ ΑΖΑΣ ΚΑΤΑ ΕΛΛΑΔΑΣ⁹²

Τον Ιούλιο του 1995, το Δημόσιο απαλλοτρίωσε τμήμα δύο οικοπέδων στη Θεσσαλονίκη, τα οποία ανήκαν στους εννέα προσφεύγοντες. Σκοπός της απαλλοτρίωσης αυτής δεν ήταν άλλος από την κατασκευή λεωφόρου.

Το Πρωτοδικείο Θεσσαλονίκης, τον Μάρτιο του 1997 προσδιόρισε το προσωρινό ποσό αποζημίωσης για το απαλλοτριωμένο τμήμα του ενός οικοπέδου ενώ για το απαλλοτριωμένο τμήμα του δεύτερου έκρινε πως δεν οφείλει το Ελληνικό Δημόσιο ουδεμία αποζημίωση. Το Πρωτοδικείο υποστήριξε πως οι ιδιοκτήτες του δεύτερου οικοπέδου ωφελούνταν από την μελλοντική κατασκευή της λεωφόρου. Επίσης επιδικάστηκε στους προσφεύγοντες ειδική αποζημίωση για το τμήμα το οποίο δεν αποτέλεσε αντικείμενο απαλλοτρίωσης.

Το Εφετείο Θεσσαλονίκης, με την σειρά του, όρισε το οριστικό ποσό απαλλοτρίωσης για τα απαλλοτριωθέντα τμήματα και των δύο οικοπέδων καθώς και το οριστικό ποσό της ειδικής αποζημίωσης μονάχα για το ένα εκ των δύο οικοπέδων. Σύμφωνα με το Εφετείο το οικόπεδο με τον αριθμό κτηματολογίου 53^α δεν είχε υποστεί από την απαλλοτρίωση υποτίμηση της αξίας του, γεγονός που να δικαιολογεί την καταβολή ειδικής αποζημίωσης. Ακόμη το δικαστήριο προέβλεψε μια ζώνη τριάντα μέτρων από την άκρη της λεωφόρου, εντός της οποίας απαγόρευε την ανοικοδόμηση. Βέβαια, οι ιδιοκτήτες του οικοπέδου 53^α υποστήριξαν πως η απαγόρευση ανοικοδόμησης του μη απαλλοτριωθέντος τμήματος του είχε ως αποτέλεσμα την μείωση της αξίας του. Θα πρέπει να σημειωθεί πως το οικόπεδο 53^α βρισκόταν εντός της ζώνης που όρισε το Εφετείο.

Τον Μάρτιο του 1999 οι προσφεύγοντες προσέφυγαν ενώπιον του Αρείου Πάγου καταθέτοντας αίτηση αναίρεσης αναφορικά με την απόφαση του

⁹²Χορομίδης Κωνσταντίνος, όπως υποσημείωση 39, Σελίδες 35- 36, 50-52 καθώς και 79-98. Επίσης, www.echr.coe.int, case of Azas v. Greece. Ακόμη, www.nomikaxronika.gr, Χορομίδης Ι.Χ., ό.π. Επιπρόσθετα, www.kostasbeys.gr Μπαλογιάννη Ε., 2005, «Σ 17, ν. 653 - Προστασία της ιδιοκτησίας – Αρμοδιότητα δικαστηρίου για τον καθορισμό τιμής μονάδος αποζημίωσης από αναγκαστική απαλλοτρίωση, ΑΠ 851 και 1014/2004», Περιοδικό Δίκη, Τεύχος Αύγουστος- Σεπτέμβριος 2005, Νομολογία.

Εφετείου. Ο Άρειος Πάγος απέρριψε την αναίρεση και επικύρωσε την απόφαση του Εφετείου. Το ίδιο έτος, τον Μάιο, οι ιδιοκτήτες του οικοπέδου με αριθμό κτηματολογίου 71 προσέφυγαν ενώπιον του Πρωτοδικείου Θεσσαλονίκης απαιτώντας αποζημίωση για την επιφάνεια που ναι μεν υπέστη την απαλλοτρίωση αλλά για την οποία το Εφετείο δεν επιδίκασε αποζημίωση λόγω της διάταξης του άρθρου 1 του Νόμου 653/1977.⁹³ Το Πρωτοδικείο απέρριψε την αγωγή ως αόριστη διότι δεν ανέφερε τα ακριβή αίτια της μειώσεως της αξίας του μη απαλλοτριωθέντος τμήματος ούτε τις υφιστάμενες ζημιές, έστω κι αν με τη μη οριστική απόφασή του είχε διατάξει πραγματογνωμοσύνη, η οποία επιβεβαίωσε ότι η αξία του οικοπέδου μειώθηκε. Οι προσφεύγοντες εφεσίβαλαν την απόφαση αυτή ενώπιον του Εφετείου Θεσσαλονίκης, το οποίο απέρριψε την έφεση.

Οι προσφεύγοντες, ενώπιον του ΕΔΔΑ, ισχυρίστηκαν πως υπήρξε παραβίαση του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου, αφού δεν τους καταβλήθηκε πλήρης αποζημίωση για τα απαλλοτριωθέντα τμήματα των οικοπέδων τους. Αυτή η μη καταβολή πλήρους αποζημίωσης στηρίχθηκε στον Νόμο 653/1977, σύμφωνα με τον οποίο οι ιδιοκτήτες που ωφελούνται από την κατασκευή οδού ρεφίλουν να συμμετέχουν στα έξοδα της απαλλοτρίωσης. Με άλλα λόγια θεωρήθηκαν οι ιδιοκτήτες ως ωφελημένοι από την κατασκευή του δημοσίου έργου παρόλο που τα δικαστήρια, την ίδια στιγμή, αναγνώρισαν την μείωση της αξίας που είχαν υποστεί τα οικόπεδα και χαρακτηριστικά επιδίκασαν ειδική αποζημίωση. Επρόκειτο για ένα αντιφατικό γεγονός, το οποίο χαρακτηρίστηκε και από το ΕΔΔΑ με τον ίδιο τρόπο.

Από την άλλη πλευρά, η Ελληνική Κυβέρνηση, υποστήριξε ότι μέσω τακτικής διαδικασίας κι εφόσον ασκούνταν αγωγή, υφίστατο η δυνατότητα να κριθεί κατά πόσο οι παρόδοι ιδιοκτήτες ωφελούνταν ή όχι από τα έργα διαπλάτυνσης. Επομένως δεν είχε τη δυνατότητα να αποφανθεί επί της ωφέλειας αυτής το δικαστήριο το οποίο όριζε το ποσό αποζημίωσης, την τιμή μονάδας αυτής.

⁹³ Νόμος 653/1977,ό.π υποσημείωση 78(υπόθεση Κατικαρίδη κατά Ελλάδας)

Το ΕΔΔΑ υποστηρίζει πως ναι μεν τα εθνικά δικαστήρια, κατόπιν των καταδικών σχετικά με τις υποθέσεις Κατικαρίδη και Τσώμτσου κατά Ελλάδας ενώπιόν του, εγκατέλειψαν την θεώρηση του τεκμηρίου του άρθρου 1 § 3 του Νόμου 653/1977 ως αμάχητου, όμως το σύστημα και πάλι εμφανίζει μειονεκτήματα. Υποχρεώνονται οι ιδιοκτήτες οι οποίοι θεωρούν ότι ζημιώνονται από τα αντίστοιχα δημόσια έργα, από το ήδη υπάρχον σύστημα, να προσφεύγουν εκ νέου στα αστικά δικαστήρια για να αποδείξουν πως δεν ωφελούνται από αυτά σε αντίθεση με ότι πιστεύεται. Η διαδικασία αυτή είναι χρονοβόρα. Το ΕΔΔΑ θεωρεί πως εσφαλμένα διατηρείται το τεκμήριο αυτοαποζημιώσεως του άρθρου 1 § 3 του Νόμου 653/1977, ανεξαρτήτως αν έπαψε να είναι αμάχητο. Το ΕΔΔΑ δέχθηκε ότι «όταν η περιουσία προσώπου αποτελεί αντικείμενο απαλλοτριώσεως, πρέπει να υφίσταται διαδικασία η οποία εξασφαλίζει σφαιρική εκτίμηση των συνεπειών απαλλοτριώσεως, ήτοι τη χορήγηση αποζημιώσεως σε σχέση με την αξία του απαλλοτριωθέντος ακινήτου, τον καθορισμό των δικαιούχων της αποζημιώσεως και κάθε άλλο θέμα σχετικό προς την απαλλοτρίωση, συμπεριλαμβανομένης της δικαστικής δαπάνης».

Η παραβίαση του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ υφίσταται στην υπόθεση αυτή σύμφωνα με το Δικαστήριο, ακριβώς διότι διατηρώντας το τεκμήριο της αυτοαποζημίωσης πολλαπλασιάζονται οι διαδικασίες που πρέπει να τεθούν σε εφαρμογή από τους ιδιοκτήτες ώστε να εισπράξουν μια αποζημίωση ανάλογη του απαλλοτριωθέντος τμήματος, δηλαδή την κατάλληλη αποζημίωση. Ουσιαστικά στην περίπτωση αυτή, το ΕΔΔΑ υποστηρίζει πως η παραβίαση του δικαιώματος στην ιδιοκτησία υφίσταται εξαιτίας του ότι δεν προστατεύεται η δίκαιη ισορροπία ανάμεσα στις απαιτήσεις του γενικού συμφέροντος και του ατομικού δικαιώματος. Επιπλέον τονίζει ότι ένας διαχωρισμός ανάμεσα στο ζήτημα της αποζημιώσεως και εκείνο της ειδικής αποζημίωσης θα ήταν «προσποιοητός», αφού κι οι δύο οφείλονται στο ίδιο γεγονός.

4.9 ΥΠΟΘΕΣΗ ΝΑΣΤΟΥ ΚΑΤΑ ΕΛΛΑΔΑΣ⁹⁴:

Η υπόθεση αυτή αφορά την επονομαζόμενη έκταση «Κτήμα Καρρά», η οποία πουλήθηκε στον Αλέξιο Ναστό το 1922. Οι προσφεύγοντες ωστόσο δηλώνουν κύριοι μονάχα μέρους της έκτασης αυτής, η οποία κι είναι η επίδικη έκταση.

Το 1973 το Ελληνικό Δημόσιο απαλλοτρίωσε την συγκεκριμένη έκταση ώστε να ανεγερθεί σχολικό κτίριο. Για την απαλλοτρίωση αυτή το αρμόδιο Πρωτοδικείο με την σειρά του προσδιόρισε προσωρινή αποζημίωση. Ο οργανισμός όμως σχολικών κτιρίων πρότεινε στους προσφεύγοντες, δύο χρόνια αργότερα, να δεχθούν το εν λόγω ποσό της αποζημίωσης μειωμένο κατά 10%. Η προσφορά έγινε δεκτή και το ποσό της αποζημίωσης κατετέθη στο Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων, υπέρ αυτών, οι οποίοι ήτο οι εικαζόμενοι δικαιούχοι της. Ένα έτος αργότερα, το 1976, πιστοποιήθηκε από το Δημόσιο ότι δεν υφίσταται περίπτωση διεκδίκησης κανενός δικαιώματος κυριότητας επί του απαλλοτριωθέντος κτήματος.

Μεταγενεστέρως, το 1982, οι προσφεύγοντες κατέθεσαν αίτηση ώστε να αναγνωριστούν ως δικαιούχοι της αποζημίωσης απαλλοτρίωσης, η οποία παρέμενε στο Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων. Το Πρωτοδικείο δεν απεφάνθη και μάλιστα το 1986 η Οικονομική Εφορία απαίτησε την δέσμευση του εν λόγω ποσού, εφόσον το Δημόσιο να αναγνωριστεί από το αρμόδιο δικαστήριο ως δικαιούχος της αποζημίωσης. Βέβαια, το Δημόσιο δεν έχει μέχρι και σήμερα προσφύγει στο αρμόδιο δικαστήριο για την συγκεκριμένη αναγνώριση.

Οι προσφεύγοντες παρόλο τα όσα έχουν ήδη σημειωθεί παραπάνω, προσέφυγαν εκ νέου ενώπιον του Πολυμελούς Πρωτοδικείου Αθηνών, έτσι ώστε να αναγνωριστούν ως κύριοι του επίδικου κτήματος. Η υπόθεση εκκρεμεί ή τουλάχιστον εκκρεμούσε μέχρι και το 2003. Για τον λόγο αυτό το 1996 υπέβαλαν αίτηση στο αρμόδιο δικαστήριο ώστε να αναγνωριστούν

⁹⁴ www.echr.coe.int, case of Nastou v. Greece

τουλάχιστον δικαιούχοι της αποζημίωσης απαλλοτρίωσης. Λόγω μη ύπαρξης απόφασης του ιδίου δικαστηρίου περί του δικαιώματος κυριότητας, ανεβλήθη η εξέταση της αίτησης αναφορικά με την αποζημίωση. Παρόλα ταύτα το Εφετείο εξέδωσε απόφαση, κατόπιν προσφυγής σε αυτό άλλων ατόμων που επιδίωκαν να αναγνωριστεί η κυριότητά επί άλλων τμημάτων του κτήματος, σύμφωνα με την οποία ο Κωνσταντίνος Ναστός ήταν κύριος ολόκληρης της έκτασης του Κτήματος Καρρά. Μάλιστα, ο Άρειος Πάγος επικύρωσε την απόφαση αυτή του Εφετείου.

Βάσει των ανωτέρω γίνεται φανερό ότι οι προσφεύγοντες δεν αποζημιώθηκαν μέχρι και το 1999 για μια απαλλοτρίωση, η οποία διενεργήθηκε το 1973. Για τον λόγο αυτό προσέφυγαν στο ΕΔΔΑ επικαλούμενοι, μεταξύ άλλων και, παραβίαση του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Επί του ζητήματος αυτού το Ελληνικό Δημόσιο υποστήριξε πως εφόσον η επίδικη έκταση ανήκει σε αυτό, δεν γίνεται να προστατεύεται την ίδια στιγμή ως αγαθό που να υπόκειται στο άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου.

Το ΕΔΔΑ με την σειρά του υποστήριξε πως οι προσφεύγοντες δεν γίνεται παρά να αναγνωριστούν και να αντιμετωπιστούν ως ιδιοκτήτες της επίμαχης έκτασης και ιδιαίτερα κατόπιν των αποφάσεων του Εφετείου και του Αρείου Πάγου αντιστοίχως. Επιπλέον το Δικαστήριο έκρινε πως η μη καταβολή αποζημίωσης για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα, πέρα των 30 ετών, δίχως μια ικανοποιητική εξήγηση από πλευράς του Δημοσίου επιβεβαιώνει την απουσία δίκαιης ισορροπίας μεταξύ της προστασίας του δικαιώματος της ιδιοκτησίας και του γενικού συμφέροντος. Ταυτόχρονα, η μακρά διαδικασία, η οποία συνεχίζει να εκκρεμεί ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων επιβεβαιώνει και την παραβίαση, την οποία επικαλούνται οι προσφεύγοντες, του άρθρου 6 § 1 της ΕΣΔΑ. Το αναφερθέν άρθρο στην πρώτη παράγραφο ορίζει ότι «Παν πρόσωπον έχει δικαίωμα όπως η υπόθεσίς του δικασθή δίκαιως, δημοσίως και εντός λογικής προθεσμίας υπό ανεξαρτήτου και αμερολήπτου δικαστηρίου, νομίμως λειτουργούντος, το οποίον θα αποφασίσει είτε επί των αμφισβητήσεων επί των δικαιωμάτων και υποχρεώσεων του αστικής φύσεως, είτε επί του βασίμου πάσης εναντίον του κατηγορίας ποινικής φύσεως. Η

απόφασις δέον να εκδοθή δημοσία η είσοδος όμως εις την αίθουσαν των συνεδριάσεων δύναται να απαγορευθή εις τον τύπον και το κοινόν καθ' όλην η μέρος της διαρκείας της δίκης προς το συμφέρον της ηθικής, της δημοσίας τάξεως, ή της εθνικής ασφαλείας εν δημοκρατική κοινωνία, όταν τούτο ενδείκνυται υπό των συμφερόντων των ανηλίκων ή της ιδιωτικής ζωής των διαδίκων, ή εν των κρινομένων υπό του Δικαστηρίου ως απολύτως αναγκαίων μέτρων, όταν υπό ειδικάς συνθήκας η δημοσιότης θα ηδύνατο να παραβιάψη τα συμφέροντα της δικαιοσύνης.» Σε κάθε περίπτωση οι αρμόδιες δικαστικές αρχές ευθύνονται για τις καθυστερήσεις.

Σχετικά με την εφαρμογή του άρθρου περί της δίκαιης ικανοποίησης το ΕΔΔΑ απεφάνθη πως δεν είναι ώριμο. Για τον λόγο αυτό επιφυλάσσεται. Ενολίγους με την ανωτέρω απόφασή του το Δικαστήριο κρίνει πως υφίσταται παραβίαση τόσο του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου καθώς και παραβίαση του άρθρου 6 § 1 της ΕΣΔΑ. Παραβιάσεις τις οποίες επικαλέστηκαν κι οι προσφεύγοντες.

4.10 ΥΠΟΘΕΣΗ ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΟΥ ΣΥΝΕΤΑΙΡΙΣΜΟΥ ΑΝΑΠΗΡΩΝ ΚΑΙ ΘΥΜΑΤΩΝ ΠΟΛΕΜΟΥ ΑΤΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΛΟΙΠΟΙ ΚΑΤΑ ΕΛΛΑΔΑΣ⁹⁵:

Η συγκεκριμένη υπόθεση έφτασε στο ΕΔΔΑ κατόπιν προσφυγής ενός συνεταιρισμού με νομική προσωπικότητα σύμφωνα με το ελληνικό δίκαιο, τον Οικοδομικό Συνεταιρισμό Αναπήρων και Θυμάτων Πολέμου Αττικής, ο οποίος ενήργησε τόσο για λογαριασμό του όσο και για λογαριασμό 157 μελών του. Ο συνεταιρισμός αυτός ιδρύθηκε το 1951 από ανάπηρους πολεμιστές του Β' Παγκοσμίου Πολέμου καθώς κι από συγγενείς στρατιωτών, οι οποίοι έχασαν τη ζωή τους πόλεμο. Στόχος του συνεταιρισμού ήταν η στεγαστική αποκατάσταση των μελών του. Για την υλοποίηση του στόχου αυτού ο συνεταιρισμός, κάνοντας χρήση του κεφαλαίου του, αγόρασε μία έκταση 50 στρεμμάτων στον Άγιο Ιωάννη Χολαργού. Το κεφάλαιό του προερχόταν από εισφορές των μελών του.

⁹⁵ www.echr.coe.int, case of housing association of war disabled and victims of war of Attica and others v. Greece

Αναφορικά με την ανωτέρα έκταση η Κυβέρνηση ισχυρίστηκε ότι δεν ανήκε στους προσφεύγοντες αλλά στο Δημόσιο. Βασιζόμενη η τελευταία στον ισχυρισμό αυτό και ειδικότερα σε σχετική απόφαση του Εφετείου επίταξε την έκταση αυτή το 1960 για τις ανάγκες του Ελληνικού Στρατού δίχως την προηγούμενη καταβολή αποζημίωσης. Βέβαια, οι προσφεύγοντες μη δεχόμενοι τον ισχυρισμό της Κυβέρνησης, πόσο μάλλον την επίταξη προσέφυγαν στο Συμβούλιο της Επικρατείας, το οποίο έκρινε την επίταξη αυτή ως άκυρη. Αποτέλεσμα της απόφασης αυτής ήταν το 1964 το Δημόσιο να αγοράσει την έκταση αυτή παράνομα και να την ανταλλάξει με μια έκταση 100 στρεμμάτων. Η περιοχή όπου βρισκόταν η ανταλλαχθείσα αυτή έκταση ήταν δημόσια δασική έκταση εκτός σχεδίου πόλης. Για να είναι σε θέση οι προσφεύγοντες να κάνουν χρήση της νέας αυτής έκτασης το Δημόσιο καλούνταν να τροποποιήσει τους κανονισμούς χρήσης της εν λόγω γης, ενώ υπήρξε έγκριση της σύμβασης πώλησης κι ανταλλαγής των εν λόγω εκτάσεων μέσω αναδρομικού νόμου.⁹⁶

Το 1975 ο προσφεύγων συνεταιρισμός άρχισε να μεταβιβάζει οικόπεδα στα μέλη του και κατέθεσε στο Δήμο Χολαργού αίτηση υψομετρικής μελέτης, ενώ παράλληλα, εκδόθηκαν κι οι πρώτες σχετικές οικοδομικές άδειες. Οι πράξεις αυτές του συνεταιρισμού βασίστηκαν στα ακόλουθα γεγονότα: Πρώτον, το 1966 εκδόθηκε Βασιλικό Διάταγμα με το οποίο η σχετική έκταση εντάχθηκε στο αναθεωρημένο σχέδιο πόλεως. Δεύτερον, υπήρξε άρση της αναδάσωσης της επίδικης έκτασης και τρίτον εξεδώθη άδεια από τον Υπουργό Γεωργίας ώστε να εφαρμοστεί το νέο σχέδιο πόλης.

Όμως το ίδιο έτος, το 1975, το Σύνταγμα εισάγει νέους κανόνες προστασίας του περιβάλλοντος. Βάσει των κανόνων αυτών ο Δήμος Χολαργού απέρριψε την αίτηση υψομετρικής μελέτης του συνεταιρισμού, ενώ παράλληλα το Συμβούλιο της Επικρατείας έκρινε πως τόσο η απόφαση του Υπουργού Δημοσίων Έργων να εντάξει στο ρυμοτομικό σχέδιο την εν λόγω έκταση όσο και να εγκρίνει την σχετική υψομετρική μελέτη, αποτελούσαν δύο παράνομες

⁹⁶ Α.Ν 62/1967

αποφάσεις. Επί της ουσίας η προστασία των δασών, σύμφωνα με το Συμβούλιο της Επικρατείας, είναι σημαντικότερη των ιδιωτικών δικαιωμάτων.

Αναλυτικότερα, οι νέες διατάξεις που εισήχθησαν από το Σύνταγμα του 1975 και επηρεάζουν την συγκεκριμένη υπόθεση είναι οι ακόλουθες:

- Η διάταξη του άρθρου 17 Συντάγματος, περί της προστασίας της ιδιοκτησίας, όπως έχει ήδη αναλυθεί
- Η διάταξη του άρθρου 24 § 1 Συντάγματος, όπου ορίζει ότι «Η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος αποτελεί υποχρέωση του Κράτους. Για τη διαφύλαξή του το Κράτος έχει υποχρέωση να παίρνει ιδιαίτερα προληπτικά ή κατασταλτικά μέτρα. Νόμος ορίζει τα σχετικά με την προστασία των δασών και γενικά των δασικών εκτάσεων. Απαγορεύεται η μεταβολή του προορισμού των δημόσιων δασών και των δασικών εκτάσεων, εκτός αν προέχει για την Εθνική Οικονομία η αγροτική εκμετάλλευση ή άλλη τους χρήση, που την επιβάλλει το δημόσιο συμφέρον.»
- Η διάταξη του άρθρου 117 § 4 Συντάγματος, όπου ορίζει ότι «Η αναγκαστική απαλλοτρίωση δασών ή δασικών εκτάσεων που ανήκουν σε φυσικά ή νομικά πρόσωπα ιδιωτικού ή δημοσίου δικαίου επιτρέπεται μόνο υπέρ του Δημοσίου σύμφωνα με τους ορισμούς του άρθρου 17, για λόγους δημόσιας ωφέλειας· διατηρείται πάντως η μορφή τους αμετάβλητη ως δασική.»

Το 1988 καταργήθηκε το Βασιλικό Διάταγμα του 1966, βάσει του οποίου είχε ενταχθεί στο σχέδιο πόλεως η επίδικη έκταση. Η κατάργηση πραγματοποιήθηκε με προεδρικό διάταγμα. Εξαιτίας της κατάργησης αυτής οι προσφεύγοντες απευθύνθηκαν εκ νέου αλλά ανεπιτυχώς στο Συμβούλιο της Επικρατείας. Ανεπιτυχώς διότι, το τελευταίο έκρινε χαρακτηριστικά πως ο Νόμος 62/1967 θα έπρεπε να θεωρηθεί καταργηθείς δυνάμει του Συντάγματος του 1975.

Μέχρι το 1999, οπότε και το δασαρχείο Πεντέλης χαρακτήρισε την επίδικη έκταση ως δασική, δυνάμει του δασικού κώδικα, ο οικοδομικός συνεταιρισμός κατέβαλε ιδιαίτερες προσπάθειες επίλυσης της διαφοράς με το Δημόσιο. Χαρακτηριστικά, ο συνεταιρισμός επεδίωξε είτε να προβεί το Δημόσιο σε απαλλοτρίωση της έκτασης είτε να πραγματοποιηθεί ανταλλαγή της εν λόγω έκτασης με άλλη του Δημοσίου. Ο συνεταιρισμός θεώρησε ότι το Δημόσιο αρνήθηκε σιωπηρώς, από την στιγμή που δεν εξέφρασε την άποψή του επί των ανωτέρω προτάσεών του και για τον λόγο αυτό ζήτησε από το Συμβούλιο της Επικρατείας να ακυρωθεί η σιωπηρή αυτή άρνηση. Υποστήριξε μάλιστα στο δικαστήριο ότι δεν είχε δοθεί ουδεμία αποζημίωση για την επέμβαση του Δημοσίου στην έκταση αυτή, στην περιουσία τους, για τόσα έτη καθώς και πως πλέον η αξιοποίηση της από τα μέλη του συνεταιρισμού φαίνεται αδύνατη. Με άλλα λόγια ο συνεταιρισμός και τα μέλη του ισχυρίστηκαν ότι παραβιάζεται το άρθρο 17 του Συντάγματος καθώς και το άρθρο 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Επί της ανωτέρας προσφυγής, το Συμβούλιο της Επικρατείας έκρινε πως είναι αντισυνταγματική κι αυτό διότι βασίστηκε στις διατάξεις του Νόμου 998/1979⁹⁷, οι οποίες αντιβαίνουν του συντάγματος. Ειδικότερα ο Νόμος 998/1979 αντιβαίνει του άρθρου 24 του Συντάγματος του 1975.

Κατόπιν όλων όσων αναφέρθηκαν, ο συνεταιρισμός και τα μέλη αυτού προσέφυγαν στο ΕΔΔΑ. Ενώπιον του Δικαστηρίου ισχυρίστηκαν ότι όταν απέκτησαν την επίδικη έκταση το νομικό καθεστώς ήταν λιγότερο αυστηρό αναφορικά με τις δασικές εκτάσεις. Μάλιστα πριν την θέσπιση σε ισχύ του Συντάγματος η έκταση πλέον βρισκόταν εντός σχεδίου πόλεως, οπότε το Δημόσιο αυθαίρετα περιόρισε την άσκηση των δικαιωμάτων των προσφευγόντων. Επιπρόσθετα όσα κεφάλαια είχαν ήδη δαπανηθεί για την παροχή στέγης στα μέλη του συνεταιρισμού είχαν χαθεί και πως θα έπρεπε το Δημόσιο με κάποιο τρόπο να επιληφθεί επί αυτών. Με άλλα λόγια υφίστατο παραβίαση της διάταξης του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ κατά τους προσφεύγοντες.

⁹⁷ Νόμος 998/1979

Από την πλευρά του το Ελληνικό Δημόσιο δεν εδέχθη κανέναν από τους προαναφερθέντες ισχυρισμούς των προσφευγόντων ως βάσιμους. Επιπρόσθετα υποστήριξε πως η οποιαδήποτε επέμβαση στην οποία προέβη επί των δικαιωμάτων των προσφευγόντων δεν καλύπτεται από τη διάταξη του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ.

Το ΕΔΔΑ υποστήριξε πως ναι μεν κατόπιν της απόφασης του Συμβουλίου της Επικρατείας, βάσει της οποίας ο Νόμος 62/1967 θα έπρεπε να λογίζεται καταργηθείς, οι προσφεύγοντες γνώριζαν πως η έκταση δεν θα μπορούσε να οικοδομηθεί όμως δεν δύνανται να κατηγορηθούν που επεδίωξαν την αποζημίωση ή την ανταλλαγή της. Σε κάθε περίπτωση μετά από τη θέσπιση σε ισχύ του Συντάγματος του 1975, οι προσφεύγοντες δεν ήταν σε θέση να γνωρίζουν ποια θα ήτο η τύχη της περιουσίας τους. Το Δικαστήριο δεν απεδέχθη τον ισχυρισμό του Ελληνικού Δημοσίου, ότι δεν υφίστατο παραβίαση ή επέμβαση στα περιουσιακά δικαιώματα των προσφευγόντων. Σύμφωνα με το Δικαστήριο θίχτηκε το δικαίωμα της κυριότητας των προσφευγόντων και παρόλα ταύτα δεν έλαβαν αποζημίωση από το Ελληνικό Δημόσιο όπως δικαιούνταν. Άρα δεν έγινε σεβαστή η αρχή της δίκαιης ισορροπίας μεταξύ του δημοσίου συμφέροντος και των ατομικών- ιδιωτικών δικαιωμάτων όπως όφειλε κατόπιν της απόφασης Sporrong και Lönnroth κατά Σουηδίας. Συνεπώς η παραβίαση του άρθρου 1 του Πρώτου Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ είναι αδιαμφισβήτητη κατά το ΕΔΔΑ. Μάλιστα το Δικαστήριο δέχθηκε ότι όχι μόνο ο οικοδομικός συνεταιρισμός αλλά και κάθε μέλος αυτού λογίζεται ως θύμα παραβίασης του δικαιώματος της ιδιοκτησίας.

Περαιτέρω αναφορικά με την εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 41 της ΕΣΔΑ, η οποία αναφέρεται στη δίκαιη ικανοποίηση, το Δικαστήριο κρίνει πως δεν είναι του παρόντος να λάβει κάποια σχετική απόφαση. Ειδικότερα το Δικαστήριο επιφυλάσσεται ως προς το ζήτημα αυτό, στην κύρια απόφασή του που εκδόθηκε στις 13 Ιουλίου 2006.

Επί της δίκαιης ικανοποίησης εξέδωσε απόφαση το ΕΔΔΑ, κατόπιν της κατάθεσης παρατηρήσεων τόσο από πλευράς των προσφευγόντων όσο και από πλευράς της Ελληνικής Κυβέρνησης. Εφόσον τόσο ο συνεταιρισμός όσο

και τα μεμονωμένα μέλη του είναι θύματα παρέμβασης επί των περιουσιακών δικαιωμάτων, ως εκ τούτου όλοι οι ανωτέρω δικαιούνται δίκαιης ικανοποίησης. Ειδικότερα, το ΕΔΔΑ υπενθύμισε ότι εφόσον το ίδιο διαπιστώσει παραβίαση της Σύμβασης, το καθ' ου Κράτος καλείται τόσο να θέσει τέλος στην παραβίαση αυτή όσο και να επαναφέρει στην πρωτέρα κατάσταση τα πράγματα, δηλαδή προ της παραβίασης. Ωστόσο όταν το εθνικό δίκαιο δεν επιτρέπει την αποκατάσταση τότε η διάταξη του άρθρου 41 της ΕΣΔΑ παρέχει στο ΕΔΔΑ τη δυνατότητα χορήγησης δίκαιης ικανοποίησης.

Αναλυτικότερα, το Δικαστήριο αποφάσισε ότι το καθ' ου Κράτος οφείλει να καταβάλλει στους προσφεύγοντες αποζημίωση για υλική βλάβη, για τα δικαστικά έξοδα καθώς και τους φόρους που ενδεχομένως επιβαρύνουν τα ποσά αυτά. Οποιοδήποτε άλλο αίτημα για δίκαιη ικανοποίηση απορρίφθηκε (π.χ αποζημίωση για ηθική βλάβη).

ΟΡΙΣΜΕΝΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Όπως έχει τονιστεί στο εισαγωγικό σημείωμα της μικρής αυτής μελέτης στόχος ήταν η κατανόηση της λειτουργίας του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου βάσει των Ελληνικών υποθέσεων επί περιουσιακών δικαιωμάτων. Δεν πρόκειται για μια πλήρη παρουσίαση όλων των παραμέτρων που συνιστούν το ΕΔΔΑ. Εντοπίστηκαν ορισμένα από τα κεντρικά χαρακτηριστικά του συγκεκριμένου οργάνου.

Με γνώμονα τις διαπιστώσεις που παρουσιάστηκαν παραπάνω, τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγει η μελέτη αυτή, δύναται να συνοψιστούν στις ακόλουθες προτάσεις:

Πρώτον, η ΕΣΔΑ αποτελεί εθνικό δίκαιο και μάλιστα με αυξημένη τυπική ισχύ. Γεγονός το οποίο για πολλά χρόνια δεν φαίνεται να είχε γίνει αντιληπτό, αφού η ΕΣΔΑ αποτελούσε ξένο σώμα για την ελληνική έννομη τάξη. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα η Ελλάδα να καλείται να συμμορφωθεί με τις προσταγές της ΕΣΔΑ και τη νομολογία του ΕΔΔΑ αν επιθυμεί να μην καταδικαστεί εκ νέου.

Δεύτερον, η νομολογία του ΕΔΔΑ επηρεάζει το σκεπτικό των εθνικών δικαστηρίων, όπως και την συνολική συμπεριφορά του Δημοσίου. Πλέον στις μέρες μας δεν δύναται να επαναληφθεί περιστατικό ανάλογο με αυτό της υπόθεσης Ελληνικά διυλιστήρια Στραν και Στρατής Ανδρεάδης κατά Ελλάδας υπουργός μέσω της Βουλής καταργεί αναδρομικά τη σχετική δίκη, η απόφαση της οποίας ήταν ζημιογόνος για το Ελληνικό Δημόσιο. Η Ελλάδα άρχισε να αποδέχεται ότι δεν δύναται να παραβιάζει την ΕΣΔΑ ή να μην συμμορφώνεται με την νομολογία του ΕΔΔΑ κι αυτό διότι το Δημόσιο θα κληθεί να καταβάλλει αποζημιώσεις κατόπιν καταδικαστικών αποφάσεων του Δικαστηρίου.⁹⁸

Τρίτον, η παραπάνω αποδοχή οφείλεται στο γεγονός ότι το ΕΔΔΑ αντιμετωπίζει την ΕΣΔΑ ως ζωντανό οργανισμό, ο οποίος μεταβάλλεται κι εξελίσσεται ανάλογα με της ανάγκες του. Το συγκεκριμένο όργανο αφουγκράζεται τις σύγχρονες ανάγκες αφού πρώτα εξετάσει τον τρόπο με τον

⁹⁸ Αλιβιζάτος Νίκος, 2009, «Η επίδραση του δικαστηρίου του Στρασβούργου στο εσωτερικό δίκαιο», Ομιλία στην εκδήλωση του Υπουργείου εξωτερικών για τα πενήντα χρόνια του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

οποίο αυτές αντιμετωπίζονται από τις διάφορες εσωτερικές έννομες τάξεις των ευρωπαϊκών κρατών- μερών. Υφίστανται και περιπτώσεις όπου το ΕΔΔΑ ακολουθεί τις ερμηνείες των πιο προχωρημένων ευρωπαϊκών ομάδων. Χαρακτηριστικά, ο Χρήστος Ροζάκης (αντιπρόεδρος του ΕΔΔΑ και καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών) στην ομιλία του στην εκδήλωση εορτασμού των πενήντα χρόνων του ΕΔΔΑ δήλωσε: «Το ΕΔΔΑ ερμηνεύει τις διατάξεις της ΕΣΔΑ με τρόπο που προσαρμόζει το περιεχόμενό της στις μεταβολές που επιφέρει ο χρόνος, η ανάπτυξη της κοινωνίας κι η εξέλιξη του πολιτισμού.»⁹⁹

Τέλος, η Ελλάδα όπως κάθε κράτος- μέρος της σύμβασης αυτής αν επιθυμεί να μην ξανακαταδικαστεί από το Δικαστήριο καλείται να προσαρμόσει την έννομή της τάξη βάσει της νομολογημένης από το ΕΔΔΑ ερμηνείας της ΕΣΔΑ, έστω κι αν η τελευταία προέρχεται από υπόθεση κατά τρίτου κράτους- μέλους. Δύναται να ειπωθεί ότι απώτερος στόχος του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου είναι η δημιουργία ενός κοινού ευρωπαϊκού δικαίου.¹⁰⁰

⁹⁹ Ροζάκης Χρήστος, 2009, «Τα πενήντα χρόνια του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου», Ομιλία στην εκδήλωση του Υπουργείου εξωτερικών για τα πενήντα χρόνια του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

¹⁰⁰ Αλιβιζάτος Νίκος, όπως υποσημείωση 81. Επίσης Ροζάκης Χρήστος ό.π.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ

Αλιβιζάτος Ν., 2009 «Η επίδραση του δικαστηρίου του Στρασβούργου στο εσωτερικό δίκαιο», Ομιλία στην εκδήλωση του Υπουργείου εξωτερικών για τα πενήντα χρόνια του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου

Αλιβιζάτος Ν., 2003, Η βασιλική περιουσία στο Στρασβούργο, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα

Βεγλερή Φ., 1977, Η σύμβαση των δικαιωμάτων του ανθρώπου και το Σύνταγμα, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα

Βογιατζή Π., 2003, Ζητήματα εκτέλεσης των Ελληνικών αποφάσεων: το δικαίωμα προστασίας της ιδιοκτησίας, Περιοδικό Το Σύνταγμα, Τεύχος 2/2003

Γέροντας Α., 2003, Η συνταγματική προστασία της ιδιοκτησίας και αναγκαστική απαλλοτρίωση, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα

Γεωργιάδης και Σταθόπουλος, 1979, Γενικό ενοχικό, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα

Δρόσος Γ. Ζ., 1997, Συνταγματικοί περιορισμοί της ιδιοκτησίας και αποζημίωση, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη

Καϊδατζή Α., 2002, «Ιδιοκτησιακά δικαιώματα των δημοσίων νομικών προσώπων: τρεις ερμηνευτικές εκδοχές για την συνταγματική τους προστασία», Περιοδικό Το Σύνταγμα, Τεύχος 1/2002

Καράκωστας Β. Κ., 2005, «Περιουσία και υπερνομοθετική προστασία της», Περιοδικό Δίκη, Τόμος Μάιος 2005

Κασιμάτης Γ. Ι., 1974, «Η συνταγματική έννοια της ιδιοκτησίας και η διέγρυνση αυτής», Περιοδικό Επιθεώρηση Δημοσίου και Διοικητικού Δικαίου

Κατρουγκάλου Γ.Σ.Π., 2002, Η επίδραση της ΕΣΔΑ στην εσωτερική έννομη τάξη, Περιοδικό Το Σύνταγμα, Τεύχος 5/2002

Κπιστάκης Γ., 1998, Η νομική προσωπικότητα της Καθολικής Εκκλησίας της Ελλάδος, Περιοδικό Δίκη, Τεύχος Μάιος 1998

Μαγγανάς Αντ. Δ. και Καρατζά Λ.Χ, 2005, Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου- Αποφάσεις και πρακτική του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου, Β' Έκδοση, Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη

Μητσόπουλος Γ., 1987, Η προστασία των περιουσιακών δικαιωμάτων κατ' άρθρον 1 του πρώτου πρόσθετου πρωτοκόλλου της συμβάσεως της Ρώμης «δια την προστασίαν των δικαιωμάτων του ανθρώπου και των θεμελιωδών ελευθεριών, Περιοδικό Το Σύνταγμα, ΙΓ', Τεύχος Β'

Μπαλογιάννη Ε., 2005, Σ 17, ν. 653 - Προστασία της ιδιοκτησίας – Αρμοδιότητα δικαστηρίου για τον καθορισμό τιμής μονάδος αποζημίωσης από αναγκαστική απαλλοτρίωση, ΑΠ 851 και 1014/2004, Περιοδικό Δίκη, Τεύχος Αύγουστος- Σεπτέμβριος 2005

Μπέης Κ., 1995, Παρατηρήσεις στην απόφαση Στρατή Ανδρεάδη κατά Ελλάδος, Περιοδικό Δίκη, Έτος 1995

Μπέης Κ., 1997, «Η δραστηριότητα της ατομικής προσφυγής ενώπιον των οργάνων της ΕΣΔΑ ιδίως κατά το ελληνικό δίκαιο», Περιοδικό Δίκη, Τεύχος Ιούλιος 1997

Μπέης Κ., 1998, «ΕυρΣΔΑ 9, 14.- Ικανότητα δικαίου και διαδίκου της Καθολικής Εκκλησίας της Παναγίας Χανίων μέσα στην ελληνική έννομη τάξη, Ευρωπαϊκή Επιτροπή Δικαιωμάτων του Ανθρώπου - Προσφυγή Νο 25528/94», Περιοδικό Δίκη, Τεύχος Μαΐος 1998

Νάσκου-Περράκη Π. και Κτιστάκης Γ., 2006, Οι Ελληνικές Υποθέσεις Στο Στρασβούργο, Τόμος Α', Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα

Παπαδημητρίου Γ., 2002, ο Έλληνας δικαστής και η ΕΣΔΑ, Περιοδικό Το Σύνταγμα, Τεύχος 5/2002.

Πέτρογλου Ι. Αντ., 1995, Η έννοια της ιδιοκτησίας κατά το άρθρο 1 του πρώτου πρόσθετου πρωτοκόλλου της Ευρωπαϊκής Σύμβασης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Περιοδικό Επιθεώρησης Δικαίου Κοινωνικής Ασφαλίσεως, Αριθμ. Τευχ. 9/441

Ροζάκης Χρήστος, 2009, «Τα πενήντα χρόνια του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου», Ομιλία στην εκδήλωση του Υπουργείου εξωτερικών για τα πενήντα χρόνια του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου Δικαιωμάτων του Ανθρώπου.

Σγουρίδου Α., 2000, Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Νομολογία Μάρτιος- Μαΐος 1999, Επιλεγμένες Αποφάσεις, «Υπόθεση Ιατρίδης κατά Ελλάδας- απόφαση της 25^{ης} Μαρτίου 1999», Περιοδικό Ελληνική Επιθεώρηση Ευρωπαϊκού Δικαίου 2000

Σπυριδάκης Ι.Σ., 2004, Εγχειρίδιο Αστικού Δικαίου 3- Εμπράγματο Δίκαιο, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα

Χορομίδης Ι.Χ., 2004, «Σημαντική μεταστροφή της νομολογίας στο θέμα της αυτό-αποζημίωσης και γενικά στο δίκαιο των αναγκαστικών απαλλοτριώσεων», Περιοδικό Νομικά Χρονικά, Ιούλιος- Αύγουστος 2004, Τεύχος 26.

Χορομίδης Κ., 2001, Η πληρότητα της αποζημίωσης για την στέρηση της ιδιοκτησίας και η ευρωπαϊκή σύμβαση για τα δικαιώματα του ανθρώπου, Περιοδικό Δίκη, Τόμος Νοέμβριος 2001

Χορομίδης Κ., 2005, «Η Επίδραση της νομολογίας του ΕυρΔΔΑ στην έκταση της αποζημίωσης και στη διαδικασία της αναγκαστικής απαλλοτρίωσης», Περιοδικό Δίκη, Τόμος Αύγουστος- Σεπτέμβριος 2005

Χορομίδης Κ., 2007, Ζητήματα προστασίας της ιδιοκτησίας και αναγκαστικής απαλλοτρίωσης κατά το Σύνταγμα, την ΕΣΔΑ και το Πρώτο Πρόσθετο Πρωτόκολλο, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα

Χρυσογόνου Κ. Χ., 2001, Η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου μισό αιώνα μετά, Περιοδικό Σύνταγμα, Τεύχος 5/2001.

Χρυσογόνου Κ. Χ., 2002, Η (μη) εφαρμογή της ΕΣΔΑ από τα ελληνικά δικαστήρια, Περιοδικό το Σύνταγμα, Τεύχος 5/2002.

ΞΕΝΗ

Greer Steven, 2006, The European Convention on Human Rights- Achievements, Problems and Prospects, Cambridge University Press 2006